بنێـرێ، وە ئەگـەر ئەم شـازادەیە دۆسـتی پـادشـا نەبێ وە ئارەزوو بکا ئەتوانێ نەیەڵێ لە شکری عوسمانی بەناو خاکیا تێ پەڕ بکا کە بچن بۆ «وان».

بەراسـتی گـەشت و گـوزاری وڵاتی کـوردوسـتـان زۆر خـۆش و دڵگیـرە، هەرچەندە ڕێگاکـانی زۆر تووش و سـەخت و هەڵدێرگـەن، بەڵام «چەشـمـەنداز»ێکی زۆر خـۆشی هەیە. داری بەڕو و گـوێز، وە زۆر، داری گەورەی تر کە مێوی دێم-یان پێوە ئاڵاوە پیاو هەر حەز ئەکا سەیریان بکا، وە بەسەر تەوقەسەری کەژوکێوەکانەوە زۆر دەشتایی وای هەیە کەگەنم و جۆی لێی ئەڕوێن).

بەگوزارشتێکی کوردی مـن ویستم لێرەدا زنجیرێکی زێڕو زیو دروست بکەم؛ لە پێشا پەخشانێک کە لە زمانانی ئەورووپییەوە وەرگێڕ-راوەتە سەر زمانی کوردی، پاشان پەخشانی زادەی کوردی، پاشان گەڕانەوە بۆ وەرگێڕان لە زمانێکی ڕۆژهەڵاتییەوە هەر بۆ سەر زمانی کوردی.

سروشت «غەریزە» ئەمە دروست ئەکا کە بەرانبەری یەک بوەستن. ئەم قسەیە ڕاستە کە بابەتەکانی «بەغدا، ئاڵتوون کۆپری و بەهرامی گۆڕ» بۆ کورد ئەوەند سوود بەخش نین، بەڵام بۆ زانیاری سوودیان هەیە. ئەم هاتووە سوود بەخشین و نەبەخشینەکەی کوردەکەی خستۆتە بەرچاو، ڕووی دڵی خوێندەوارانی بەم قسەیە کردۆتە خۆی، ئیتر وازی لە سووچەکانی تری هێناوە کەزانیاریەکەیە! ئەوەندە هەیە ئەدەبی رفیق حلمی ئەدەبی پیاوێکی زانایە؛ بەجۆرێک هاتۆتە مەیدانەوە کە گەردێک لە پەڕەی گوڵی دڵی توفیق وهبی نەنیشێت. ئەمە ئەو پەڕی زانایی و قەدرزانییە کە زانایەک لەزانایەکی بگرێت!. ئەم دەقە ئەو شێوەیەمان دیسان پیشان ئەدا کە ڕێبازی ڕەخنە ئەبێ وابێ و نابێ دڵڕەنجاندنی تێدا بێ.

ئەو ناتەواوییەی کە ڕوو لەم دەقە ئەکاتەوە ئەوەیە کە زنجیرە پچڕاوە؛ سەرەتا باسی نرخ نانێکە لە کتێبێک کەچی ناوەڕۆک و ئەنجامی باسەکە دێتە سەر شتێکی ترو بابەتێکی لاوەکی موتوربە ئەکا لەگەڵ سەرەتای ئەسڵی بابەتەکەیا. ئەمەش بۆیە ڕووی دا چونکە وا دەرئەکەوێ کە مەبەستی بناغەی ئەو ئەوە بووە کەقسە لەو بەرهەمانەی توفیق وهبییەوە بکا بەو چاوەوە کـەخـۆی وردی ئەبووەوە، نەوەک باسی «خـانزاد». وادیارە لە بەر دەستنەکەوتنی هەل، پەسندی خانزادی کردووە بە بیانوو بۆ ئەو قسانەی کە لە سەر «بەغدا، ئاڵتوون کۆپری و بەهرامی گۆڕ»ی کردووە!. بەڵام ئەم دەستنەکەوتنی هەلە ئەو

ڕەخنەیە ناسرێتەوە، ئەیتوانی لە هەلێکی ترا ئارەزووی خۆی بە تەواوی و بەسەربەستی تر دەر ببڕیایە، بەبێ ئەوە بیکا بە پاشکۆ بۆ شتێکی تر.

لەگەڵ ئەمانەشا ئەم دەقە وەکوو مێژووی ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژە ئەگێڕێتەوە ڕابەرێکیش بووە بۆ ئەوە کە چۆن شت ئەنرخێنرێ و چۆن ئەگەر ڕەخنە گیرا نابێ لە پایەی ئەدەب و هەڵگەڕاندنەوەی حەقایق دەرچێت.

ئەمە ڕاستە کە لە ساڵی «١٩٤٠» بە دواوە خامەی کورد بە تەواوی توانی دەست بدا بە نووسینی هەموو بابەتێکەوە. تا پێش ئەو مێژووە لەوانە بوو مەیدانی بابەت تەسک بوو، بەڵام لە دوای ئەوە بە تەواوی لەبەر یەک کشایەوەو کەوتە نووسینی فرە چەشنەوە. دیارە ئەم بڵاو بوونەوەش لە بڵاو بوونەوەی فیکرو هۆشەوە پەیدا بوو کەوا نووسەرانی کورد کەوتنە تەقەلادان بۆ ئەوە لەهەموو شتێک و لە هەموو تەنگ و چەڵەمەیەک بکۆڵینەوە.

ئەمەی خوارەوە وێنەی دەقێکی پەخشانی ساڵی «١٩٤٨»ە، کە لە ژێر ناوی «سێوەنگ و مام ڕێوی»لە ژمارە «٨»ی ساڵی «١٠»ی گۆڤاری «گەلاوێژ»دا نووسراوە؛ ئەو گەلاوێژە کە لە پاش دە ساڵی ژیان ئیتر بە تەواوی ئاوا بوو!.:

(«سێوەنگ» هەموو جار کە لە قوتابخانە ئەگەڕایەوە کتێبەکانی ئەهێنا سەر لە نوێ ئەو شتانەی ئەخوێندەوە کە باسی خێرو بێرو «کان»و شتە بەنرخەکانی وڵاتەکەی تێدا بوو، بەمە زۆر ئەگەشایەوە، کە سەیری ئەکرد ئەم هەموو شتە نایابانە لە خاک و بەراوی وڵاتەکەی دا هەیە؛ لە لایەکەوە ئەم هەموو «کان»ە نەوتە، لە لایەکی ترەوە ئەم هەموو «دەرماناو» و وردە بابەتانە کە هەر یەکە دەرمانی هەزار دەردە، بست، بست گەشکەی ئەکرد.

ڕۆژێک لە ڕۆژان باسی «ئاوەسپی» «سەنگاو» و «دەرماناو»ە کەی «درۆزنە»ی خوێندەوە کە ئەمانە چەندە بە کەڵکن و چەندە بۆ نەهێشتنی دەردو عیللەت قازانج بە خەڵکی ئەگەیەنن. «تارا»ی خوشکی بانگ کردو پێی وت: «تارا» گیان!. تەماشاکە ئەم نیشتمانەی ئێمە چەند شتی خواکردو نایابی تێدایە؟. کە پیاو هەروا سەر سامی ئەبێ!. ئێمە پێویستە لە سەرمان ئەم ئاو و خاکە کە مەڵبەندی باوو باپیرمانە لە هەمووشت بەلامانەوە خۆشەویستتر بێ، ئەم هەموو خێراتە کە لە وڵاتەکەی ئێمەدایە لە هیچ لایەکی تر نییە.

«تارا»ش وتی: بەخوا «سێوەنگ» گیان ڕاست ئەکەی نیشتمانەکەمان هەر بستە خاکێکی ئاڵتوونێکە، لام وایە هیچ وڵاتێکی تر نییە ئەوەندەی ئەم

ولاتەی ئێـمـە بە خـێـرو بێـر بێت، جـالـەبەر ئەوە منیش ئەڵێم: چەندە باوک و دایکمان خۆش ئەوێ ئەبێ ئەوەش نیشتمانەکەمان خۆش بوێ، بەڵام خۆزگا «سـێـوەنگ» گـیـان هەندێ لەم شـوێنانەمـان بە چاوی خـۆمـان ئەبینی. «سـێوەنگ»یش وتی: بەڵکوو ئیـشـێکی وابکەین باوکـمـان بمانبـا بۆ سـەر «دەرمـاناو»ە کەی «درۆزنە». ئینجـا «تارا» وتی: ئیـسـتـە من ئەچم بە دایکم ئەڵێم بەڵکوو بە باوکم بڵـێت بمانبـا، تۆش بچـۆ بەلای باوکـمـەوە. «سێوەنگ»یش وتی: باشە.

لەپاشا «تارا» چوە لای دایکیەوە و پێی وت: توخوا دایەگیان!. بەڵکوو بە باوکم بڵێت بمانبـا بۆ سەر «دەرمـاناو»ەکەی «درۆزنە» باچاومـان پێ بکەوێ. دایکیـشـی وتی: جـا بۆ چیـتـانە رۆڵە؟!. ئەویش وتی: دایەگـیـان خـێـراتی ولاتەکەمانە حەز ئەکەین بیبینین، دایکی قسەی کچەکەی زۆر پێ خۆش بوو، وتی: باشە رۆڵە گیان پێی ئەڵێم.

شەوێ کە هەموویان لە سەربان دانیشتبوون خەریک بوون چایان ئەخواردەوە و قسەی خۆشیـان ئەکرد، دایکی «تارا» رووی کردە باوکی «سێوەنگ» وتی: توخـوا پیـاوەکـە!. منداڵەکـان زۆریان دڵ بەوەوەیە کـە «دەرمـاناو»ەکـەی «درۆزنە»یان چاو پێ بکەوێ، بەڵکوو بیـانبـەی بیبـینن. خێـرا «سـێـوەنگ» هەرای کـردە بن دەست باوکـیـەوەو دەستی کـردە ملی و وتی: توخوا بابەگیـان ئەگەر نەمانبەی، زۆر حەز ئەکەین بیبینین. باوکیشی وتی: رۆڵە بۆچیتانە؟. جـا چی تێدایە!. «سـێـوەنگ»یش وتی: بابەگیـان!. لە خـێـراتی ولاتەکـەمـانە چاومـان پێی روون ئەبێـتـەوە کـە سـەیری بکەین. باوکی هۆش و فـیـکری کوڕەکەی زۆر پێ خۆش بوو، ماچێکی کردەوەو لەپاشا وتی: باشە رۆڵە گیـان بەیانی ئەچین. ئیـتـر «سـێوەنگ»و «تارا» ئەو شـەوە لە خۆشـیـانا خـەویان لێ نەکەوت!.

کە بەیانی رۆژ بووەوە باوکیان ئوتۆمۆبێلێکی بۆ گرتن و هەر چواریان سواری بوون و لە «کفری»وە بۆی رۆیشتن تا گەیشتنە سەر «ئاوەسپی». «ئاوەسپی» کەوتۆتە بەری رۆژهەڵاتی «کربچنە»وە. تەماشـایان کرد ئەمە ئەشکەوتێکە. لە وێوە چوونە ژوورەوە سـەیر ئەکـەن ناوەکـەی چاڵاوێکی زلە، بەچوار دەوری ئەم چاڵاوەدا دڵۆپ، دڵۆپ، ئاوێکی سپی هەر وەکـوو «دۆ» ئەتکێـتـە خـوارەوە، بۆنێکی ئەوەندە تیـژو کـاریگەری لێـوە دێت هەتا نزیکەی «٣» مـیل ئـەو بۆنە

(١) من نامەخانەم بەدڵ نییە، وابزانم جێی «کتێبخانە» ناگرێتەوە. ر.ح.

ئەڕوات. تومەس ئەم ئاوە «کان»ی گۆگردە و بۆ هەر دەردو عیللەتێک پیاو جارێک خۆی پێی بشوا لە کۆڵی ئەکەوێ. ئەوانیش بە هەر جۆر بوو خێرا تۆزێ خۆیانیان پێ شۆردو هاتنە دەرەوە، لەبەر بۆنی ئاوەکە نەیانتوانی تێدا بمێننەوە. ئێنجا سوار ئوتۆمۆبێلەکە بوون وگەڕانەوە بۆ سەر «دەرماناو»ەکەی «درۆزنە».

«درۆزنە» گوندێکە لە «سەنگاو» بە قیاسی «٤» میل کەوتۆتە شیمالی «کەریچنە»وە، دەرماناوەکەش چکێ لە درۆزنەوە دوورە. کە چوونە سەری سەیریان کرد ئەمە «کانی»یەکە وەکوو ئاوی سپی بۆنێکی پیسی لێوە دێت. ئەم ئاوە بە جۆگەکەدا ئەڕوا بە چوار ڕەنگ ڕەنگ ئەداتەوە؛ بەریز لە پێشا سوور، سەوز، سپی، ڕەش. ئەمانە هەموویان بە تەنیشت یەکەوە بەیەک جۆگەدا ئەڕۆن هیچیان تێکڵاوی ئەویتریان نابن. «سێوەنگ» و «تارا» لە چاوپێ کەوتنی ئەم ئاوە بەم جۆرە زۆر سەریان سڕما!. لە باوکیان پرسی: بابە!. ئەوە چۆن ئەم ئاوانە تێکڵاو بە یەک نابن؟. باوکیشیان وتی: ڕۆڵە ئەمانە لە بنەوە سەرچاوەکانیان بە تەنیشت یەکەوەیە بەڵام لەکاتی هاتنە دەرەوەدا لەیەک «کون»ەوە دێنە دەرەوە، لەبەر ئەوە هەر یەکە «کان»ی شتێکی سەربەخۆیەو هەر یەکە هێزی تایبەتی خۆی هەیە و ئەم هێزانە دوژمنی یەکن نایەڵن ئاوەکە تێکڵاو ببێ. ئەمانە ئەگەر پەروەردە کردن ببێ هەر یەکە «کان»ی شتێکی وایە کە لە کەم وڵاتدا چنگ ئەکەوێ مەگەر هەر لەم وڵاتە خۆشەویستەی ئێمەدا نەبێ. ئەمانە «کان»ی ئاڵتوونی ڕەشن!. ئیتر مناڵەکان زۆریان پێ خۆش بوو کە، شتی وا نایاب لە وڵاتەکەیانا هەیە، هەر ئەیانوت خوایە ئەم نیشتمانە جوانەمان پێی بە زیاد نەزانی.

لە پاشی ئەمە سواری ئوتۆمۆبێلەکە بوون و گەڕانەوە. لە ڕێگەدا «سێوەنگ» تەماشای کرد ئەوا «ڕێوی»یێک کلکی کردووە بە فیشەک و بە هەڵەداوان وتەپ و کوت لەو ناوەدا ڕووەو «تووونی بابە عەمرە» هەڕا ئەکات وتۆز ئەکات!. وتی: تارا، تارا تەماشاکە ئەو ڕێوییە چۆن بە پەلە هەڕا ئەکات؟!. توخوا بابەگیان ئوتۆمۆبێلەکە ڕاگرە بابچم لێی بپرسم بۆچ وا کەوتۆتە ئەم دەشتە؟!. باوکیشی ئوتۆمۆبێلەکەی ڕاگرت، «سێوەنگ» دابەزی چوو سەری ڕێی بە مام ڕێوی گرت و پێی وت: مام ڕێوی!. ڕۆژ باش، ئەوە بۆچ وا بە پەلە هەڕا ئەکەیت؟. مام ڕێوی-ش وتی: کەسی برای لێم گەڕێ با بەدەردەی خۆمەوە بتلێمەوە، زۆر بە پەلەم و لێم قەوماوە.

«سێوەنگ» وتی: نابێ مام ڕێوی هەر ئەبێ پێم بڵێیت، بەڵکوو من

چارێکت بکەم. مام ڕێوی-ش وتی: کەسی برای ئەڵێن لەو خوارە «حوشتر» بە بێگار ئەگرن، منیش لەترسی ئەوە ئەچمە توونی بابە عەمرە خۆم ئەشارمەوە!!. سێوەنگ قسەکەی مام ڕێوی زۆر بەلاوە سەیر بوو!. وتی: جا مام ڕێوی حوشتر بەبێگار ئەگرن تۆ بۆچ واکەوتویتە جامبازە؟!. مام ڕێوی-ش وتی: کەسی برای، شار بێ شالیارە، کە گرتمیان تا قەباڵەی خۆم ئەخوێنمەوە پێستم ئەکەنن!. نەوەالله چاک وایە تاپێستیان نەکەندوم خۆم ڕزگار کەم، ئەو وەختە کێ لەوە ئەپرسێ من ڕێوی-م یا حوشتر!.

ئینجا «سێوەنگ»وتی: مام ڕێوی!. وەرە لەگەڵ من ئەچینە ناو ئوتۆمۆبێلەکە، کە چوینە ماڵەوە لەگەڵ «تارا»ی خوشکما نوێنت بۆ ڕائەخەین و میوانداریت ئەکەین و جوان جوان حەشارت ئەدەین، ئەگەر هاتن خەبەری حوشتریان پرسی، ئەڵێن کەس لێرە نییە تەنها مام ڕێوی نەبێ ئەویش نەخۆشە هێناومانە بۆ سەر دوختۆر!. مام ڕێوی-ش وتی: نەء، کەسی برای لێم گەڕێ با بە ڕێی خۆمەوە بڕۆم، ئەگەر خاس خوایەک وتی نەء، ئەمە حوشترە، ئەو وەختە ئەگەر پەلم بە پەلی هەورەوە بێ هەر ڕزگارم نابێ. لە پاشا سێوەنگ وتی: دە باشە مام ڕێوی خوات لەگەڵ.

مام ڕێوی لێیدا ڕۆیشت و ئەمیش گەڕایەوە بۆ ناو ئوتۆمۆبیلەکەو قسەکەی بۆ «تارا» خوشکی و باوک و دایکی گێڕایەوە، تارا، لەم کارەساتە ئەوەندە پێکەنی هێزی لێ بڕا!.

لە پاشا گەڕانەوە بۆ ماڵەوە، لە ڕێگادا سەیریان کرد وا ڕاوچی کەوتوونەتە ئەو دەشتە، ڕاوە «مەلیچک» ئەکەن. گۆشتی مەلیچگ زۆر خۆشە. سێوەنگ مناڵێکی ژیرو وردبین بوو بە تارای خوشکی وت: تارا!. مام ڕێوی وتەنی با ئێمەش خێرا ڕاکەینەوە ماڵەوە، ئەگەر هاتو بە ئێمەشیان وت ئێوە مەلیچکن بلێین چی!. تا ئێمە بلێین کوڕە مەلیچک نین، سێوەنگ و تاراین گۆشتەکەمان لە ناو دەمیانا تام ئەداتەوە!. ئیتر خێرا هەڕایان کردەوە بۆ ماڵەوە، ئەو نوێنە کە ئەیانویست بۆ مام ڕێوی ڕاخەن بۆ خۆیانیان ڕاخست!!».

ئەم نووسینە دەقێکی بەینی ساڵانی «١٩٤٠-١٩٥٠»یە. وەکوو سەیر ئەکەین پەخشانی کوردی بە پێی ساڵەکانی ئەو مێژووانە جگە لە ڕوخسارەکە چۆن بەرە بەرە گوزارشتیشی گۆڕاوە؛ لێرەدا هاتۆتە سەر جۆرە نیشتمانیەک کە لە ژێر پەردەیەکی تۆزێ شاراوەدا باسی ئەکا؛ باسی ئەوە ئەکا کە خێرو بێری وڵاتێکی فراوان چۆن دانیشتوەکانی لێی بێ بەش کراوە، چۆن ئەوانەی کە هەموو ئامانجێکیان خۆشی خۆیان وکۆیلەیی

نەتەوەی ترە چنگیان لەو شوێنانە گیر کردوەو نایەڵن خانە خۆی چێژێک لە بەرهەمی خۆی و ولاّتی خۆی بچێژێ؟!. ئەمە لە لایەکەوە، لەلایەکی تریشەوە ئەوە دەر ئەخا کە ئەگەر یەکێ لە پێستی خۆی بجولێتەوە مێردەزمەی بە شوێنەوەیە ئەیگرێ ولە پاش تاساندنی شتی وای بۆ ئەدۆزێتەوە کە بەخەوی هیچ کەسێکا نەهاتبێ!. ئەگەر ئەم هەزار هاوار بکا بلێ من بەرخێکی بەستەزمانم ئەو ئەڵێ تۆ دەعبایەکی ناکلۆکاریت ئەبێ یا بارت لێ بنرێ یا گۆشتت بخورێ. وا دیارە رەوای هەق نەبووە قسەی هەق کردن!..

ئەمە لایەنی ناوەرۆکی، لە لایەن روخساریشەوە زمانەکە پێشکەوتنێکی وای بەسەرا هاتووە کە بە عیبارەتێکی سادەو رەوان و کوردیەکی پەتی دوور لە هەموو ناتەواویەک گوزارشت لە مەفاهیم بداتەوە؛ بەجۆرێکی وەها کە نەوەک پیاوێکی گەورەی دنیادیدە، بەڵکوو منالێکی دوور لەهەموو دنیایێک ئەویش بە پوختی لێی تێ بگا پێویستی بەوە نەبێ کە بکەوێتە ناو گێژاوی خەیالاّتەوە بۆ دۆزینەوەی گوزارە و بۆ تێی گەیشتن لە مەعانی ئەو رستانە.

لەبەر ئەوە ئەتوانین بلێین ئەم پارچەیە نموونەی پەخشانێکی سادەی کوردی نێوانی ساڵەکانی «١٩٤٠-١٩٥٠»یە کە هیچ گرێ و قۆرتێکی نەهاتۆتە سەرێ.

***

لە ساڵانی «١٩٥٠-١٩٦٠» وا دیارە ئەو جم و جوولە کە لە دە ساڵی پێشوودا هەبووە لەمدا ئەوەندە بەگوڕ نەبووە. جەنگی جیهانیی دووەم بەسەر چوو، لەبەسەرچوونی ئەو گەلێ باوەڕیش، وەیا بلێین هیواش بە سەرچوو!. نووسەرانی پەخشانی کوردی دوور نییە ئەوەندە مایەیان بە دەستەوە نەمابێ کە بیکەن بە کەرەستەی نووسینیان لە باری نەتەوایەتیەوە. دەقی پەخشانی ئەم مێژووە ئەوەمان بۆ ئەگێڕێتەوە کە ئاوو هەوا لەو سەردەمەدا چۆن بووە.

من لە ریزکردنی دەقەکانی نێوانی ئەو ساڵانەی «١٩٤٠-١٩٥٠» ئەوەم رەچاو نەکردووە کە بە سەرەی ساڵەکانا لە دەقەکان بێمە خوارەوە، واهەیە دەقێکی ساڵی «١٩٤٦»-بەوێنە- نووسیمەو گەڕاومەتەوە بۆ ساڵی ١٩٤١، ئەم پلەیەم رەچاو نەکردووە، چونکە بە لای منەوە پەخشانی ساڵانی «١٩٤٠-١٩٥٠» بەچاو پەخشانی کوردییەوە ئەستێرەی گەلاوێژی هەرە درخشانە بۆ هەموو پەخشانەکانی پێش خۆی و پاش خۆی وەکوو لە پەخشانی ساڵانی پێشوو و پاشوودا ورد ئەبینەوە، نە لە رێخت و روخسار

و نه له ناوەرۆکدا هیچیان ناگەن بەو. جا لەبەر ئەمە وەکوو گەنمە قەنەهاری گەرمیان وگەنمی وشترملی سوور سوور تێکڵاوم کردون بۆ ئەوە مێژووی پەخشان دان بەوەدا بنێ کە پەخشانی نێوانی ئەو ساڵانە هیچیان پایەیان بەسەر ئەویتریانا نییەو رێخت و روخساریان بەناوەرۆکەوە یەک لەیەک بەهێزترن.

ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە لە پەخشانەکانی ترا تەرتیبی ساڵم داناوە، ئەم تەرتیبە نیشانەی بەهێزی و بێ هێزی پەخشانێک بێ بە سەر پەخشانێکی ترا. ئەمە ئەوە ناگەیەنێ چونکە لەساڵەکانی تر زیاتر بابەتم وەرگرتووە تا روخسار، بەپێی بابەت ئەو تەرتیبەم داناوە. ئەمەو دیسان ئەوەش مەعنای ئەوە نییە ئەو پەخشانانەی هێناومن بە نموونە بۆ نێوانی دوو ساڵێک ئەمە گوڵبژێر بووە؛ گوڵبژێرییەکەی هەر ئەوەندە کە لە نێوانی لاپەڕەی ئەو دوو ساڵەدا ئەو جۆرە بابەتانە لە ئارادا بووەو قەڵەمی کورد دەستی بردووە بۆ ئەو شتانە. بۆ نموونەش وەکوو ئەڵێ! «مستێ نموونەی خەروارێکە».

ئێستە دێنە سەر ئەوە کە چەند دەقێکی پەخشانی بەینی لاپەڕەی ئەو مێژووە؛ مێژووی «١٩٥٠-١٩٦٠» بخەینە بەرچاو، لە چاو پیا خشاندنێک بەمەدا هەستی ئەو رۆژانەمان بۆ دەر ئەکەوێ.

جا ئەمەی خوارەوە نموونەیەکە لە پەخشانی ئەو سەردەمە کە رۆژنامەی «ژین» لە ژێر ناوی «شارەزوور»دا، لە ژمارە «١٠٤٩»ی ساڵی «١٩٥١»دا بڵاوی کردۆتەوە:

«شارەزوور! ئەم رێ و شوێنە، ئەم مەڵبەندە شیرینە و ئەم دەستکردی خوای بێ چوونە کە ئێمە تیا ئەژین جێگاو رێگایەکە کە هەڵئەگرێ زۆر شتی لە سەر بنووسرێ و زۆر باسی خۆشی و چاکی و باشی بکرێ.

وەرە لێی ورد ببەرەوەو ئەم سەرو ئەو سەر پیایا بڕۆ بڕوانە کە خوای گەورە چی دروستکردووە!. ئێستاکە وەختی بەهارە «بێجگە لە وەختی بەهار هەموو وەختێکیش» بە هەر لاو شوێنێکدا ئەڕۆی ئەڕوانی هەمووی وێنەیە کە لە بەهەشتی سەر زەوی ئەم هەموو ئاوە رووناک و جوان و پاکە کە تافە تاف لەو بنارانە یەتە خوارەوە و بەو دەشتە پان و خۆشەدا بڵاو ئەبێتەوە. ئەم هەموو زەوی و زارەو ئەم هەموو مێرگ و مێرغوزارە و ئەم هەموو گوڵ و سەوزەو دارو درەخت و گوڵزارە، زنجیرەی ئاوی «تانجەرۆ» کە لە رۆژئاواوە روو ئەکاتە رۆژهەڵات (وا بزانم لە کام جێگا هەبێ ئاو، وا سەرەو ژوور بڕوا!). ئاوی «زەڵم و رێشێن و چەقان و شاتوان و سەراوی سوبحاناغا و بێستانسوور و ئاڵیشە و چەق چەق و تابین و چەرمەگا» هەموو هەر یەکەیان جوێ جوێ هەر

وەکوو سەرچاوەی ئاوە جوانەکان هەموویان کانگای خێرو بێری زۆرو زەبەندەن بۆ ولاتەکەیش.

شارەزوور بە درێژی لەبەر دەمی ئاوایی «ئەباعوبەیدەوە-عەبابەیلێ» دەست پێ ئەکاو لابەلا یتەوە هەتا ئەگاتە سەرچاوەی ئاوی «تابین» لە بەردەمی «سووورداش»دا هەمووی دەشتی شارەزوورە کە نزیکی «١٥٠» کیلۆمەترە درێژی ئەگرێتەوە. ئەم دەشتە جوانەیش بەریزە شاخی «شنروێ»وکەژی «هەورامان و گۆیژەو پیرەمەگروون» و لەبەریەوە «تاسلۆجە ودارمازەڵە» هەتا ئەچێتەوە «گەورە قەلا»و «دەربەندی خان» ئەو ریزە شاخانە چواردەوریان داوە.

شارەزوور!. وەکوو تەئریخ باسی ئەکات و نیشانی داوە لە هەزاران ساڵ لەمەوبەرەوە جێی چەند حکومەت وخانەدانی گەورە گەورە و ناودار بووە چەند دام و دەستگای پادشاهانی بەناوبانگ و سوپای بەرزو بەهێزی کۆن وتازە بووە. وە ئەم هەموو گردو تەپۆڵکەو رێ و شوێنە دیاریانە هەموو نیشانەی ئەوەیە کە شارەزوور لە زۆر کۆنەوە جێ و رییێکی زۆر باش و مەڵبەندی گەلێ شتی چاک و نایاب بووە.

دەستی توانای کردگار ئەم شارەزوورەی بە رەنگێ دورستکردووە و هێناویەتە بەرهەم کە بە درێژایی ساڵ و مانگ و رۆژ تۆ بە تانیا بێت هێشتا هەر کەمە؛ ئەوە لە سەرەوە تاڤگەی «زەڵم» ئەوە دەربەندی خان، ئەو ئاوە گۆگردەکەی خورماڵ و سەرچاوەی «تابین». کە ئەمان هەموو هۆی شتی باش وچاک و هۆی گەورەن بۆ ولات. ئەم جۆگە پڕ لە قازانجانە وەکوو: «دەڵێن، مالوان، مووان، گرێزە، سەراوی سوبحاناغا، بێستانسوور، قازان، ئاوبارە، بەکرەجۆ، چەرمەگا، سابووراوا» و ئەو هەموو جۆگایانەی تر کە هەڵئەگیرێن و زراعەتیان پێ ئەکرێ مەگەر خوا بزانێ چی لێی یتە بەرهەم!!..

خۆ ئەگەر بێتو زراعەت و فەلاحەت لە شارەزووردا بە مەکینە بکرێ و هەروا بە هەرەمەو تێکەولێکە نەبێ هەموو کەسێ ئەیزانێ کە چەندە قازانجی گەورەی ئەبێ!.. شارەزوور!. جارێ ئەڕوانێ بە دیمەنی کێوو کەژ و شاخ و تەپۆڵکەکانیا کە لە چوار لایەوە خوا دایناون هەر یەکەیان جۆرە رەنگی و هەر پارچەێکیان دیمەن و نموودێکیان هەیە کە ئینسان سەری لێی سوڕ ئەمێنێ و کە تماشایان ئەکات لە کردەوەی کردگار تاس ئەیباتەوە؛ یەکێکیان بەفرە، یەکێ دارستانە، یەکێ هەر تاشە بەردە، یەکێ هەمووی بەگیاو گوڵی رەنگاو رەنگ رازاوەتەوە و بەهەر لایەک دا ئەڕوانی چاو روون و دڵ گەش ئەکاتەوە!.

> هەر جۆرە زراعەت وکشت وکاڵ و دەغڵ ودان وباغ و باغات کە بکرێ زۆر بەئاسانی کردنی لە شارەزووردا پێک یەت. ئەمە بێجگە لەو شتانەیە کە خۆی لە خۆیەوە بە بێ ئەرک پێک یەت و زۆر جار باسکراوە؛ وەکوو: دارمازووی شاخەکانی، بنیشت وکەتیرە و سریش، سەعلەب و گەزۆ و ئەو شتە نایابانە. کانی خەڵووزە بەردینەی لە دوو سێ جێگادا هەیە، نەوت لە دەوری خورماڵ هەیە و شتی شارراوە لە ژێر زەویدا زۆرە. خۆ ئەگەر حکومەت تۆزێ سەرپەرشتی لەکارو باری کشت وکاڵ و هەندێ لەم کارانە بکات شارەزوور لەوانەیە ببێ بەهۆی دەرامەدێکی زۆر بەکەڵک. خۆ باسی شەکرو هێزی تاڤگەی زەڵم بۆ دروستکردنی کەهرەبا هەر نابڕێتەوە! سەد ئاخ و هەزار داخ کە هاوارەکانمان بە هیچ کوێیێک ناگات. ئەم گەنجە چاکە هەر وا ئەمێنێتەوە، پیاوە ناودارەکانمان هیچ غەمێکی لێی ناخۆن!».

بەڵێ!. لە باری نەتەوایەتیەکی زەقەوە شتێک بەدەستەوە نەما؛ ئەوشتە کە پێشووتر داوا ئەکرا، بەڵام کاتێ کە دێنە سەر ئەم پەخشانەی ئەو رۆژە لە چەند روویەکەوە گەلێ شتمان ئەخاتە بەردەست؛ جارێ لە روخسارا کوردییەکی رەوان و بێ گرێ و قۆرتێکی وایە کە بە دانسقەی ئەو رۆژەو ئەو مێژووە دائەنرێ، لەم رووەوە گەلێ پێشکەوتوەو جێگای بۆ خاوەن رەخنە نەهێشتوەتەوە کە کنەی تێدا بکا، بەڵکوو ئەتوانرێ بوترێ یەکێکە لە پەخشانە بەرزەکانی کوردی ئەو رۆژە؛ باسی شارەزوورت بۆ ئەکا کە هەنگاو بەهەنگاو ئەیهێنێتە خوارەوە بە بێ پچڕان عیبارەتی سادەو ئاشکرات پیشان ئەدات و بەڵکوو ئەبێ بە مامۆستایەک بۆت بۆ نووسینی پەخشانی خاوەن زنجیرە؛ ئەوەمان بۆ دەر ئەخا کە هەرچەندە لە رووی نەتەوایەتی رەپاو رەپەوە لەو رۆژەدا پەلی نەهاویشتوە، بەڵام لە رووی رێخت و دارشتنی عیبارەتەوە ئیشی خۆی کردووە.

لە ناوەرۆکا بۆمان بووە بەوە کە پەنجە راکێشین بۆ هەموو شوێنە نایابەکانی ئەو وڵاتەو بۆ هەموو ئەو جێگایانە کە ئەگەر ئەم نووسینە نەبوایە زۆر کەس لەئێمە ئەو شوێنانەی نەئەزانی؛ ئەوەی نەئەزانی کە ئەو هەموو دیمەنانەو ئەو گشت خێرو بێرانە لە وڵاتەکەمانا هەیە. هانمان ئەدا بۆ ئەوە کە دەستی بەخێو کردنی بۆ درێژکەین و بتوانین رۆژێ لە رۆژان خۆمان ببین بە خاوەنی ئەو سامانانە، نەوەک هەر ئەو شتانە کە بە رووەوەن و ملیۆنان ساڵە هەر هەبوون و هەر هەن و پشت بەپشت لەگەڵیان هاتوینەتە خوارەوە، بەڵکوو بۆ ئەو ئازۆخانەش کە کەوتوونەتە ژێر زەویەکانیانەوە!. ئەو ئەوەی وتوە بەڵام ئایا ئەوەی بە دڵا هاتووە کە زۆر لەو شوێنانە بوون بەژێر ئاوەوە و ئەو «کان»ە بەنرخانە بۆ هەتا هەتایی

خۆیانیان لێ شاردینەوە!. لەو وڵاتەدا نەبووە، لە زۆر وڵاتا دیمەن و خێرو بێر خۆی شاردۆتەوەو ئاوی رۆژگار داپۆشیوە، ئەوەندە هەیە بەتەنگ ئەوەشەوە بوون کە لە نەمانی ئەو مانێکی تر دروست بکەن و لەو زیانە کە رووی تێی کردوون قازانجێک بۆ پاشەرۆژی ئەو نەتەوەیە بێننە دەست.

ئەگەر شارەزووریش وابێ چاوی پێ روون ئەبێتەوە، بەڵام ئایا وائەبێ؟!. بەڵێ! شارەزوور وەکوو ئەو ئەڵێ گەلێ خانەدان و حکومەتی دیوە و ئەوانیش رۆیشتوون، زەوی و زاری شارەزوور هەر مایەوە ئێستە ئەوا زەوی و زارەکەش نەما!. بەڵام ئایا دەورێکی تر دێتە پێشەوە کە لە جێگای زەوی و زارە داپۆشراوەکە گوڵ و گوڵزارێکی تر دروست ببێتەوە و نەتەوەکانی پاشەڕۆژ چاویان پێی روون ببێتەوە؟!. بەڵێ: ئەبێ، چونکە یاسای گۆڕان هەیە، ئیمڕۆژ رەورەوەی چەرخ لە پێشکەوتنایە. ئادەمیزاد کە توانی بگا بە مانگ ئەتوانێ بگا بە «کان»ی شارەزووریش، بەڵام خۆزگا ئادەمیزادەکە ئادەمیزادی خۆماڵی وڵاتەکە ئەبوو نەوەک لاوەکی!..

***

لە نێوانی ئەم ساڵانەدا پەخشانی کوردی دەستی بۆ «وەرگێڕان»یش درێژ کرد. ئەمەی خوارەوە دەقی پارچە پەخشانێکە لە کتێبی «زادیج» کە «محەممەد عەلی کوردی» لە ساڵی «١٩٥٤»دا ئەم داستانەی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی. لەیەکێ لە بابەتەکانیا لە ژێر ناوی «لووت» دا ئەڵێ:

«رۆژێک «ئازورا»بە شێواوی و تووڕەیی لەسەیران هاتەوە، هەناسە برکێ پێی کەوتبوو، «زادیج»ی مێردی لێی پرسی: ها، ژنە خۆشەویستەکەم! بۆ وا شێواوی؟. بۆ چی وا پەشۆکاوی؟ دەبینم لەسەر رەوشتی خۆت نیت!

-ئاخ، هەزار حەیف!. خۆزگە ئەوەی من دیتم تۆش بتدیایە، وەکوو من لە رقانا شێت ئەبویت.

-خێرە، چی بووە، چی قەوماوە؟.

-کوڕە! هەر مەپرسە، وەرە بمکوژە! چووم بۆ سەرەخۆشی «خسرۆ» کە دەزانی دوو رۆژە بێوەژن بووە. دیتم گۆڕێکی جوانی بۆ مێردە مەرگەکەی دروستکردووە، لەگەڵ خوا مەرجی کردووە: هەتا ئاو بە جۆگادا بڕوات ئەو قەبرە بەجێ نەهێڵێ.

-وا دیارە ژنێکی راست و بە وەفایە، مێردەکەی خۆی بەراستی خۆش

ویستووه.

-ئەی هەی، چاکی تێ گەیشتی! خۆزگە دیتبات چی دەکرد.

-چی دە کرد! تۆ خوا ژنە جوانەکەم پێم بڵێ.

-خەریک بوو ئاوەرێژی جۆگاکە لە شوێنی خۆی بگۆڕێ!.

ئەنجا «ئازورا» دەستی کرد بە سەرزەنشتی «خسرۆ»، سەرو پۆتەڵاکی شکاند، هەندێ جنێویشی پێ دا، هەتا «زادیج»ی مێردی لەو خودپەسندییە بێ جێیەی بێزار بوو، دڵی پڕ بوو.

زادیج دۆستێکی گیانی بە گیانی هەبوو ناوی «کادۆر» بوو، کادۆر لەو گەنجانە بوو کە ئازورا لێیان رازی بوو، چونکە پیاوێکی پایە بڵندو هێمن بوو.

زادیج قسەی ئازورا و خسرۆی بۆ کادۆر گێڕایەوە، بە ماڵ و دیاری گرانبەها دەمی پڕ کرد.

چەند رۆژێک لەوەپاش ئازورا چوو بۆ لای بۆ ئەوەی دوو سێ رۆژ لە لای دەستە خوشکێکی بە سەر بەرێت. رۆژی سێیەم کە ئازورا گەڕایەوە، نۆکەر و کارەکەر بەگریان و قوڕ پێوان بەپیریەوە چوون، ئازورا سەری سووڕ ما هاواری کرد: چی بووە! چی قەوماوە؟.

-ئاغاژن خۆت خۆش بی، چیت پێ بڵێین؟ ماڵمان وێران بوو، زادیج-ی سلاح شۆر دوێنێ جوانە مەرگ بوو!.

-داخی بە جەرگم ماڵی وێرانم، بۆچی خەبەرتان نەدامێ؟.

-بۆیە هەر بەشەو هاوارمان بۆ نەهێنای، چونکە لە حاڵی سەرەمەرگا فەرمووی: «دڵی ئازورا تەنگ مەکەن، سەیرانی لێ تێک مەدەن، با، بە خۆشی رابوێرێت».

-هەی رۆ، زادیج-م رۆ، لە کوێتان ناشتووە؟. لە سووچێکی باغچەکەدا، کە گۆڕستانی خانەوادەی خۆیانی تێدایە.

ئازورا دەستی کرد بە گریان و لە خۆدان، پرچی خۆی رنیەوە، سوێندی خوارد کە خۆی دەکوژێ، یان ناخوات و ناخواتەوە هەتا دەمرێت.

ئێوارە درەنگێک «کادۆر» پەیدا بوو، ئیزنی خواست کە دوو قسە لەگەڵ ئازورا بکات، هەردووکیان بە یەکەوە زۆر گریان، بەڵام رۆژی دوایی کەمتر گریان، بەیەکەوە نانی ئێوارەیان خوارد، هەر لەو دانیشتنەدا کادۆر بەگوێ

ئازورای دا چرپاند: زادیج-ی دۆستم لەپێش مردنیا هەموو ماڵ و دەوڵەتی خۆی دەقەبەڵ کردووم، وەهاش بەباش دەزانم کە من وتۆ ئەو هەموو ماڵ و دەوڵەتە بە یەکەوە بخوێن خۆشی لەوەدایە.

ئازورا گریا، لە پاشان توورە بوو، لەپاشان دڵی نەرم بوو!. نانی شێوانیشیان بەیەکەوە خوارد، دانیشتنی شەویان درێژ بوو، قسەیان زۆر کرد. ئازورا بڕیاری دا کە خوا لێی خۆشبوو پیاوێکی زۆر چاک بوو، بەڵام دەتوانم بڵێم: هەندێ عەیبی هەبوو، ئەو عەیبانە لە کادۆرادا نین.

هەر خەریکی نانی شێوان بوون کادۆر لە ناکاو وەکوو ژیی کەوان رێک هات و هاواری کرد: ئاخ سپڵم، ئاخ هەر ئێستە دەمرم! ئازورا زۆر شێوا، تێکچوو، هەموو جۆرە دەرمانێکی حازر کرد، زۆر خەفەتی خوارد، چونکە پزیشکی گەورە «هەرمیس» زۆر لە بابل دانەنیشت. لە پاشان زەحمەتی کێشا دەستی لە سەر جێگای ئێش داناو گوتی:

ئایا ئێشت زۆر بەتاوە؟. ئەم دەردە هەمیشە ناو بەناو سەرت لێ دەدات؟ بەڵێ! ئێشم زۆر بەتینە، زۆر جار لە قەبرم نزیک ئەخاتەوە . نەتبیستووە دەرمانی چییە؟.. بەڵێ بیستوومە هەموو حەکیمان بڕیاریان داوە کە یەک دەرمانی هەیە، ئەویش دەست ناکەوێ.

-چۆن دەبێ؟. چ دەرمانێک هەیە و دەست ناکەوێ؟.. بەڵێ! دەست ناکەوێ. «لووت»ی پیاوێکی تازە مردوو لە کوێ پەیدا ئەبێت؟. هەر ئەو دەرمانەشە ئەگەر لەسەر تەنشتمی دابنێم دەڵێن: سێبووری دەبەخشێت.

-پەکوو دەرمانێکی غەریبە.

-بۆچی؟ خۆ لە نوشتە و گشتەکی کاک «ئەرنۆ» عەجایبتر نییە کە ئیفلیجی و تاو لەرزیان پێ دەرمان ئەکات.

ئەم وەرامە لەگەڵ لاوچاکی کادۆر «ئازورا»ی ئیقناع کردو گوتی:

خۆ رۆژی حەشرێ کە زادیج-ی مێردم لە سەر پردی «تشنیافا» تێ پەڕ دەبێ و دەچێ بۆ بەهەشتێ، پێم وایە فریشتەکان نایگێڕنەوە، دەرگای بەهەشتی لێ پێوە نادرێ، چونکە لووتەکەی لەو رۆژەدا تۆزێ لە لووتی ئەم دنیایە کورتتر ئەبێ!. ئەوسا ئازورا هەستا، گوێزانێکی تیژی دەست دایە، رووی کردە گۆڕی مێردەکەی، لە پێشا بە فرمێسکی زۆر ئاوی دا، لە پاشان لێی نەزیک بووەوە، دیتی زادیج لە سەر پشت راکشاوە. زادیج دەست بەجێ هەستا، دەستەکی بە لووتی خۆیەوە گرت، بە دەستی تریش دەستی گوێزانی ژنەکەی گرت و گوتی:

ئەی خانمەکەم!. ئیتر لۆمەی «خسرۆ»ی بێوەژن مەکە، لووت بڕینی من و جۆگا گۆڕینی ئەو، با هەر وەک یەک بن!).

ئەم دەقە هی محەممەد عەلی کوردی-مەنگوڕی پشدەرە- ئەوەمان پێشان ئەدا کە پەخشانی کوردی جگە لە زادەی فیکری خۆی دەستی بۆ وەرگێرانیش درێژ کردووە. داستانی «زادیج» پێشا فەرەنسی و پاشان عەرەبی و پاش ئەوە بوو بە کوردی. لێرەدا ئێمە جۆرە وشەو جۆرە رستەیەکمان بەرچاو ئەکەوێ کە ئەگەر ئەم دەقە نەبوایە زۆر لە خوێندەوارانی کورد پێش خوێندنەوەکەی دوور نەبوو نەزانن کە ئەو چەشنە وشەو رستانە بەو تەحرە لە زمانی کوردیدا هەن. ئەمە بێجگە لەوە کە داستانی هەر شوێنێک لە ناوچەی شوێنەکە هەڵئەستێت. داستانێکی وەکوو ئەم داستانە، وە یا سەرگوزەشتێکی وەکوو ئەمە بڕوا ناکەم لە وڵاتێکی کوردەواریدا روو بدات، بەهۆی وەرگێڕانی جۆرە شتی واوە ئەتوانین بە سەر کارەسات و بەسەرهاتی شوێنانی تریشدا ئاگاداری پەیدا بکەین.

ئمە لە لایەن وەرگێڕانەکەوە، لە لایەن داڕشتنی عیبارەتێکی کوردی واشەوە ئەوەمان بۆ دەرئەکەوێ کە شێوەی موکری، وە یا بابان، لە زمانی کوردیدا لە هەر ناوچەیەک لە ناوچەکانی جۆرە گوزارشت و رێختێک هەیە کە ئەو گوزارشتە لە ناوچەکانی ترا بەو رێختە نایەتە ناوەوە.

پێگەیاندنی زمانی هەر نەتەوەیەک لە نەتەوەکان بەوە بووە کە کەوتوونەتە خزمەتکردنی و کۆکردنەوەی شێوەکانی، تاتوانیویانە شێوەیەکی یەکگرتوو پێکەوە بنێن و بۆ هیچ مەعنایەک پەکیان لە سەر وشە نەکەوێ. بەڵێ! ئێمەش ئەتوانین وابین، وە لە چاو ئەو کەم خزمەتیەدا کە زمانەکەمان هەیبووە، ئەتوانرێ تا ئەندازەیەک گوزارشت بۆ هەموو شتێک لێ بدرێتەوە، ئەمەش بە مەرجێ ئەبێ کە بتوانین بە هۆی نووسین و خەریک بوونمان بۆ ئاگاداری بە سەر شێوەکانی زمانی کوردیدا تەقەلا بدەین و نەیەڵین ئەو تەقەلایەمان بە هیچ دەرچێ. لام وایە زمانەکەمان دەوڵەمەندەو ئەتوانێ تاکی تەرازووی خۆی راست بکاتەوە، ئەمەش کەوتۆتە ئەستۆی خوێندەوارو رۆشنبیرانی کورد، ئەگەر رۆشنبیرەکانی کورد خۆیان خەریک بکەن لام وایە پەخشان لە هۆنراو زیاتر ئەم خزمەتە ئەکات، پێشینانی ئێمە کەرەستەی زمانیان بۆ پێکەوە ناوین، بام ئێمەش خەریک بین بۆ کۆکردنەوەی و بۆ ئەوە بیخەینە سەر قاقەز.

***

ویستم لە شێوەی رووتی «ئەردەڵان» دەقێکم دەستکەوێ بۆ ئەوە بیکەم بە نموونەی دەقی ئەو شێوەیە، داخەکەم هیچم دەست نەکەوت گەڕامەوە سەر «فەرهەنگی مەردۆخ» کە هی زانای فرەزان «ئایت الله شێخ محمدی مەردۆخ»ە ئەو لە بەرگی یەکەمی کتێبەکەیدا لە لایەن رێزمانەوە دەستوورێکی داناوە و شەرحی ئەو دەستوورەی بە شێوەی ئەردەڵان «سنە» کردووە. هەر چەندە بابەتەکەی دەستووری رێزمانە بەڵام ئێمە ناچار بووین بۆ نموونە دەقێکی پەخشانی ئەردەڵان هێنامان و خستمانە بەر چاو. ئەمەش دەقەکەیە:

(کردار سازی

کردار نەبگردگ لە کردار بگردگ دروس ئەوێ بەم جۆرە:

«ا» کە نشانەی نەبگردنە لە بەر واژەی بگردگەوە دائەنێن وە ئاخری سۆک ئەکەن ئەوێتە نەبگردگ وەک: رووی، دۆشی، کۆشی، تاشی، ئەلفمان لە بەردەمیانەو دانیا، بوون بە «ئەڕوی، ئەدۆشی، ئەکۆشی، ئەتاشی». نووکەی دواگین نەبگردگ، بۆ بوێژ سەنگین ئەخوێنرگێ، بۆ کەسی تر سۆک ئەخوێنرگێ.

هەر بگردگێ نووکەی دواگینی «ی» بێ وەک: رووی، نووسی، زانی. واژەی نەبگردگی هەر بەم جۆرە لێ دروس ئەوێ، بەڵام بگردگ گەلێ کە دوایان «ت» یا «د»یا «ن» بێ بەم جۆرە واژەی نەبگردکیان لێ دروس ناوێ، بەڵکوو بەم جۆرە ئەون بە واژەی بگردگ نزیک: «ئەبرد، ئەشمارد، ئەخەفت، ئەفرۆت، ئەشێوان، ئەباران». لەبەر ئەم شێویانە بەم دەسوورە رەفتار ئەکرگێت. ئەگەر دوای واژەی بگردگ «ت»بێت، نووکەی واژەی یەک لاییچ لەتەک دوولائیا یەک جۆر بن «ت»یەکە لائەوەین «ی» سۆک ئەنینە جێگەی ئەوێتە نەبگردگ. وەک: «خەفت» ئەوێتە ئەخەفێ. «کەفت» ئەوێتە ئەکەفێ. «بەست» ئەوێتە ئەبەسێ، یا «ئەوەسێ». بەڵام «ژنەفت» ئەوێتە ئەژنەوێ. «فرۆت» ئەوێتە ئەفرۆشێ. «کوشت» ئەوێتە ئەکوژێ. لەبەر چەم. لەبەر ئەمە واژەی یەک لایی «ژنەفتن» بە «ف». فرۆتن بە «ت» کوشتن بە «ش». لەریشەدا ژنەویان بە «و»، فرۆشیان بە «ش»، کوژیان بە «ش» بووگە. یەک لائی ریشەس، دوولائی وەچە. کردارسازی هەر لە ریشە ئەڕوێ.

ئەگەر دوای بگردگ «ر، د» بێ، هەردکی لا ئەوەین ئەلفێک ئەنینە جێگەیان- ئەگەر خۆی ئەلفی نەوێ- ئەوێتە نەبگردگ. وەک: «کرد» ئەوێتە «ئەکا». برد، ئەوێتە «ئەبا» یا «ئەوا». خوارد ئەوێتە «ئەخوا». واژەی «خوارد» دوای لابردنی «ر، د» چون خۆی ئەلفی هەس ئیتر لە دەرەوە ئەلفی بۆ نایرین. «ژمارد، شۆرد، برد» لەم دەسوورە بەدەرن؛ چون ئەگەر «ر، د» یان لێ

لاوەینا، لە تەک نشانەی نەبگردنا «اً» ئەون بە «ئەشما، ئەشوا، ئەما».
ئەشماو ئەشوا گوزارەییکیان نییە. ئەما-یچ چەپەوانەی «ئەمرێ»یە. پەس
تەنیا «د»ە کە لائەوەین، جێ ئەلفیچ «ی» سۆکدا ئەنین ئەونە «ئەشمارێ،
ئەشۆرێ، ئەمرێ، یا بە دەسوور گۆڕیان نووکە گەل ئەوێتە «ئەشمیرێ».

ئەگەر دوای واژە بگردگ «ا، ن» بێت، تەنیا «ا» لائەوەین، نشانە نەبگردن
کە ئەلفە ئەنینە بەر دەمیەو ئەوێتە نەبگردگ. وەک «خواردن، باران، شێوان».
دوای لابردن ئەلفەکان و دانیان نشانە نەبگردن لەبەر دەمیانەو ئەونە:
«ئەخورنێ، ئەبارنێ، ئەشێونێ».

کردار نەبگردگ ئەگەر پەیوەس بێ، نشانەی نەبگردن ئەنرگێتە سەر تیکەی
دواگین. وەک: هەڵسا «هەڵئەسێ». دانیشت «دائەنیشێ». سەر بەرەو خوار
بوو «سەربەرەوخوار ئەوێ»..

واژەی کردار نەبگردگیچ شەشە. (١) بویژ-ئەنووسم. (٢) بویژگەل- ئەنووسین.
(٣)بژنەو-ئەنووسیت. (٤) بژنەوگەل-ئەنووسن. (٥)کەس تر - ئەنووسێ.
(٦) کەستر گەل-ئەنووسن).

هەرێمی ئەردەڵان کە «کورەک»ەکەی شاری «سنە»یە لەبەر هەرکام لەو شتانە بووە کە لەم کتێبەدا باسکرا، نووسینی پەخشانی کوردییان بە دەگمەن هەبووە. لە هۆنراودا زۆرتر بە شێوەی هەورامی و پاشان بابان زۆرە، لەم ئاخرەشا بە شێوەکەی خۆیشیان دەستیان دابوێ، بەڵام لە پەخشانا بەو شێوەیە نەء، لەبەر هەر شتێک بووە نەبووە. شێخ محەممەدی مەردۆخ لە فەرهەنگەکەیا کە لە نێوانی ساڵانی «١٩٥٠-١٩٦٠»دا چاپکراوە، هەرچەندە سەرەتای بە فارسی کردۆتەوە بەڵام بەرەکەتدا هەندێکیشی بە کوردی شێوەی ئەردەڵان تیایا جێ کردۆتەوە. ئەم ئیشەی ئەو بۆ ئێمەی کورد زمان بۆمان بوو بە بەڵگەیەکی نایاب لە پەخشانی کوردی دا بە شێوەی سنە.

ئەو نووسینە هەرچەندە لە بارەی رێزمانەوە ئەدوێ، بەڵام نرخە بەرزەکەی ئەوەیە کە بە یەکێ لە شێوەکانی کوردی - کە شێوەی ئەردەڵان و سنەیە دەقێکمان ئەخاتە بەردەست کە بۆ بەڵگەکانی زمانی کوردی سۆراخێکی بێ وێنەیە. وەکوو سەیری ئەم دەقە ئەکەین شێوەیەکی سەرەکی لە شێوەکانی زمانی کوردی-مان بەرچاو ئەکەوێ، کە دوور نییە رۆشنبیرانی کورد تا ئێستە بە نەخشی پەخشان لە نووسراودا ئەو جۆرە شێوەیەیان بەرچاو نەکەوتبێت!. هیچمان بۆ دەرنەکەوێ ئەوەمان بۆ دەرئەکەوێ کە بزووتنەوەی پەرەسەندنی زمانی کوردی بە چەشنی پەخشان لە جموجووڵدا بووە؛ ئەوەمان بۆ دەرئەکەوێ کەتا ئەو

مێژووە ئەگەر یەکێک- با لە کوڕی شێوەکەش بوایە- نووسینێکی وای بەرچاو بکەوتایە- ئەگەر ببوایە- لەوانە بوو لووتی پیا نەیەنێ، کەچی ئێستە شانازی پێوە ئەکا.

یەکێ ئەگەر لەم دەقە ورد ببێتەوە ئەوەی بۆ روون ئەبێتەوە کە ئەو جیاوازیەی لە نێوانی شێوەکانی زمانی کوردیدا هەیە جیاوازیەکی وانییە کەببێ بە کۆسپ لە رێگای یەکگرتنی زمانێکی ئەدەبیی یەکگرتوودا. جیاوازی لە بەینی شێوە زمانەکانی غەیری کوردی-شدا هەیە، ئەوەندە هەیە ئەوان مەیدانیان هەر لە زووەوە تەخت کردووە بۆ دروستکردنی زمانێکی ئەدەبیی یەکگرتوو بۆ خۆیان، ئێمە لەبەر گەلێ پێشهاتی نالەبار ئەو مەیدانەمان بۆ تەخت نەبووە، هەر چەندە ئێستە شێوە زمانی موکری - کە شێوەی بابان یەکێک لەو- بووە تا ئەندازەیەک بە دەستووری گوزارشتمان، بەڵام هێشتا هەر ئەیەوێ بۆ ئەوە لەگەڵ شێوەکانی ترا بە تەواوی موتوربە بکرێ. ئومێد ئەکەم لە ئێستە بە دواوە رۆشنبیرانی کورد چاکی مەردانەی لێی بکەن بەلاداو ئەو زەوینەیە زیاتر تەخت بکەن. دیارە ئەمەش: یەکەم بە وریا بوونەوەو دووەم بە شارەزا بوون بەسەر شێوەکانی ئەو زمانەدا ئەبێ.

ناوەرۆکی دەقەکەش تەنیا باسی رێزمانی ئەو شێوەیە بەو شێوەیە، لەم رووەوە ئەوەندە مەبەستی ئێمە نییە، بەڵکوو مەبەستە سەرەکیەکەی بۆ ئێمە روخسارەکەیەتی کە چۆن گوزارشتی لە داڕشتنی ئەو رێزمانە داوەتەوەو چۆن شێوە ئاخاوتنی ئەردەڵانی لە قاڵبی نووسیندا دارشتووە؟. ئەمە بۆ پەخشان هەنگاوێکی گەورەیە کە نێژراوە.

***

لە ژمارە «١٣٤٢»ی رۆژنامەی «ژین»ی رۆژی ١٩٥٧/٤/٢٥.

«محرم محمدامین» وتارێکی لە ژێر ناوی:

«کۆکراوەیەکی زمانی-مجمعی لغوی-مان ئەوێ، تەنها هەست کردن بە ناتەواوی بەس نییە بۆ لابردنی ناتەواوی».

بەم دەقەی خوارەوە خستبووە بەرچاو:

«وەکوو سەرنج ئەدرێ بارگەی بزووتنەوەیەکی پیرۆز لە ناو نەتەوەی ئێمەدا دەرکەوتووە بە سەرکردایەتی دەستەیە نووسەری نیشتمانپەروەر کە شەوو رۆژ خەو و خۆراکیان لە خۆیان هەڵگرتووە، بیر ئەکەنەوەو کۆشش ئەکەن بۆ پێش خستن و بەرزکردنەوەی زمانە شیرینەکەمان، بەبێ گومان ئەم هەستە بەرزە لە پەرەسەندنی هۆشی نەتەوایەتیمانەوە هەڵقوڵاوە کە بە رادەیەکی ئێجگار

ئاشکرا بۆی دەرخستوین نەتەوەکەمان بەرەو رۆژێکی تاریک ئەڕوا ئەگەر نەکەوێتە خۆی و چارەکردنی زمانەکەمان وە رزگارکردنی لەم قۆرتانەی تێی کەوتووە.

بەڵام ئەم بزووتنەوەیە زۆر پەرش و بڵاوە، وە پێویستی بەیەک خستن و رێک خستن هەیە بۆ ئەوەی بچێتە قالبێکی بە بەرهەمی پڕ سوودەوە، بەوانە پێویستی بە رێکخستنی کۆششی زاناکانی زمانەکەمان هەیە، نەک وەکوو ئێستا کە ئەبینین هەر یەکە رێگایەکی داناوە بە بیری خۆی بەراستی ئەزانێ بۆ چارەکردنی قۆرتەکانی زمانەکەمان،کە ئەمەش بووە بەهۆی پەیدابوونی چەند رێگایەکی جیاوازی لە یەک نەچوو، وە وەختە ئەوەندی تر سەر لە خوێندەواری کورد بشێوێنێ لەدەربارەی نووسینی کوردییەوە؛ هەندێک ئەڵێن ئەبێ بە پیتی لاتینی بنووسرێ. هەندێکی کەش ئەڵێن هێشتا وەختی ئەوە نەهاتووە، باجارێ هەر بە پیتی عەرەبی بنووسرێ، وە لە دەربارەی بژاری زمانەکەمانەوە لە وشەی بێگانە دەستەیەک ئەڵێن هەر وەکوو خۆی بمێنێتەوە، دەستەیەکی کەش بە توندی بەرانبەر ئەم بیرە رائەوەستێ و ئەڵێ ئەبێ وشەی کوردی لە جێگای ئەمانە بەکار بهێنرێت، سا ئیتر بە داتاشین بێ، یا بە داهێنان بێ، وە یا بە دۆزینەوە بێ.

وە لە دەربارەی زاراوەکانی «لهجات» زمانەکەمانەوە دیسان دوو بەرەکی هەیە؛ هەندێک ئەڵێن: زاراوەی هەر هەرێمێک لە کوردستاندا بکرێ بە زاراوەیەکی گشتی، وە ئەبێ بسەپێنرێ بە سەر هەموو کوردێکا پێی بنووسێ و بخوێنێتەوە. هەندێکی کەش ئەڵێن: ئەبێ وشەکانی هەموو زاراوەکان کۆ بکرێتەوە، لە مە زاراوێکی گشتی دابمەزرێ، وە لە نێوانی ئەمانەشدا هەندێکی مام ناوەندیش هەیە.

لەم مەقۆمەقۆیە خوێندەواری کورد بە سەرلێ شێواوی یێتە دەرەوە، زمانەکەشمان ئەوەندەی تر بە ناخی زەویا ئەچێتە خوارێ، وە ئەو ئامانجە بەرزەی کە زاناکانمان ئەیانەوێ پێی بگەن پترتر دوور ئەکەوێتەوەو کۆششیان بە پێچەوانەی مەرامیان وەر ئەگەڕێ. جگە لەمەش زاناکانمان چەند لە باریانا بێ و رەنج بدەن بە تاکەیی ناتوانن کە لەبەرەکانی زمانەکەمان پڕ بکەنەوە!. ئەی چار چییە؟. چار چییە بۆ ئەوەی رەنج بە فیڕۆ نەڕوا؟ تەنها یەک رێگایە:

رێگای رێکخستن و یەکگرتنی توانای زاناکانمان لە کۆکراوەیەکی زمانیدا «مجمع لغوی» ئەمە وەنەبێ بابەتێکی تازە داهاتوو بێ، بەڵکوو نەتەوەکانی تر کە گەلێ لە ئێمە پێشکەوتووترن تاقییان کردۆتەوەو سوودیان لێ

وەرگرتووە، وە بەپێویستیان زانیوە بۆ زمانە پێشکەوتووەکەیان. ئینجا بۆ زمانێکی دواکەوتووی وەکوو زمانی ئێمە ئەبێ چەند پێویست بێ؟.

لێرەدا رەنگە هەندێ لە زانا بەرێزەکانمان بڵێن لە بەر ئەو بارەی کە ئێستا کوردستان تیایایەتی ناتوانرێ ئەم کۆکراوەیە دابمەزرێ!. بەڵێ! منیش لەگەڵیانم، ئێستا ناتوانرێ هەموو کوردستان لەم کۆکراوەیەدا بەشدار بێ، لەبەر گەلێ هۆ، بەڵام ئەتوانرێ لە کوردستانی عیراقدا دابمەزرێ ئەگەر بە گەرمی کۆششی بۆ بکرێ و هەوڵی بۆ بدرێ، بەتایبەتی ئەم کۆکراوەیە هیچ پەیوەندی بەسیاسەتەوە نییە، وە لەگەڵ دەستوور و هەموو یاسایەکی عیراقدا ئەگونجێ، وە بەلای منەوە دامەزراندنی ئەم کۆکراوەیە لە کوردستانی عیراقدا مانای ئەوەیە هەموو کوردستان ئەنوێنێ، چونکە لە هەموو نموونەیەکی زاراوەی زمانی کوردی تیایە، سەرەڕای ئەمەش زۆربەی زانای کوردی کەوتوونەتە عیراقەوە.

ئیتر چاوەڕوانی لە دایک بوونی ئەم کۆکراوەیەین بەهۆی کۆششی دڵسۆزانەی زاناکانی زمانەکەمانەوە کە بێ گومانین لە خۆ بووردنیان لە پێناوی پێش خستنی زمانەکەمانەوە».

نووسەرێک کە بابەتێک ئەنووسێ دیارە ناوەرۆکی ئەو بابەتە بیروباوەڕی زوربەی ئەو گەلەیە کە نووسەرەکەی تێدایە و لە ئاوێنەی دڵی ئەوا روو ئەداتەوە. ئەم دەقە ئەوەمان پیشان ئەدا کە گۆڕانێکی ئاشکرا رووی کردۆتە ئەو ناوچەیە. نووسەران و خوێندەوارانی ئەو رۆژە کەوتبوونە شت نووسین، هەر یەکەو هەر دەستەو دیارە رێگایەکی تایبەتی هەبووە بۆ گوزارشت لێ دانەوەو بۆ دەربڕینی مەرام. ئەو ئاڵۆزبیە کردوویەتە کارێ کە بیر لەوە بکرێتەوە «کۆکراوەیەکی زمانی» هەبێت بۆ یەکگرتن و یەکخستنی ئەو گوزارشتانەو هەر کەسە بە ئارەزووی خۆی دەست نەکا بە یاری کردن!. ئەم بیرە لە چاو پێش ئەو مێژووەدا بیرێکی نوێ بووەو بە پێشکەوتنی رەوڕەوە دائەنرێ.

بەڵێ! لە بارەی ئەم بابەتەوە بە نۆ ساڵ پێش ئەو مێژووە لەلایەن نووسەری ئەم کتێبەوە قسەی لێوە کراوە، بەڵام وا دیارە ئەو قسەیە گەلاڵە بووە، وا دیارە لە دوای بنج داکوتانی، لە ناو دەستەیەک لە خوێندەوارانی کورددا بووژاوەتەوە، وە بە سیانزە ساڵ دوای ئەم بووژانەوەیە ئەو ئامانجە هاتە دی و کوردەکە بوو بە خاوەنی ئەو «ئەرسەنە». جا ئەمە تا سەر ئەمێنێ یا نامێنێ کردەوەی رۆژگار مۆری ئەم پاشەرۆژە ئەکات!.

چونکە وەکوو لە لاپەڕەی هەموو مێژوودا وا بووە شەپۆلی سیاسەت گەلێ شتی

رامالّیوه!. لەگەڵ ئەوەدا ئەگەر راستیت ئەوێ ئەبێ عیلم دوور بێ لە پارسەنگی سیاسەت، بەڵام ئەمە وا بووەو وایە؟!. با، ئەو شەپۆلە ئەو حوکمە بدات.

ئەم دەقە وەکوو ئەو باوەڕمان بۆ روون ئەکاتەوە ئەوەشمان هەر پیشان ئەدا کە ئەو رۆژە ناوچەی عیراق ئاگردانێکی بە بڵێسە بووە بۆ تیشکی رووناکی بدا بە هەموو لایەک؛ لەبەر ئەمە ئەوەی بەخۆی رەوا بینیوە کە رێ بە دیبی بکا بۆ خزمەتی خوێندەواری و بووژاندنەوەی زمانی کوردی لە هەموو روویەکەوە؛ ئەو فیکرەی بۆ پەیدا بووە کە تا زمانەکەی یەک نەخا ناتوانێ بگا بە پایەی هەرە بەرزی عیلمی. داواکردنی جێ بەجێ بوونی مەبەستێکی وەکوو کۆکردنەوەی زمانەکەیان ئەمە بە هەنگاوێکی بەرز ئەزانرێ، چ بۆ ئەو رۆژە و چ بۆ دوای ئەو رۆژەش. تا پێش ئەم مێژووانە رۆژنامەی کوردی لە بارەی یەکبوونی نەتەوەو خزمەتی ئەدەبیاتی زمان و خوێندەوارییەوە ئەدوا، ئێستە کەوتە سەر ئەوە کە بۆ پێشکەوتنی نەتەوە تەنها ئەوانە بەش ناکا، ئەبێ باسی گەلێ سووچی تر بکرێ؛ ئەبێ باسی ئەوانەش بکرێ کە ئەو زمانەی پێی بەرز ئەبێتەوە. دروستبوونی «مجمعی لغوی» بە چاو کۆمەڵەوە بناغەیەکی قایمە بۆ ئەوە ئەو نەتەوەیە بوونیەتی خۆی لە سەر دارێژێ. لە باوەڕی ئەو دەستەیە-کەخاوەن دەق یەکێکە لەوان-تا پرووژەیەکی وا دروست نەبێ خاوەن خامەکان ناتوانن کۆشکی بەرزی زمانەکەیان بەرزتر بکەنەوە.

بەڵێ!. راستە هۆی بەرزبوونەوەی نەتەوە گەلێ شتە، وەنەبێ هەر «مجمعی لغوی» بێ، بەڵام شت ئەبێ وردە وردە دەست پێ بکرێ، یەکێ لەو ناتەواوییانە- کە نەبوونی ئەرسنێکە- ئەگەر پڕ کرایەوە، ئەو وەختە نەتەوەکە خەریک ئەبێ بۆ نەهێشتنی ناتەواوییەکی تر، کە بەم جۆرەو لە سەر ئەم رێگایە دەست پێ کرا لە ئەنجاما ئەو نەتەوەیە ئەگا بەو رۆژە کەهیچ کەم و کووڕی تێدا نەمێنێ و ئەچێتە ریزی نەتەوە پێشکەوتووەکانەوە.

***

بەپێ پلیکانەی مێژوودا تۆزێکی تر سەرکەوین بەم لاوە جۆرە هەستێکی ترمان بەرچاو ئەکەوێ کە لە کامیرای پەخشانا روو بە روومان ئەبێتەوە، ئەمەش هەر رۆژ دروستی ئەکا. بە وێنە لە «ژین»ی ژمارە «١٣٦٠»ی رۆژی ١٩٥٧/٩/١٢ دا نووسەرێکی زانا «رفیق حلمی» لە بارەی نرخاندنی چیرۆکی «خانزاد»ەوە کە هی «جمال عبدالقادر بابان»ە، رووی دەم و قسەی ئەکاتە «مصطفی صالح کریم»و بەم دەقەی خوارەوە ئەو نیازەی خۆی لە

گوزارشتی ڕێختی زمانی کوردی ئەو ڕۆژەدا پێشان ئەدا:

(کاکەمستەفا!

بەراستی و بەدڵ سوپاستان ئەکەم بۆ ئەو دیارییە خۆش و نایاب و بە نرخە کە بۆتان ناردبووم «خانزاد»! لە کانگای دڵەوە ئەڵێم: بە ڕاستی دیارییەکی هەرە نایابە کە لەم دەوری وریابوونەوەیەدا پێشکەشی خوێنەرەکانی کورد ئەکرێ. ئەمە یەکێکە لەو شتانەی کە ئەبێ نووسەران و ئەوانەی بە دوای «تەقالیدی» کۆمەڵایەتیمانا ئەگەڕێن هەوڵی بۆ بدەن، چونکە لەو شتانەی ببنە هۆی دەرخستنی ئەو تەقالیدانەمان «خانزاد» ڕیزی پێشەوە داگیر ئەکا. کاک جمال عبدالقادر بابان- کە ڕەنگە بە خزمەتی نەگەیشتبم- لە ناوچەی چیرۆک نووسەکانا هەنگاوێکی ئیجگار بە جێی هاویشتووەو باشی بۆ چووە، لە یەزدانم ئەوێ دەست و پێ نووسی نەرزێ و بەگەلێ چیرۆکی وا کۆمەڵایەتی ڕەنگین و بە نرخ نامەخانەکانمان[1] برازێنێتەوە، هەر چەند جێی یەک دوو ڕەغنەی بچووکم بەرچاوکەوت و لەوانەیە کە ئەم جێ ڕەغنانە لە وتارێکی ترا بخەمە بەرچاوی کاک «جمال بابان»ی خۆشەویست. دیسانەوە بەلامە وایە کە «خانزاد» بە تێکرایی چیرۆکێکی هەر جوان و واقعییە کە لە کانگای ژیانی کوردەوارییەوە هەڵێنجراوە، وەیەکەم چیرۆکێکە بە کوردی بابان نووسرابێتەوە و برینەکانی کۆن و دەردەکانی کۆمەڵایەتیمان ئەخاتەوە بەرچاو کە هێشتا بیرمان لە تیماریان نەکردۆتەوە.

«گۆمی شڵەقاویی کاک «محرم» هەر چەند بێ گەرد و جوانە دیسانەوە ئەگەر لێم ببوورن لە چاو «خانزاد»ا ئەکەوێتە پلەی دووەمەوە. تەنانەت لەبەر ئەوە کە «خانزاد» وەکوو وتم لاپەڕەیەکی بێ کەم و زیادە لە «واقعی» کۆمەلایەتیمان لە دڵی منا نرخی زۆر لە ژوور «بەهرامی گۆڕ»ی ماموستا وەهبی بەگیشەوەیە.

«بەهرامی گۆڕ» جێی ئینکار نییە، بەری کۆڵینەوەیەکی «عیلمی»یە، کە تایبەتییە بە ماموستای مەزن، بەڵام من هەر ئەوەندە ئەڵێم: کە کوردی ئیمڕۆ لەو، بەتەمای جۆرە خزمەتێکن کە لە نامەکانی «بەغدا»و ئالتوون کۆپری»و «بەهرامی گۆڕ»دا چنگیان ناکەوێ؛ واتە لاوی خوێن گەرمی ئیمڕۆ لە نووسینەکانمانا بۆ زادە وەیا خۆراکی گیان ئەگەڕێن، زانیاری قوتابخانەکان سەرو زیادیانە، لەو کتێبانەدا کە بە زمانی بێگانە نووسراون و ئەنووسرێنەوە زاد وەر ئەگرن. بەڵام ئەو زادە کە بەوان لازمە و ئەو «غذای» گیانە کە لاوی کورد بۆی ئەگەڕێ لە دەرخستنی تەقالیدی کۆمەڵایەتی و نەتەوایەتیا

چنگ ئەکەوێ. وە لەبەر ئەوەی کە «خانزاد» بەشێکی هەرە بەنرخە لە زەخیرەی تەقالیدی کۆمەڵایەتی کورد بەلامەوە بەنرخترە لە «بەغدا»و «ئاڵتوون کۆپری»و «بەهرامی گۆڕ».
مامۆستای مەزن وەهبی بەگ نابێ لێم زیز ببێ کە ئەوە ئەڵێم، چونکە من لەگەڵ ئەوشا مەفتوونی زانیاری بەرزو کۆڵێنەوەی زانیارانەی ئەوم و هەرچەندە لەو ئاگادارم کە شەوو ڕۆژ خەریکەو بەگەرم ئەیەوێ خزمەتی نەتەوەکەی بکا، بەڵام داخەکەم تا ئێستا پەی بەوە نەبردووە چۆن خۆی لە خەڵک بەرێتە پێشەوە!. بەڵگەی ئەم وتەیەشم ئەوەیە کە لەم ڕۆژانەدا دۆستێک بۆم ئەنووسێ و ئەڵێ: بەهرامی گۆڕی مامۆستا وەهبی بەگ بەندیوارییێکی بە کوردەوە نییە «ئاڵتوون کۆپری» کە «قۆریات»ی تیا بوو دڵی تورکەکانی پێ خۆش کرد «بەهرام» هی فورسەکان!.

ئینجا کە ئەمە چەشنی لێکدانەوەی لاوەکانمان بێ ئەرکی خۆپاراستن لە ڕەخنەی لاوانی وتوو وریای ئیمڕۆ ئەکەوێتە سەرشانی مامۆستای مەزن خۆی. زانیاری بەرزو فراوانی خۆی بخاتە کارەوە بۆ بڵاو کردنەوەی ئەو زمانە خاوێن وتازەیە کە بۆ کوردی داناوە؛ خۆی لە پێش لاوەکانا هەر بەو زمانە بنووسێ ولەو شتانە بدوێ کە بۆ کورد بەکەڵک بێ وتەقالیدی کۆمەڵایەتی کوردی پێی بخاتە روو.!

گومانی تیا نییە کە مامۆستا وەهبی بەگ یەکێکە لە زانا بەرزەکانی کورد. جا لەبەر ئەوە گەل داوای خزمەتی کوردی لێ ئەکا، لێی نابوورێ ئەگەر ئەو خەریکی ئەوە بێ خۆی بە زانایانی گێتی بناسێت، وە یا ناوی لە دونیای شارستانیەتییا بڵاو ببێتەوە..

سڵاو بۆ هەمووان... برات: رفیق حلمی».

ئەم دەقە شێوەی پەسندی پەخشانێکی ڕەوانە کە لە سەر کتێبێکی وەکوو چیرۆکی «خانزاد» کراوە، زانایەک بەم پەسندەی نرخی ئەو کتێبەی دەربڕیوە. کوردییەکی ڕەوان و بێ گرێیە کە لەو ڕۆژەدا بەسەر قەڵەمی نووسەرانەوە بووە؛ ئەو ڕێگایە روون ئەکاتەوەو پیشانی خەڵکی تری ئەدا کە نرخ شناسی ئەبێ چۆن بێ.

بەڵێ! ئەو حەقەی داوە بەکتێبەکە کە: ئەمە یەکێکە لە داستانی نەتەوایەتی کورد کە قەڵەمی کوردێک شتێکی ونبووی زیندوو کردۆتەوەو بەهرەیەکی بەنرخی وای خستۆتە بەردەمی نەتەوەی کورد کە ئەگەر ئەو چاپکراوە نەهاتایەتە بەر ئەو بەهرەیە ئێستەش هەروا بە شاراوەیی ئەمایەوە، بەڵام ئەبوایە لەگەڵ ئەم نرخاندنەدا هەندێ لە ناوەرۆکی کتێبەکەشی پیشان بدایە بۆ ئەوە زانیاری نرخاندنەکە بە تەواوی جێگای خۆی بگرتایە-

هەر چەندە ئەوەی وتووە کە یەک دوو رەخنەم لە نووسینی ئەم کتێبەدا هەیەو لە جێگایەکی ترا باسی ئەکەم. بەڵام تەنیا ئەمە بەش ناکا!. کە خوێنەرێک چاو بەم دەقەدا ئەخشێنێ بێجگە لە نرخاندنەکە- بە چاو ئەو خوێنەرەوە... ئەوەی بۆ دەرئەکەوێ کە مەبەست لەم نووسینەدا شتێکی ترەو ئەو شتە بووە بە هۆی ئەوە کە خاوەن دەق ئەم دەقە پێکەوە بنێت!:

توفـــیق وەهبی زانا بووە، رفـــیق حلمی-ش هەر زانا بووە. زانایەک لە بەرهەمی زانایەکەوە قسە ئەکا. لە سەردەمی ژیانی «رفیق حلمی»دا «توفیق وهبی» لە بارەی وشەی «بەغدا»و لێ کۆڵینەوە لە وشەی «ئاڵتوون کۆپری»و داستانی «بەهرامی گۆڕ»ەوە قسەی کردووەو شتی لە سەر نووسیون و بڵاوی کردوونەتەوە. ئەو شتانە وەکوو رفیق حلمی خۆی لەم دەقەدا ئەڵێ کەڵکێکی بۆ کورد نییەو نابێ، تەنها کەڵکەکەی ئەوەیە: کە ئەو زانایە زانیارییەکەی خۆی دەربڕیوە، ئەو زانیارییە لە ناو ئەو چوارچێوەیەدا بۆ کورد بەش ناکـا ، بەڵکوو ئەوەی بۆ کـورد بە کـەڵک بێ لەم بارانەوە بابەتی کـەلەپووری کوردییەکەیە، نەوەک شتی لاوەکی. رفیق حلمی ئەمەی بەهەل زانی کە بتوانێ لە ناو پەسندکردنی چیرۆکی «خانزاد»دا ئەو نیازانەی دەربڕێت، هەلێکی تری بۆ هەڵنەکەوتووە- بەباوەڕی خۆی-کە بتوانێ ئەو مەرامەی بۆ بێتە دی ئەم شوێنە نەبێ!.

لە هەموو نەتەوەیەکدا، وە لە ناو زانایانی هەمە جۆرەی هەموو نەتەوەیەکدا بەربەرەکانێ و رێی برکێ-مونافەسە-هەیە، لە راستیدا ئەگەر ئەمە نەبێ ئەو زانیارییە پێش ناکەوێ. ئەو دووە؛ واتە: توفـــیق وهبی و رفـــیق حلمی دوو زانای هاوچەرخی ئەم نەتەوەیەو هەردووکیان خاوەن قەڵەم بوون.

هەتا ساڵ بێت بەم لاوە بیروباوەڕ پەردەیەکی تری بەسەرا دێت. ئایا رەورەوەی گەردوون ئەمە دروست ئەکا، یا ئەم ئەو رەورەوەیە ئەخاتە گەڕ؟. ئەمە تیورێکەو هەر کەسە بۆ خۆی بۆی ئەچێت، دوور نییە لەم رووەوە هێشتا نەگەیشتبن بە ئەنجام!

ساڵانی «١٩٤٠-١٩٥٠» جەنگی جیهانی دووەمی دروستکرد، یەکێ لە پاداشەکانی ئەم جەنگە نزیک بوونەوەی مەردم بوو لە یەک، ئوتۆمۆبێل و فڕۆکە و رادیۆو رۆژنامە بە خێرایی کارەسات و بیروباوەڕی خەڵکی بەم سەرو بەو سەری جیهانا بڵاو ئەکردەوە. گەلێ شت هەبوو تا ئەو سەردەمە وڵاتی کوردەواری هەر ئاگای لێ نەبوو، گەلێ دام و دەزگا هەبوو لە وڵاتانی تر تێکچووبوون، وڵاتی کوردەواری هەر بە خەیاڵیشیا نەدەهات، ئەو

جەنگە ئەوانەی هەموو لەگەڵ خۆی هێناو بیرو هۆشێکی تری دروستکرد!.

تا ئەو ساڵانە کە جەنگ و پاشەرۆکی جەنگی تیا مایەوە کەس ئەوەی بە دڵا نەدەهات کە: یەکێک بە ئاغا، یابەگ، یاخاوەن ملکێک بڵێ: ملکانەکەت کەم کەوە، یا روو بکاتە یەکێک بڵێ: ماڵی فلان چۆن دزرا؟. یا ئەو مەڕو بارانە بۆ چ ئەبرێن بۆ تەکیە؟. کەچی لەو ساڵانەدا ئەم جۆرە خەیاڵانە پەیدا بوون، لە خەیاڵەوە کەوتە زار و لە زارەوە کەوتە سەر لاپەڕەی چاپ! ئەمە گۆڕانێک بوو کە بەسەر بیروباوەڕدا هات. ئەم پەخشانە ئەو چەشنە گۆڕانەمان لە بیروباوەڕدا پیشان ئەدا؛ ئەوەمان پیشان ئەدا کە هەر ڕۆژە شتێک دێتە کایەوەو هەر ساتە لە تەلێکەوە ئاوازێک پەیدا ئەبێ!.

بەڵێ! ئەڵێن ئەم جۆرە شتانە جەنگ هێنایە پێشەوە، چونکە تەنگی زەوی هێنایەوە یەک، بەڵام لە ڕاستیدا ئەگەر جەنگیش نەبوایە گەلێ بیروباوەڕی تازە هەر پەیدا ئەبوو، چونکە دنیا لە گۆڕانایە. دوور نییە ئەو سکاڵایە کە ئەم پەخشانە کردوویە لە دەست هەندێ چین، پێشووتریش ئەم سکاڵایە هەر هەبوو بێت، بەڵام ناوچەی دەربڕینەکەی تەسک بووە و چاپیش لە ئارادا نەبووە کە زوربەی خەڵک ئاگادار بکا. ئەمەو سەردەمەکانی پێشوو بە دوو سەد ساڵ جارێک ڕەوشتێکی کۆمەڵایەتی ئەگۆڕا، لەو ساڵانە بە دواوە گۆڕانەکەی وەکوو شتەکانی تر زۆر خێرا بوو. پیاوی ئێستە ئەم جۆرە شتانەی بەلاوە زۆر بەڵاجەوییە، کەچی بەڵاجەویش نییە، گۆڕان هەر هەبووەو لەمەو دواش هەر ئەبێت.

وەکوو وترا ئەم دەقە ناوەرۆکەکەی گۆڕانێکی بیروباوەڕی کۆمەڵایەتی لە پەردەیەکەوە بۆ پەردەیەکی ترمان پیشان ئەدا. ئەبێ ئەوەش بزانین کە خاوەنی پەخشان دوور نییە خۆی یەکێک بووبێ لەو چینە کە ڕەمەکی مەردم دەردە دڵی لێ ئەکەن. خۆی لە کەلار بوو، خۆی بەگزادە بوو، کەلار شوێن هەواری بەگزادەی جاف بوو، بەڵام چونکە شەپۆلی گۆڕانەکە زۆر بە تەوژم بوو ئەویش خۆی لە بەریا پێ ڕانەگیرا کەوتە دەردە دڵ کردن!. روخساری پەخشانەکەش روخسارێکە کە ڕاست نووسینی ئەو ساڵانەمان پیشان ئەدا.

***

«ئەحمەد شاڵی» لە گەلاوێژی ژمارە «٨» ساڵی «١٠»-١٩٤٩-لە ژێر ناوی «گێژەڵووکە»دا وێنەی جۆرە پەخشانێکی وەرگێڕاوی بڵاوکردۆتەوە، کە ئەمەی خوارەوە نموونەیەکیەتی و ئەڵێ:

«رۆژ رووی ئەکردە ئاوا بوون، ئاسۆش رەنگێکی ئەرخەوانی خوێنینی تێکەڵاو ئەبوو، سروشتیش بێ دەنگی و پەستیەک گرتبوویە ناو، هەر وەک ئەو بێ دەنگی و پەستیەی کە ئێستا وا دڵی «فرناند»ی داگیر کردووە. لەسەر جێگاکەی لە ژووری نووستن، بەرامبەر پەنجەرەکە. ئەم کچە بەسەزمانە سەر لێ شێواوە تەنها و ماتو بێ دەسەڵات دانیشتبوو جاوی ئەگێڕا بە پەڵە هەورەکانا کەوا هەر وەک هوردویەکی شکاو بە پەلە هەڵئەهاتن و باوەشیان ئەکرد بە رۆژدا و خۆیان لەگەڵیا ئەسپارد بە دنیای تاریکی و نەمان!.

کچەکە بەزەیی ئەهاتەوە بەم تیشکە زێرینە جوانەی رۆژدا کە ئاوەها بەم جۆرە گرژ ئەبێت وە سەرەوخوار ئەبێتەوە بۆ ئەوەی بتوێتەوە لە ناوجەرگی تاریکی شەوی پڕ ترس و تابڵێت قوولو نەزانراوا!. بەڵام مەگەر تاریکی رووناکی بە دوادا نایەت؟. لە مردن ژین دروست نابێ؟ بۆچی مەگەر خۆر بەو هەموو پرشنگ و قەشەنگی و تیشک و جوانیەوەی لە قووڵایی تاریکی شەوی پڕ ترس و سامەوە نایەتە دەرەوە؟. بەڵێ! ئاوات و بەتەما بوون زۆر بەهێزترن لە مأیوسی و بەتەما نەمان، سبەینێش لە ئەمڕۆ زیندووترە، بەڵام «فرناند» ئەمڕۆی بەو هەموو ئێش و ئازارە جەرگ بڕەوە دڵی داگیرکردووە، وە هێزو هۆشی لێ بڕیوە، وە جوانترین و پیرۆزترین خەو و خەیاڵی رووناکی جوانی سبەینێی بزرکانوەو وەلێڵ و لینجی کردووە!.

«فرناند» ئێستا هەر بیر لە ئەمڕۆی ئەکاتەوە، وە لە دوای رۆژی نزیکیشی کەوا لە گۆشەیەکی مێشکیا جێ گیر بووە، بیر لەم هەموو ئێش و ئازارە قووڵە ئەکاتەوە کەوا دایگرتۆتە ناو، وە کەوا وردە وردە پاڵاوتەی گەنجێتی ئەمژێ و خەریکە هەرچێ تواناو هێزو بزووتنەوەو هیوایەک هەیە لە دڵ و لەشیا ئەیکوژێ و پایەماڵی ئەکا! گیانی خاوێنی بێ گوناهی بە سەر خۆیدا پێچراوەتەوە، وە لە هەموو کەسێ پەستە، تەنانە لە ژیانو لە هەموو شتێکیش کە لە ژیانا هەیەو نیبە بێزارە!.

وەچۆن رقی نابێتەوە لە ژیان کەوا دەربەدەرو بێ ئاوات و هیوایە تیایدا، وەچۆن لە هەموو کەس پەست نەبێ کەهەموو دەری ئەکەن و خۆیانی لێ دوور ئەخەنەوە؟!

وەچۆن رقی لە زەمانە هەڵناستێ کە بەبێ وچان راوەدووی ئەنێ و پەیتا پەیتا وەک لەسەریەک هەموو جۆرە ناخۆشی و مەینەتی و دەردو زووخاوێکی ئەکا بە قوڕگا؟!.

ئەو قسە تاڵ و جەرگ بڕەی کە لە سەر هەموو دەم و چاوی نووسراوە، وەکە بەسەر هەموو زمانێکەوەیە؛ ئەو قسە ناشیرینە ترسێنەرەی کە هەمیشە و هەموو دەم ئەیدەن بە گوێچکەیا، کە دەمارەکانی پێ گرژ ئەبن و هەموو ئەندامی لەشی لە هەرە قووڵایی گیانیەوە ئەهێنێتە لەرزین!. «فرناندی زۆڵ» کچی مادام «جولیا بواییە» بە تەنها، کچی جولیای سووکی بەد ئەتوار بە تەنها، بەڵام باوکی کەس نازانێ کێیە؟!. ئینسانێک بوو جارێک هات کەتنێکی کردو ڕۆیشت، گیانلەبەرێکی بێ نرخی خۆپەرست، گوناهبارێک گاڵتەی کرد بەو پێویستییەی کە خۆی بە دەستی خۆی لە ئەستۆی خۆی نابوو، وە گوێ لە دەنگی ویژدان و پیاوەتی نەگرت، دۆستەکەی بەجێ هیشت لەگەڵ کچەکەیدا بە نیچیر بۆ خراپەو ڕسوایی و هەژاری و بێ کەسی و سەر شۆڕی!. هەموو ئەمە ئەزانن و چاکترین و بەدینترین کەسیان چاوی لێ ناپۆشن مەگەر بۆ ئەوەی کە توانجێکی جەرگ بڕو ناخۆشتر بگرنە دڵ و گیانی!

«فرناند» ئەم هەموو تیروتوانجانەی قبووڵ کرد بوو کاتێ کە هێشتا قوتابییەکی بچووک بوو لە یەکێ لە قوتابخانە نزمەکاندا، وە هەروەها کە گەورەش بوو وە چووە یەکێ لە قوتابخانە بەرزەکانەوە، وەکاتێ کە تێکەڵی ژیانی کۆمەڵایەتیش بوو، وە تەنانەت ئێستاش کە خوێندنی تەواو کردووە، وە لە یەکێ لە بانقەکاندا ئیش ئەکات تا ئەتوانێ خۆی دوور ڕائەگرێ لەو هاوڕێیانەی کە خۆیانی لێ نزیک ئەخەنەوە بۆ ئەوەی پێی ڕابوێرن، وە بیکەن بە بووکە شووشەیەکی بێ گیان ئارەزووی نارێکیانی پێ تەخت بکەن و یاری بە ناموسی بکەن!.

....».

ئەم بابەتە لە بناغەدا چیرۆکێک بووە کە لە نووسینی نووسەری بەناوبانگی فەرەنسزی «ئەندریە تورییە»یە، پاشان کراوە بە عەرەبی، ئەحمەد شاڵی لە فەرەنسزی، یا عەرەبیەکەوە وەری گێڕاوەتە سەر کوردی، وە بەڵکوو زیاتر ئەوە جێ بڕوایە کە لە عەرەبیەکەوە وەری گرتبێ. خەیاڵ، وەیا کارەسات فەرەنسزییە، قەڵەم عەرەبییە، وەرگێڕان کوردییە. لەم کتێبەدا لە ئینگلیزیەوە چەند نموونەیەک خرایە بەرچاو، ئەمەی ئێرە لە فەرەنسزییەوە بێ، وەیا لە عەرەبییەوە هەرکام بێ نموونە پەخشانێکی وەرگێڕانی تازەترە بۆ سەر زمانی کوردی پێکەوە ناوە.

ئەم دەقە نموونەی جۆرە پەخشانێکە کە گوزارشتەکەی زۆر کەم لە پەخشانی ترا ئەبینرێ، بیرو کارەسات بێگانەیە، گوزارشت و داڕشتن خۆماڵییە، زمانی کوردی ئەو گونجایشەی

هەبووە کە ناوەرۆکی ئەم جۆرە کارەساتانە لە روخساری خۆیا جێ بکاتەوە؛ وشەی تەڕو پاراو بۆ ئەو شوێنانە کە شایانی بێ، هەر رستەیەک و هەر بەندێکی ئاوازەیەکی هەیە هیچی لاوەکی نییە، لە خوێندنەوەدا دڵ رائەکێشێ و هەست ئەجوولێنێ. راستە گۆڤاری گەلاوێژ قوتابخانەیەکی بەرز بوو بۆ پێ گەیاندنی گەلێ کەسانی وەکوو خاوەنی ئەم پەخشانە.

ئەم چەشنە رووداوانە کە ئەم پەخشانە باسی ئەم یەکەیان ئەکا زادەی ولاتێکە کە لە ولاتی کوردەواریدا وێنەی ئەوانە یا رێی ناکەوێ، یا ئەگەر بشکەوێ زۆر بە دەگمەن ئەبێ، یەکێ لە بەهرەی ئەم پەخشانە ئەوەیە کە وەرگێڕەکەی بەم وەرگێڕانەی کارەساتێکی وەک ترسێنەری لە نێوانی دایک و کچێکا پیشانداوە کە تەبێعەت بەو کارەساتە دوو سروشتی دژی یەکی لە دایک و کچێکا دروستکردووە کە شتی وا مەگەر لە ولاتێکی فەرەنسزی دا روو بدا ئەگینا لە جێگایانی تر ئەم چەشنە شتانە زۆر بە گرانی رێ ئەکەون!.

ئێمە لێرەدا مەبەستمان کارەساتەکە نییە، چونکە ئەو شوێنانە کە زیاد لە ئەندازە سەربەستی تێدا پەیدا بوو شتی وای ئەبێ تێدا روو بدا، بەڵکوو مەبەستمان جۆری پەخشانەکەیە کە بە وەرگێڕان لە زمانێکی ترەوە بۆ کوردی دەقێکی بۆ سامانی زمانەکەمان پێکەوە ناوە. وەکوو سەیر ئەکەین رۆژەکان هەتا دێن بەم لاوە جۆرە پەخشانێکی تر بۆ مێژووی پەخشان دروست ئەبێ، لەمەوە بیروباوەڕی نووسین پەرە ئەستێنێ، ئاسۆی گوزارشت بلاو ئەبێتەوە، خەرمانی بەرهەم زیاد ئەکا، لەمەوە ناوچەی فیکری لە ناو چوارچێوەی تەسکا دەرئەچێ و بە هەموو لایەکدا ئەفڕێ، لە چاکە چاکە وەر ئەگرێ و لە خراپە خۆی ئەپارێزێت.

***

«ئەم باسە خۆشەمان لە گۆڤارێکی بێگانەدا هاتە بەر چاو، بە کورتی و بە چەشنێکی جوان ئەو مەعلووماتە ئەگێڕێتەوە کە تا ئێستە لە لایەن فەلەک شناسانەوە دەرحەق بەعاسمان کۆکراوەتەوە. حەزمان کرد خوێندەوارانی خۆشەویستی گەلاوێژ بەم مەعلووماتە جوانە تەنویر بکەین.

ئەوەی بۆ ئەم گەشتە هۆمان ئەکەوێتێ بالۆنێکی ناو بەتاڵی قایم دروستکراوە کە بتوانێ لە سانیەیەکدا «١٢» کێلۆمەتر، یا لە سعاتێکدا «٤٣٢٠٠» کێلۆمەتر بمانبا بە حەوادا.

قۆناغی یەکەم ـ مانگ: نزیکتر ئەستێرە لە ئێمەوە مانگە، هەتا لێی

نزیکتر ببینەوە لەبەر چاومان گەورەترو رووناکتر ئەبێ و لە پشتمانەوە ئەرز تا دێی بچووک ئەبێتەوە و هەر تارماییییەکەیمان لێوە دیار ئەبێ کە تەم و غوبار دای پۆشیوە. مانگ لافاو، باران، گێژەڵووکە، گەردەلوول و هەورو هەڵای تیا نییە. لێی ئەنیشینەوەو لە باڵۆنەکەمان دێنە دەرەوە، هەر چەن پیا بگەڕێن هیچمان نایەتە بەرچاو، دەشتێکی کاکی بە کاکی بێ شارو دارستان و سەوزایی، چەن شاخێکی ئاگرین نەبێ کە لە هەزاران ساڵەوە کوژاونەوە. ئەم شاخانە هیچ لە شاخەکانی سەر ئەرز ناچن، هەموو نەرم و لووس وەک ماڵەیان پیا هێنرابێ، حاڵ وایە شاخەکانی سەر ئەرز لافاو و بەفرو باران دڕیونی و لە هەموو لایەکەوە کەندەڵان و ئەشکەوتی تیا پەیدا کردووە، لێیان نزیک ئەبینەوە ئەمانەوێ پیا هەڵگەڕێن، هەرکە هەنگاو ئەنێین وا هەست ئەکەین کەس نییە لە خێرایی دا بمانگاتێ، چونکە ئەوەندەی پێ ناچێ ئەکەوینە تەوقە سەرەکەی، بە پێچەوانەی شاخەکانی سەر ئەرز کە پیا هەڵگەڕانی زۆر زەحمەتەو ئەگەر یەکێکمان نووچێک بدا و لە بەرزیی سی چل مەترەیەکەوە بکەوێتە خوارێ هەموو ئەحەپەسێن کە ئەبینین وەک پەڕ لە سەرخۆو بە هێمنی ئەنیشێتەوە سەر زەوی بێ ئەوەی دڵۆپێ خوێن لە چ جێیەکی لەشی بێ وەیا ئازاری بگا دووبارە هەڵئەسێتەوە سەر پێی و ئەیەوێ هەنگاو بنێ، هەر هەنگاوێکی دەمەتر پانە، کە دێینە سەر بنج و بناوانی ئەبینین ئەو قورساییە کە لەمانگ هەستی پێ ئەکەین شەش جار لەهی ئەرز سووکترە.

دووەم قۆناخ ـ زەهرە «Venus»

لە مانگ تاقەتمان ئەچێ و لە سەرماو سۆڵەی وەرز ئەبین، سواری باڵۆنەکەمان ئەبین و بەرەو ئەستێرەی زەهرە– ڤینۆس بە حەوادا ئەکشێین و کە لێی نزیک ئەبینەوە شتێکی ئەوتۆمان نایەتە بەرچاو کە شایانی باسکردن بێ. ئەم ئەستێرەیە بەقەد ئەرزە، هەورو هەڵا هەموو لایەکی داپۆشیوە و بە عاستەم خۆی ئەبینرێ، لایەکی ئەم ئەستێرەیە ساڵ دوانزە مانگە بەرەو رۆژە، شەوی بۆ نییەو گەرمەو لاکەی تری پشتی لێیەتی، رۆژی بۆ نییەو زۆر ساردە.

سێیەم قۆناغ ـ عەتارد «Mercury»

ئینجا روو ئەکەینە عەتارد بەڵام لەبەر ئەوە کە نزیکترین ئەستێرەیە بەرۆژ ناتوانین لێی بنیشینەوە، ئەمیش وەک زەهرە هەر لایەکی بەرەو رۆژەو زۆر گەرمە و لاکەی تری پشتی لێیەتی و زۆر تاریکە. بەهۆی ئەم نزیکییەیەوە لە رۆژ گەرمی لاکەی بەرەو رۆژی لە وزە چوەتە دەرەوە، بەچەشنێک ئاوی ئەو زێیانە کە تیایەتی پڕن لە قورقوشم و گەلێ مەعادنی تر کە بە زەبری گەرما

تواونەوە.

چوارەم قۆناغ رۆژ - «SUN »

لەبەر نزیکیمان لە رۆژەوە ئارەزوو ئەکەین سەرێکی لێ بدەین. ئەم ئەستێرە گەورەیە ناوەڕاستمانی گرتووە و هەموو ئەستێرەکانی وەک مەریخ و زەهرەو عەتارد بە دەوریا ئەسووڕێنەوە و رووناکی و گەرمی لێ وەر ئەگرن.

ئەگەر لەسەر ئەو رۆیشتنە خێراییەی پێشوومان بڕۆین کە «٤٣٢٠٠»کێلۆمەترە لە سەعاتێکا، دوای دەهەفتە ئەگەینە رۆژ و ئەوەی کە لە دوا رۆژانی ئەم دە هەفتەیەدا گوێ بە باڵۆنەکەمان ئەدا هێزی کێشان «قوەی جاذبیە»ی رۆژە، کە لە رادەیەکدایە کە ناتوانین حەددی بۆ دابنێین، کە لێی نزیک ئەبینەوە کوورەیەکی خڕی گەورەو شینی پڕ لە غازو کڵپە ئەبینین کە رووناکیەکەی ئەوەندە تیژە وەختە ئاوی چاومان بەرێ، هەتا لێی نزیکتر ببینەوە رووەکەیمان باشتر دێتە بەرچاو و دەرحاڵ بۆمان دەرئەکەوێ کە ئەستێرەیەکی لەکەڵک کەوتوو نییە وەک مانگ یا زەهرە یا عەتارد، بەڵکوو یەک بینە لە جووڵانەوەدایە، ئەکوڵێ، هەڵئەچێ و خێرا بە هێزێکی بێ داد ئەگۆڕێ، چونکە لە ناویەوە هێزێکی ئەوەندە بەتین هەیە کە بەبیری ئێمەدا نایەت ئەم هێزە بێ وچان لە بیچمی بڵقی گەورە گەورەدا دەر ئەپەڕێ و بە سەریا بڵاو ئەبێتەوەو هێزێکی پەنجا بارگیری هەیە لەناوەوە بۆ سەر هەموو ئیخێک لەسەر رووی رۆژ و لەبەر ئەمە کە ئەم ماوە بچووکە تەوانای هەڵگرتنی ئەم هێزە گەورەیەی نییە ئەیەوێ خۆی لێی رزگارکا، بۆیە بێ وچان لە هەوڵدانایە، ئەکوڵێ، هەڵئەچێ، سەرەو ژێر ئەبێ تاکوو بە ئاسانی زووتر تیشکی ناوەوەی لە خۆی جوێ بکاتەوە و بە تەوژم هێز فرێ ئەداتە دەرەوە، بۆیە لە زۆر لایەوە فوارەی گەورە گەورەی ئاگرین بە هەزاران میل بە عاسمانا هەڵچوون، ئینسان لەبەر جوانیان سەرسام ئەبێ. هەندێکیان وەک چەتر، هەندێکی تریان وەک دار لقی لێ بۆتەوە و بە هەزاران میل لە سانیەیەکدا ئەم لقە ئاگرینانە بەرز ئەبنەوە، جاری وا هەیە ئەگەنە بەرزایی «٦٠٠٠» هەزار میل و هەتا لە رۆژ نزیک بکەوینەوە دەمی ئەم فوارانەمان گەورەتر دێتە بەرچاو کە هەر یەکە لەوانە بە ئاسانی ئەم ئەرزەی ئێمە قووت ئەدا!.

لەسەر رۆژ ناتوانین دابەزین، چونکە وەک ئەوانیتر رەقی نییەو گەرماییەکەی لە رادەیەکدایە کە خۆشی تواندۆتەوە، نە، وەک ئەرز بە رەقی ماوەتەوە و نەوەک رووی بەرەو رۆژی عەتارد شلە، بەڵکوو لەبەر گەرمی هەڵچووەو عیبارەتە لە تۆپەڵێک غازو هەڵمی ئاگرین.

بۆ ئەوەی بزانین گەرمی رۆژ لە چ رادەیەکدایە ئەبینین ئەو تەرمۆتەربە کە پێمانە گەیشتۆتە «١٠/٠٠٠» پلەو تا بۆ ناوەوەی بچین ئەم گەرمایییە زیاتر ئەبێ و لە ملیون پلە رەت ئەبێ و کە گەیشتینە ناوەڕاستەکەی تەرمۆتەرەکەمان ئەگاتە «٥٠» ملیون پلە و بۆ ئەوەی شتێکمان لە گەرمایی رۆژ بۆ حاڵی ببێ ئەگەر چوار فلسیەک بتوانین بخەینە ناوەڕاستەکەیەوە، تینی ئەو گڕەی کە لەو چوار فلسیە ئەبێتەوە بەشی ئەوە ئەکا کە هەموو گیانلەبەری سەر رووی ئەرز بکا بە خەڵووز!.

ئەبێ ئەوەش بزانین کە ئەم گەرماییە بە تینەو ئەم تیشکە تیژەی رۆژە خۆشی بەرە بەرە ئەپووکێتەوەو لە دەقیقەیەکدا پەنجا ملیونو چوار سەد هەزار تۆن لە قورسایی کەم ئەکاتەوەو بەم پێیە تەنیا «٤٥» تریلیون ساڵی تر ئەمێنێ!.

....».

پەخشانی ئەم دەقە نموونەیە بۆ دوو مەبەست؛ یەکێ وەرگێڕانێک لە ئینگلیزییەوە لەو ساڵانەدا، یەکێ دروستکردنی پەخشانێکی کوردی هەر لەو ساڵانەدا. لەو سەردەمەدا دووربینیەکی خەیاڵی کراوە کە رۆژگار وای هێنایە پێشەوە، بە چەند ساڵێک دوای ئەوە ئەو خەیاڵە لە هەندێکیانا بەراست گەڕا!.

ئەمە لە فەلسەفەی ئادەمیزادە: کە پێشەکی بە بیر شت دروست ئەکاو پاشان ئەو بیرە دێنێتە ناو چوار چێوەی کردەوەوە. ئەمە بە زیاد مەزانە، بە زیادی مەزانە چونکە تا بیرکردنەوە لەشتدا نەبێ ئەو شتە دروست نابێ. هەموو پیشەو پیشەسازیەک سەرەتا بەبیر رەنگی رێژراوە و پاشان ئەو شتە دروستکراوە. رەنگ رشتن بۆ شتی رابوردوو کە ماددەیەکی پێی بهێنرێتە ئەنجام، ئەو بەهیچە ئەڕوا، بەڵام بۆ داهاتوو ئەگەر ئیمڕۆژیش نەبێ، سبەینێ هەر ئەبێ.

خاوەنی ئەم دەقە ئەو ئاگادارییە خەیاڵیەی لە زمانێکەوە خستۆتە سەر زمانێکی تر کە زمانی کوردییە. ئەم پەخشانە دوو سەرمایەی لەبەر دەستمانا دانا؛ یەکێ بیری نوێ نەتەوەیەکی تر، یەکێ هێنانە ناوەوەی پەخشانێکی تر بۆ کورد. بە کوردییەکی رەوان، بێ گرێ و نەرم شتێکی دەست نیشان کرد کە ئێمەش بیری لێ بکەینەوەو دەنگی خۆمان بدەینە پاڵی. کە ئەڵێم: دەنگی خۆمان بدەینە پاڵی مەبەست ئەوە نییە کە لە عالەمی خەیاڵا بژین وەکوو زۆر کات ژیاوین!. بەڵکوو مەبەست ئەوەیە ئەو بیروخەیاڵەی کە بێگانەکان لە پێشا بۆی چوون و لەپاش ماوەیەک لە خەیاڵەوە کەوتنە سەر واقع، ئێمەش

بۆمان ببێ بە دەرس و بیرێک لە پاشە ڕۆژی خۆمان بکەینەوە. ناڵێم وەکوو ئەوان بچین بۆ مانگ بەڵام ئەتوانم بڵێم: ئەو بیرە بکەینەوە، کە تاکەی لە ڕۆژی ڕەشی نەزانینا بین؟! چەوسانەوەی ڕابوردوومان بینینەوە بەرچاو بۆ ڕزگاربوونی پاشەڕۆژ. نەتەوە بێگانەکان نابێ وابزانین کە سەرەتا لە ئێستای ئێمە باشتر بوون، بەڵام کۆششیان کرد، هەوڵیان دا، تاکیان پشتی تاکیانی گرت، تا گەیشتنە پایەیێک بەزەوی ڕازی نەبوون گەیشتنە مانگ و ئەیانەوێ بگەنە ئەستێرەکانی تریش. جانەوەرن!. ئەگەر هیتلەرێکی تریان بۆ هەڵنکەوێتەوە لەوانەیە بگەن و گەلێ شتی سەیرتر بهێننە ئەنجام. تۆ ئەزانی فشار تەقینەوەی لەدوایە؟!.

ئێمە مێژووی پەخشان و پلە پلەکانی ئەخەینە بەرچاو. ئەم پەخشانە لەو ڕۆژەدا بە نەرم و نیانی هاتۆتە ناوەوە، ڕواڵەتێکی پاکژی هەیە، وادیارە وەرگێڕانێکی پوختی مەعنای کردووە، دیوی ناوەوەی لەگەڵ دەرەوەدا پێکەوە بەستوە، ڕوخساری لە ڕوخساردا پیشان داوە، بەگوڵمێخی وشەی زێڕین ڕستەکانی تری داکوتاوە، لە مانەوە ئەم نموونە پەخشانەی لەو ڕۆژەدا خستۆتە سەر سامانی پەخشانی کوردی.

***

گۆڤاری «دەنگی گێتی تازە» لە ژمارە «٢٣، ٢٤»ی ساڵی سێیەمیا-١٩٤٦- پەخشانێکی زانا «حوزنی موکریانی» لە ژێر ناوی «هەی باڵندەی پیرۆز»دا ئەخاتە بەر چاومان و ئەڵێ:

(هەی بولبول! دەروون کەیل و دڵم پڕ لە دەردە، سەرم گێژو هەواسم پەڕتە، سستێکی خەواڵوویی هەستی منی کردۆتە دەست خرووکی خۆی، دەڵێی بۆنی کۆکایین، یان ماجوومی مەست هێنەرێکی بێ ئاگاداریم خواردووتەوە!. یان پیاڵەیەک لە گوشیوی ترێ هەرە کۆنی چەندان سەدە لەمە پێش پاڵاوتراوم بە سەردا کێشاوە کە وا بێ هۆشی و لەخۆچوویی دەسەڵاتی بە سەردا کردووم و لە نێوانی وشیاری و بێ هۆشی دا سەرگەردان ماوەم!.

هەی مەل! هەی باڵندەی چوست و سووک فڕی بزۆز و تووند و پڕ هەست، بۆ چی تۆ دڵنەوازکەرو ڕامۆژگەری مێرگەو باغانی؟ کەوا لەنێو دارستاناندا، لەبن سێبەری گەڵایاندا بە شنەی با ڕووناکی وەردەگری و دەنگە خاوێن و ئاوازە خۆش شێوەکەت کردۆتەوە، بە سۆزەوە ئاهەنگ و خوشخوانی کەیفت هاتووە؟ بەهاویندا هەڵگوتن و سەرزەنشتی ڕەنجی زستان و بەد ڕەفتاری و تاڵی کرێوەو

باگران و دڵگوشایی و دیمەنی جوانی بەهارت کردۆتە زەمزەمە!. بە شعر بازی دیوانت کردۆتەوەو بە هەموو تینتەوە بە دڵڕفێنترین لاراندرەوەیەک لە چریکە دای. ئەم هێرِی و گێژی و مەستییە، وە ئەم وشیاریی و خەواڵوویەیەم لە تۆوەیە. بەڵام وەنەبێ لەو رووەوە بوو بێ کە شادمانی و کەیف و دڵخۆشی تۆ لە پایە بەدەر بوو بێ. خەوبەندی میهرەبانی و نەوازشتی ئەو دەنگە دڵڕفێنەی غەم رەوینەوە بووم!.

چی دەبوو تنۆکەیەک لەو ئاونگە پیرۆزە ئاسمانییەم ئەگەر پێ رەوا بدیترابا؟. چی دەبوو قومێک لەو پیاڵەیە کە بە چەندان سەدە لە ژێر زەویدا نیان کراوی شاردراوەی فێنک بوو، لەو پیاڵەیە کە بۆنی گوڵ و هەڵاڵەو نەرگسی و سونبول گرتوی کە تریکەی لە نێو هەڵپەرکەو چەپڵەرێزانی پڕ پێکەنینی سەماکەرانی رەزەوانی لادێیاندا گوشراو بێ، کە کچەکان کوڵمەو روخساریان لە تاوی هەتاوی رۆژ سوور هەڵگەڕابێ بە قاقای کەنینەوە شادمانی و دڵگوشای و خۆشی و دامێن پاکی و دەروون خاوێنیەوە کردبیانەتە نێو کۆپەرە، وە بە دەستە ناسکە نەرمینەکانیان سەریان پۆشابێ و بە قامکە باریکە شووشە سپی و سۆلەکانیان زاری کۆپەکانیان گرێ دابێ، لەو پیاڵەیە کە لە گەرمی و تینی هەستی مەردانەگی کێوە رەنگینە بەرزەکان داستان خوان بێ و سروشت و تینەتی رەوشت پەسندە، بیرەوەر پەسندە، وتە پەسندەکانی ئەوانم بەچیرۆک بۆ بگێرێتەوە لەو پیاڵەیە کە سووری رووی شەرمنی نازی دڵدارانی لە لێوە ئەرخەوانی رەنگی خوداوەندی دڵڕفێنی رفاندبێ!. لەو پیاڵەیە کە بڵقە یاقووتیەکانی لەسەر لێوی جام چاوبزەکێمان لەگەڵ بکا. خواردنەوەیەکی وام ئەگەر بۆ دەست بدا بە بێ بێن دان بە سەرمیدا دەکێشم و دەستم لەم جیهانە بەر دەداو دەهاتمە لای تو لەنێو ئەم لێرەوارە چڕژاوە تاریک و نووتەکە بێ پایانەدا خۆم گوم دەکرد و نادیارو بێ سەرو شوێن دەبووم!.

بۆچ نەڕۆم؟ دوور لەم ئادەمیزادانە نەکەومەوە!. لەنێو گەلای دارەکاندا بەجارێک خۆم نابوو و پووچ نەکەمەوە و زانین و تێگەیشتن لەبیرنەمەوە؟. بڕۆم! نەخۆشیەکان، لەرزو تاو سێبەرۆکان، داچڵەکین و دڵە تەپێ و چووک شکان، وە ئەم هەموو ناڵینەو کورووزانەوە و ئاخ و داخ و ناگوزیریە و شەرمەزاریان و سەر زەنشتیانە کە لە دەست مرۆڤانی ئێرە سەر دەدەن بیدەمە دەست لەبیربردنەوەو فەرامۆشی و فرێدان. لێرەدا دوامین مووە سپییەکانێ کە بەدەردو ژان و بێ دەسەڵاتیەوە گەیاندراوەتە پایان و بەدە «با» وە تاک و تووک کەوتووەو دەلەرزێتەوە. لێرەدا کە رەنگی سووری ئەرخەوانی نەوجەوانی

و لاوێنی بە زەردی و پەژموردەی پیری لەگرەودایە. لێرەدا کە بیرەوەری وەکوو یەکێک وایە کە لەئاکامی و دڵیشی و ڕەنج و ئازار دابێ. لێرەدا کە قەشەنگی و جوانی پێ ناکرێ، تاو، درەوشان، هەڵگیرسان لە چاوی دڵ فریودا بپارێزن و بەخێوی کەن. لێرەدا کەماچی دڵداری تا سبێنە ڕاگیراو نابێ و ڕوخساری دەستگیران گرژی و تام داگیری دەکات، جا بۆیە دەمەوێ لەوانە ڕزگاریم بێ و دەرپەڕێم و هەڕاکەم بێمە لات!.

تۆ ئەوەندە لە من نزیک مەبەوە، چونکە هەوای پیالەی لالە ڕەنگ گەردوونەیی تیژپۆیی خوداوەندی مەستی من بۆ لای تۆ نافڕێنی، بەڵام با لەنارێکە شاعیرانەکەی من بۆ پێش تۆ دێنێ، هەر چەند مێشکی نەخۆشە، پەریشانە، بڵاوە، پڕ لە هیچە، چەپۆڵکە خۆرەکە بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا مەلی سووک باڵی تیژپەڕی بیرەوەر، لە بڵند فڕیندایەو نەکەوتووە!).

من نامەوێ قسە لە شی کردنەوەو ناوەرۆکی ئەم پەخشانەوە بکەم وەکوو لە نموونەکانی ترا کردوومە. هەر ئەوەندە ئەڵێم: ئەمە نموونە پەخشانێکی ئەدەبیی زمانی کوردییە کە لە ساڵەکانی «١٩٤٠ـ ١٩٥٠»لە قەڵەمی مێژوو نووسێکەوە دەرچووە؛ بەتانوپۆی شێوەی سابڵاخ و ڕواندزو سولەیمانی تەنراوە، کوردییەکی پەتییە، هەموو جۆرە دەنگ و ئاوازێکی تێدایە کە لەگەڵ دەنگ و ئاوازی بولبولی باڵندەدا یەکیان گرتووە، جۆرە شێوەیەکی هەیە هیچ لەو شێوانە ناچێ کە لەو سەردەمەدا هەبووە، بەڵکوو خۆی بۆ خۆی شێوەیەکی تایبەتییە لە ئەدەبی کوردیدا. بەڵام ئەمەوێ قسە لە خاوەنی دەقەوە بکەم کە سەید حوسەین حوزنی موکریانییە:

ئەم پیاوە لانەوازو بێ کەس، لە بێشکەی داریەوە لە «١٨٨٦»ەوە سەری لە بێشکەی خاکیا نایەوە لەگەڵ زمانی کوردی و مێژووی کورددا خەریک بوو، سەربازێکی نادیار بوو لەناو کورددا، بەڵام سەربازێکی بە جەرگ لەم سەدەی بیستەمەدا. بەڵێ! بەرهەمە مێژوویەکانی، حوزنی موکریانییان دەست نیشان کرد بۆ عالەم، لەگەڵ ئەمەشا بێ کەس بوو، تاقە برایەکی دایکی هەبوو ـ گیوی موکریانی ـ ئەویش هەموو قسەیەکی لەبارەی کاکیەوە هەر ئەوە بوو ئەیوت: «کاکی داماوم»، کاکی داماو ناوو نیشانێک نییە کە حوزنی بلیمەت بە عالەم نیشان بدا!.

حوزنی لە پێش «١٩١٥»ەوە کە دەربەدەر بوو کەوتە شاری «حەڵەب»ەوە، قەڵەمەکەی کەوتە ئیش کردن و نووسین بۆ مێژووی کوردو مێژووی تیرەکانی کورد. لە١٩١٥دا

چاپخـانەیەکی هەر لە حەڵەب دامـەزراند بۆ ئەو مـەبەسـتـەی، پاشـان وەکـوو سـەرەتا بە دەربەدەری لە وڵاتی کوردستانەوە کەوتە وڵاتێکی بێگانەی وەکوو حەڵەب، دیسان لەوێش دەربەدەر بووەوە و کـەوتەوە عـێـراق، ئەمـەی دەربەدەری نەبوو، بەڵکوو گـەڕانەوەی بوو بۆ کـۆشی دایک. کـە هاتەوە لە «رواندز»جـێـگـیـر بوو، لە «١٩٢٦»دا گـۆڤـاری «زاری کرمانجی» هەر لەرواندز دامەزراند، لە «١٩٣٦» کەوتە سولەیمانی لەگەڵ حاجی تۆفیـقی پیرەمێرددا کەوتە ئیش کردن لە رۆژنامەی ژیان و ژیندا، لەپاش ماوەیەک لەوێش نەما، کە جەنگی جیهانیی دووەم «١٩٣٩ـ١٩٤٥» بە سەردا هات کەوتە بەغدا. بەیارمەتی باڵوێزخانەی بەریتانی گۆڤاری «دەنگی گێتی تازە» لە بەغدا دەرچوو، حوزنی بەردی بناغەی بوو بۆ ئەو گۆڤارە، لە «١٩٤٧»دا دنیای نووسینی بەجێ هێشت و بەڵانەوازەیی کۆچی دوایی کرد و هەر لە بەغدا دا نێژرا.

حـوزنی هەمـوو ژیانی بەدەربەدەری رابوارد؛ بێ مـاوا، بێ کـەس، بێ کـوڕ و کچ، لە مەردەماڵ و زیندەماڵ لە دایکە پیرێک و برایەکی دایکی بەولاوە هیچ میراتێکی دنیای لە شوێن بەجێ نەما. بەڵام کە سەیری لایەنەکەی تری ئەکەین:

حوزنی مێژوونووس بوو، رۆژنامەگەر بوو، خاوەنی قەڵەمێکی رەوان بوو. دنیای دەرەوە چاکتر ئەیناسێ تا دنیای کورد، کتێبە مێژووییەکانی هەموو گۆشەیەکی گرتبووەوە. ئەبێ ئێمە حوزنی وابناسین کە کەم کورد قەڵەمی لەبارەی مێژووی کوردەوە بەئەندازەی ئەو خستۆتە کار.ئەوەندە هەبوو غەریب بوو، قەڵەمێک نەبوو ئەو ئینسافە بدا کە حوزنی موکریانی ژیانی خۆشەویستی خۆی و خامەی مێژوونووسی بە درێژایی تەمەن و خامەی هەر بۆ کورد بەکار هێناوە.

با لۆمە نەچێتە سەرکەس. نەتەوەیەک کە پەرت و بڵاو و بێ خاوەن و بێ دارە دەست بوو، بێ گومان بەهەزارانی وەکوو حوزنی موکریانی کردووە بەگاو گەردوونی بێ ناوو نیشانی مێژوو!. مەسەلێکی کوردی هەیە ئەڵێ: «ماڵ لەخۆیا نەبوو، میوانیش رووی تێ کرد» ئێمەی کوردیش سەرەڕای ئەوە کە وەکوو ئاردی ناو دڕکانین!. ناکەین ئەو هۆشەمان هەبێ کە بەلایەنی کەمەوە ناوی پیاوانی زانامان نەیەڵین هارەی گەردوون بیانهاڕێ!.

بەکورتی ئەمە بوو سەید حوسەین حوزنی موکریانی مێژوونووسی کورد.

***

محمد توفیق وردی لە ژمارە «٦»ی ساڵی ١٩٤٥ی گۆڤاری «دەنگی گێتی تازە» لە

ژێر ناوی «دیمەنی باران»دا جۆرە پەخشانێکمان ئەخاتە بەردەست و ئەڵێ:

(بەیانییەکی زوو لەخەو هەڵسام، هەورێکی سپی خۆی بەسەر ئاسماندا هەڵکێشا بوو، لە هیچ لایەکەوە شینایی نە ئەدیترا، تەم و مژ داوێنی چیاکانی داپۆشیبوە، بەچەشنی دوکەڵی تەقینی کێوا. چیای «قەندیل» وەکوو پیری سەر سپی خۆی ئەنواند شانازی بەسەر چیاکانی کەدە ئەکرد. شاخی «ئاسۆس» لووتکە بڵندەکەی «کۆریس» پچڕ پچڕ چینە بەفرێکی پیوە بوو، «بلفەت» یش بە پەردەی تەم پۆشرا بوو، «گەلاڵ» و «چیارەش» لە بەفرو تەم بێ بەری بوون، «سەرگوێن» ناو بە ناو تەم رووی تێ ئەکرد، «چواز» بە لەشکری هەورو تەم ون ببوو، بەچەشنی گردێکی سەد مەتر بلندی ئەهاتە بەرچاو. «سەلارە»ش ئەهات خەمی بۆ ببارێ بەڵام بەختی بلند بوو هەورەکانی لێی دوور ئەکەوتنەوە.

«باژار و بێ ناس» هەردووکیان هەڵمەتیان بۆ سەر ئاسمان ئەبرد گۆیا ئەڵێن لە بەفر بێ بەشمان مەکە. نەختێ چاوەنوارم کرد تا باران کز بوو هاتمە دەرەوە بەرەو قەڵات چووم تەماشایەکی ئەم چۆمەم کرد کە لە بەر ماڵان بوو، سپی دارەکان گوێ خۆیان شۆڕ کردوە، گەڵاکانیان نەختێکی زەرد، هەندێکی بە سەوزی خۆیان ئەنوێن، خەم دای گرتوون، چونکە بەم زوانە بەرگە سەوزەکەیان لێ ئەسێنرێتەوەو رووت و قووت ئەکرێن، بەرگی زستانی ناشیرین لەبەر ئەکەن. هاژە هاژەی رووبارەکەش لە گردەکان دەنگ ئەداتەوەو بە پێچاو پێچ ئەخشێ ئەیەوێ زوو خۆی بگەیێنێتە زێ بچووک و لەگەڵی دەس لەمەلان ببێ و بۆ وڵاتی بێگانان بڕوا!.

پەڕندەکان لەسەر لقی دارەکان بە ماتی ئەخوێنن خەفەت ئەخۆن، چونکە زستانی دوژمنیان خەریکە بە سەریاندا بدات!. لەم دەمەدا هەورەکان لە یەکیان خوڕی گرمەیەک هات، کەلەنەکی شین لە ئاسمان دەرکەوت، تیشکە زێڕینەکەی رۆژ وەک «بت» خۆی دەرخست بۆ ئەوە چاوی بەندەکانی لە خۆی ببڕێت، من وتم ئێستا نا ئێستا تیشکە جوانەکەی ئەمانگاتێ، بەڵام ئەتوت گوێ لە سروەمە، رەویەوە! دای لە چیاکان بە چەشنێ جوانی کردن کە هەرگیز چاو تێر نەئەبوو لە دیتنیان، بەفرەکان بە چەشنێ نازیان ئەکرد «سویسرە» و «لوبنان» سەرگەردان ئەبوون! بەڵام ئەم وێنەیە زۆر نەماوە، هەورەکان دووبارە یەکیەتیان پەیدا کردەوە بە سەر ئاسمانی شینیان دا داو لەناویان بزر بوو، ویستیان شەڕ بکەن و عەرد بە بۆمباران دابگرن!. من وتم نەخێر بەربادم ئەکەن!. سەری خۆم شۆڕ کردو بەرەو کۆڵانەکانی «قەڵادزە» گەڕامە دواوە.

باران نمەنمە دای دا، لەپشتمەوە چلپە چلپێک هات، کچێکی کورتیلەی چاو بەلەک پووزی خۆی هەلمالیوە، لوولاکەکانی بە چەشنی فسفۆڕ ئەدرەوشێنەوە، قژە رەشەکانی وەک دوو ماری رەش بەسەر کولمە ئالەکانی جرینگە جرینگ ئەکەن وەپاسەوانی دەوری گەنج ئەچن، بارە چیلکەیەکی لەکەرێک بار کردووە هەلکوت هەلکوت ئەیبا بۆ بازاڕ تابیفرۆشێ.. نەختێ رۆیشتم کوێرێکم دی منالێک رایئەکێشا، کورتەکێکی دڕاوی سەد پینە لێ دڕاوی لە بەرا بوو، دەرپێیێکی ونجڕ ونجڕ پیسی لە پێ دا بوو لەگەلێ جێگەوە لەشی تیا دیار بوو، چلکیش دەم و چاو و سەرو قاچی بزر کردبوو، بە چەشنێک ئەلەرزی سەد سوێندت ئەخوارد تەیاری کارەبای شەش هەزار ڤۆلتی لێی داوە. بەرەو مزگەوت ئەڕوات و ئەلێت: خوایە شوکر، سەد شوکر، کوێری و هەژارییان وتووە؟! ... نزیکی سەرا بوومەوە لەپۆلیسێک هەلەنگوتم سەری خۆی لەژێر قاپووتە هەلپێچکراوەکەی ناوە، فنیشێکی کۆنی دڕاوی لە قاچە، فرتە فرتێکی لێوە دێت لەماوەی پێنج دەقێقە رێ بەچاکی گوێت لێ ئەبوو لەبەر خۆیەوە ئەلێت: «خوایە وا زستان هات، بە سێ چوار دینار چیم بۆ پێک دێت، شەش سەر خێزانم بە کولەوەیە!».. هاتم نزیکی بازاڕ بوومەوە پیرێژنێکم دی بەتای کراسێک خۆی بە چارۆکەیەکی رەش داپۆشیوە خەریکە لە جۆگای بازاڕ بپەڕێتەوە، بۆی ناکرێت، بە مینگە مینگ وتی: «ڤای مردم لە سەرمان».

بەبەر دوکانێکا رویشتم دیم کابرا دوو کورتەکی لەبەر کردووە، لەژێرەوەش دوو سوخمەو دوو کراسی لەبەرە، جزمەیەکی رەونەقداری لەپایە، کولە مشکیێکی لەسەر ناوە، چەترێکی بە دەستەوەیە، خۆی وەک ژیشک وێک هیناوەتەوە بە یەکێک لەهاوڕێکانی ئەلێت: «ئەمڕۆ زۆر ساردە، وانییە؟...لەسەر ئەم هەموو شتەشەوە مەقەلە ئاگرێکیشی لەبەردەمە!. فیکە فیکی جگەرەشی دێت. رووم لەو کولانە کرد کە ئەچێتە قوتابخانە، تووشی چەند قوتابیەک بووم؛ یەکێکیان جانتایەکی چەرمی بە دەستەوەیە، قۆندەرەیەکی نوێی لەقاچایە، بەدوو مشکی سەری شەتەک داوە، کورتەک و شەلوارێکی جەرمەنیی لە بەرایە، فوو لە دەسی خۆی ئەکا!. هاوڕێکانیشی بە پێ خاوسی و بەسەری قۆتین چەن دەفتەرێکیان لە ژێر باخەلایە بە قسەکردن ئەڕۆن بە رێوە ، بەلام هەژارەکان گەلێ گەشتر، چوستترو بەکەیفتر بوون لە قوتابیە پۆشتەکان!.

چوومە قوتابخانە لەبەردەم ژووری مامۆستایان راوەستام، لە پڕ قوتابیەک

له دەرگا هاتە ژوورێ لە جیاتی چەترو ساقۆ گونیەیەکی بەسەر خۆی دا دابوو، کە چاک سەیری ژێر کەچە کورتەکەم کرد دیم: بێ کراسە، ورگی دیار بوو!. قوتابییەکان لێم کۆبوونەوەو وتیان: «مامۆستا دڵۆپەیەکی زۆرمان هەیە، تەخت و مێزەکان تەڕ بوون ناتوانین دەرزان وەخوێنین!).

ئێمە لەم کتێبەدا نموونەی پەخشانی کوردی ئەخەینە بەرچاو، ئەم نموونانە بۆ ئەوەیە هەم مێژووی بیروباوەڕو هەم مێژووی شێوەی نووسین و هەم مێژووی بەسەرهاتی ڕۆژانمان پیشان بدەن. خاوەنی ئەم دەقە لەو سەردەمەدا لەشوێنێکی وەکوو قەڵادزە بوو، چەشنی رابواردنی ئەو خەڵکەی وەکوو تۆمارێکی سینەما خستۆتە بەرچاو و ئەیگێڕێتەوە. جگە لەمە نرخێکی تر کە هەبێ لەم پەخشانەدا ناوی هەندێ جێگاو زوورگ و کەژ دێنی کە ئەمانە دیارییێکن لەو ڕۆژەداو لەو شوێنەدا بۆ کوردو بۆ ڕۆژانی پاشەڕۆژ.

دیمەن، دیمەنی بارانە بەڵام لە راستیدا گێڕانەوەی چۆنیەتی رابواردنی خەڵکی ئەو شوێنەیە لەو وەرزی بارانەدا. گێڕانەوەی ئەم جۆرە شتانە بەپەخشان ناڵێم نەبووە بەڵام ئەتوانم بڵێم زیاتر لەبەرهەمی ئەو ساڵانەیە. ناتوانین بڵێین ڕێخت و داڕشتنی ئەم پەخشانە زۆر تەواوە بەڵام ئەتوانین بڵێین هی ناوچەیەکی تایبەتییەو وەکوو پەخشان لەو ناوچەدا تازە هاتبێتە کوورەوە، لەوەسفا وەسفی کردووە بەڵام پچڕانی عیبارەتی تێدا هەیە.

ئێمە قسە لە خاوەنی دەقەوە ناکەین چونکە دوور نییە لە پاش ئەو مێژووانە دەستی زیاتر راهاتبێ بەنووسینی پەخشان، بەڵکوو قسەمان لە خودی دەقەکەیە کە لەو ڕۆژەدا ئەم جۆرە پەخشانەش هەبووە. ناڵێین پەخشانی لەمە بەرزتر نەبووە، چونکە هەر لەو سەردەمەدا مێژووی پەخشانەکان بۆمان روون ئەکاتەوە کە پەخشانی بەهێزتر هەبووە، بەڵام ئەتوانین بڵێین دەربڕینی ناوەرۆکێکی وەکوو ناوەرۆکی ئەم پەخشانە کەمتر هەبووە کەوا بەو جۆرە ئەو داماویانەی ناوچە دەرببڕێ، بەزاتەوە قسەی کردووە، بە وردبوونەوە لەچۆنیەتی رابواردنی خەڵک خامەی خۆی خستۆتەکار، سەرەنجامی لێک داوەتەوە کە ئەو جۆرە رابواردنە بۆ زۆربەی ئەو کەسانە کە لەو ناوچەدان لەوانە نییە پێی بڵێین ژیان. ئەو چەشنە ژیانە کە ئەو لە پەخشانەکەیا بۆ ئەو شوێنە دەری بڕیوە نموونەیەکە بۆ ژیانی هەموو ئەو کەسانە کە لە گوندەکاناو لە ناوچە بچووکەکانی کوردەواری ئەو سەردەمەدا هەبووە، بەڵام لەبەر ئەوە کە قەڵەم بە دەستێک و بیر ڕووناکێک نەبووە کە بتوانێ ئەوانە پیشان بدا هەروا بوون بەژێر لێوەوە. قەڵەمی پەخشانی ئەو جۆرە شوێنانە ئەگەر هەبووبێت هەر بە

باڵای دەسەڵاتدارا هاتووە، هەناسە ساردەکان بەهیچ جۆر دەنگیان دەرنەچووە. هەروایە بەش خوراو دەنگی دەرناچێ!. مستێ نموونەی خەروارێکە.

ئەم پەخشانە وەکوو ئەمەی تێدایە جۆری رابواردنی دوو چینیشی بەتەواوی دیاری کردووە؛ چینێک کە لەو پەڕی خۆشیدا بوون، چینێک کە لەم پەڕی ناخۆشیدا، هەڵاڵە برایمە نەیزانیوە بەلای کامیانا بڕوا!. ئەگەر لەو رۆژەدا و لەو شوێنانەدا خوێندەواری ببوایەو خاوەن قەڵەمی پێ بگەیاندایە گەلێ شت لەم بارانەوە ئەنووسرا؛ ئەوەندە ئەنووسرا کە ئێمە ئەمەمان بە تاقە نموونە لەم رووەوە نە ئەهاتە بەرچاو،هەر لەبەر ئەمەیە کە ئێستە ئێمە پەخشانێکی ناوەرۆک روناکی ئەو رۆژەمان بۆ مایەوە بۆ ئیمڕۆ، با روخسارەکەش زۆر بەرز نەبێ.

***

«ع. بێژەن» لە ژمارە «٣ ، ٤»ی گۆڤاری «نیشتمان»ی ساڵی «١٩٤٣» لەژێر ناوی «بۆچی نەگریم!» جۆرە پەخشانێکمان ئەخاتە بەردەست و ئەڵێ:

(هەرچێ سەر هەڵئەبڕم و چاوم بەم ئاسمانە شینە جوانەی کوردوستان ئەکەوێت، ئەوەندی دەچمە سەر کانیاوو شەتاوو جۆبارو رووبارەکانی کوردوستان، هەرکە شینایی و دەشتو کێو و مێرگ و چیمەنەکانی وڵاتەکەم دێتە بەرچاو لەباتی شایی و شایلۆغان لە سەر ئەم دڵە بچکۆلە گۆشتینە ساواو ناسکەم کۆسپەیەکی سەخت و گرییەکی توند پەیدا ئەبێت کەتا لە سەرچاوەی چاوم فرمێسک هەڵئەگولێ و بە سەر ئاگری دەروونما هەڵئەپرژێت، بڵێسەو گڕی کوورەی دەروونم دانامرکێتەوە!.

توخوا! چۆن نەگریم؟. چۆن خوێنی جەرگم بە جۆگەی چاوما، بەرنەدەمە سەرچیمەنە بێ نازو بێ خاوەنەکەی کوردوستان؟؟ تا بەڵکوو گوڵاڵە سوورەیەکی جوانی پێی بگەشێتەوەو منیش بەناڵەی زارو هاواری زاری نەخۆشی لەگیان بێزار وەک بولبول و قومری و هوزار، نەک جاروبار، رۆژی هەزار جار بە دەوری ئەم گوڵە ئاڵە جوانەدا بێم و بچم و بڵێم:

گوڵێکی خۆم بدا دەم پێنج و تاوەش
بەئاوی دیدەکانم دا دەم ئاوەش
بە دەرگاهی ئیلاهی کەی رەوا بۆ
گوڵ ئەز مو دیگەری گیرێ گوڵاوەش!

کـە خـاکی پیـــرۆزی و پڕ ڕۆژی و ئاخی بێ ئاخ و داخی وەک مـیـــسک و عـەنبـەری، دارو بەرد زێڕو زیو مـانەندی بەش بەش و لەت لەت کـراوەو هەر پارچەی بە دەست یەکێکەوە ئەناڵێنێ!. من چۆن ئەبێ دڵ بە گێتی خۆشکەم؟ چۆن چاوم بەرایی بدا لە دنیا بنۆڕم؟ تا ببینم لەسەر سفرەی ڕەنگین و رازەوەی خواکردی جیهان هەموو کەس بەشی خۆی هەڵگرتووەو کوردی بەستەزمانیش وا لە دوورەوە وەسـتـاوە بە داخ و حـەسـرەت و کـلـۆڵـیـوە چاوی بڕیوەتە شـایی و زەماوەندی دراوسێکان کە بەشەکەیان لێ ئەستاندووە و ئێستاش کە داوایان لێ ئەکاتەوە گاڵتەی پێ ئەکەن!.

توخوا براگەل! وەرن تا لە سەر کانیاوێکی ساردو جوان کۆڕێک ببەستین، تێر تێر بۆ حاڵی زارو ژیانی نەزاری نیشـتـمانە جوانەکەمان بگرین، بەڵکوو فرمێسکی دایکی نازدارو بێچارەی نیشتماغان کە بە چاوی کانیاو دەیڕێژێتە سەر گۆنای دەشت و دەری کوردوستانی بێ ناز، بە دیتنی گریانی بە پەرۆش و ئەسرینی بە جۆش و خرۆشی ئێمە وشک بێتەوەو تۆزێ دڵی بکرێتەو ئەم گڕو کڵپەی دەروونییەی دامرکێتەوە.

نەء، نەء! براکان، خۆشەویستەکان واگوێم لە ئاهو ناڵەی نیشـتـمانە کـە بە کڕووزانەوە پێم ئەڵێ: ڕۆڵە گـیـان گـریان کـاری پیرێژنانە! تا دەرگـای مـردن و مراندن لە سەر پشتـانە شیوەن و زاری ئیشی نا پیاوو پەستانە!. خۆ ئێمەش خـۆمـان بە لاوێکی ئازا ئەزانین و مـەعنای بەزین نازانین، کە وابوو با بچـینە سەر چیا بلیندەکانی نیشتمان بە گەوایی ئەوان پەیمانێکی برایەتی ببەستین کە وەکوو ئەم چیـایانە زەنگین و سـەنگین و بە خـوێنی جەرگـمـان ڕەنگین بێ، بۆ گەلی هەژاری کورد، دوایی هێنی ژیانی نەنگین بێ، ببێتە یارمەتیدەری ئێمە بۆ مردن و مراندن لە ڕێگای ڕزگاریدا).

لەساڵی «١٣٢٢» شەمسی گۆڤارێک بەناوی «نیشـتـمان»ەوە ـ کە زمانی کۆمەڵەی «ژ.ک» بووـ لە وڵاتی سابڵاخ دەر ئەچوو. «ع.بێژەن» دەقێکی پەخشانی لەو گۆڤارەدا لە ژێر ناوی «بۆچ نەگریم» بۆ پاشە ڕۆژی یەکێ لە بابەتەکانی زمانی کوردی بەجێ هێشت.

گومانی تێدا نییە کە نەتەوە بە زمانەوە نەتەوەیە، ئەگەر زمان نەبوو نەتەوەکەش نییە، زمانیش بەڵێ بەسەر زاری نەتەوەوەیە، بەڵام ـ بەتایبەتی لەم ڕۆژەدا ـ ئەگەر نەخرێتە سەر کـاغـەز، لەپاش یەک دوو بەرە لە سـەرزارەکەشەوە نامـێـنـێ، چونکە هۆی لەناوبردن زۆرە، وەلێ ئەگەر کەوتە سەر کـاغەزو لەوێشـەوە بۆ چاپ ئەگەر ئاخاوتنەکەش لەناو بچێ زمانی سەر کـاغـەزەکـە ئەوە پیـشـان ئەدا: کـە سـەردەمـێـک هەبووە نەتەوەیەک بەم زمـانە قـسـەی

کردووه، لەم وردبوونەوەوە زمانەکە زیندوو ئەبێتەوە. ئەمە بەتێکڕا بۆ هەموو زمانێک. ئەمجا بێینەوە سەر کوردو زمانەکەی:

بزووتنەوەی نەتەوایەتی زۆر لەمێژە لە ولاتی سابلاخدا هەبووە. جەنگی جیهانی دووەم یەکێ بوو لەو هۆیانە کە ئەو بزووتنەوەیە لەو ولاتەدا لە دەروونەوە بکەوێتە سەر زارو سەر کاغەزو سەرچاپ. کۆمەڵەی «ژ.ک» ئەم ئەرکەی هەڵگرت. کۆمەڵە لە ئەنجاما بەخۆی و بە قەڵەمیەوە بوو بەهۆی تیژکردنی بڵێسەی کۆماری مەهاباد. ئەم کۆمارە زنجیری دیلیەتی و چەوسانەوەی بەدەست حکومەتی ئێرانەوە پچڕاند.

حوکمدار هەموو دەم هانەهانەی ئەو زمانەی داوە کە خۆی ویستوویەتی. زمانی کۆماری مەهاباد کوردی بوو، بەو هۆیەوە پشتگیری زمانەکەی کرد. لێرەدا پەخشان بە تەواوی پەرەی سەند؛ چ بۆ کاروباری میری، چ بۆ رازونیازی مەردم و بازرگانی. خەڵکەکە توانیان ئەوی لە دڵیانا شاردبوویانەوە بەبێ پەردە بیخەنە روو. یەکێ لەو شتانە کە لەپێش بوونی کۆماردا شاردبوویانەوە داواکردنی سەربەستی نیشتمانەکەیان بوو. لەم سەردەمەدا بەبێ گیروگرفتی و بەهۆی سەربەستیەک ئەو ئارەزووەیان هاتە دی و پڕ بەدەم لە هەموو لایەکەوە بانگیان بۆ ئەدا. ناوەڕۆکی وتاری «بۆچی نەگریم؟» یەکێکە لەوانە.

ئەم کتێبە مێژوویە کە بۆ ناوەڕۆک و روخساری نموونە پەخشانەکانی کوردی. ئەم پەخشانە دوو لاپەڕەمان بۆ دەست نیشان ئەکا؛ یەکێ سیاسی کە ئەو ئەڵهایەیە بەبێ پێچ و پەنا، یەکێ ئەدەبی. باری ئەدەبیەکەی وەکوو ئەیبینین ئەدەبێکی پەخشانی هونەریمان ئەخاتە بەر چاو کە نە زمان و نە دڵ تێری لێ ناخوا، ئەوی هونەری بەلاغی بێ تێدا هەیە؛ شێوەیەک نازک، وشەیەکی هەڵبژاردە، شێوەو وشەیەکی وا کە ئەمانە وەکوو بڵێت کراسی ئاوڵدامانی هۆنراون، کەچی ئەمە هۆنراو نییەو پەخشانە!.

«مستەفا سەید ئەحمەد» لە گەلاوێژی ژمارە «١٠»ی ساڵی «٤» ـ١٩٤٣ـ لەژێر ناوی «ئاوازەیەک لە نەوجوانێکەوە» نموونە پەخشانێک ئەدا بەدەستەوەو ئەڵێ:

(رۆژێ بەدڵێکی پڕ خەمەوە، بە روویەکی زەردەوەو بەئارەزوویەکی تەنگەوە بە تەنیایی رووم کردە دەشتی رۆژئاوای شارەکەم ـ کفری ـ خۆیشم نازانم بۆچی و بۆ کوێ ئەڕۆم. لە پاش رۆیشتنی سات و نیوێک کاتێک هاتم بەسەر خۆماو سەرم هەڵبڕی روانیم گردێکی «تەل ـ تەپۆڵکە» رووت وقووت لەبەر دەستمایە واتێگەیشتم کە ئەم گردەش وەکوو من وەها دڵتەنگە، دانیشتم لە پاڵی سێبەری فراوانی و نۆشیم لە ئاوی ژێر داوێنی. لە پاش نەختێ حەسانەوە

چاوێکم بە دەورو پشتیا گێڕاو سەیرێکی قەدو بالآیم کرد، هیچ ئەسەرێکی خۆشیم تیا نەدی، بەجگەر سووتاوم زانی. لەبەر ئەمە پێم وت:

«ئەی نیشتەگای بەوران، قەلآی بەرزی کوردوستان، جێگای میرانی بابان بۆچی وەها مات و مەلوولیت؟ بۆچی رووت و قووتیت؟ وەلآمم بدەرەوە قسەم بۆ بکە، پێم بلێ ئایا تۆی وەکوو من وەها دڵ پڕووکاویت؟ رووت درژ مەکە پێ بکەنە. ئەوا لاوانی ولآتەکەت لە دەورو پشتت هەڵئەپەڕن، شمشاڵت بۆ لێ ئەدەن. وەلآمیان بدەرەوە، دڵیان خۆش بکە،..دەی..درەنگە، دەنگم دانووسا، هێزم نەما، بەزەیییەکت پێمانا بێت».

لە پاش هەندێک دەنگێکی ماتو مەلوول وەکوو گەردەلوول لەناو ئەم خرابەوە بە دڵێکی کەبابەوە وردە وردە بەرز ئەبوەوە، منیش وەکوو شێت لە جێگای خۆم راپەڕیم و هەڵسام، هۆشم لە سەر خۆم نەما رووم کردە ئەو جێگای کە دەنگەکەی لێوە ئەبیسرا، بەلآم بێ سوود بوو نەمزانی کانی دەنگەکە لە کوێوەیە. دووبارە دانیشتم و رووم کردە گردەکەو پێم وت:

«ئەی جگەر سووتاو بۆ وێرانی ولآت، بۆچی دەنگت دەرنایەت؟ ئایا لەکزی کوردان، لەبەرچی؟ پێم بلێ موژدەم بدەرێ، دڵم خۆش بکە، ئەوا گوێم راگرتووە لە ئامۆژگارییە خۆشەکانت کە وەکوو مەرهەمە بۆ برینی لاوانت».

لەبەر ئەمە هاتە جۆش و دەنگەکە بەرزەوە بوو، وتی: «ئەی رۆڵەی کوردان! ئەی بەچکە شێری پاشماوەی مەردان، دڵمت سووتان، ئاگرم گرت، بلێسەی ئاگرەکەم لە دەورو پشتما شوعلەی داوە، هەڵسە بڕۆ بە هاوڕێکانت و بەبرا دڵسۆزەکانت بلێ با هەمووبان دەست بگرن و هەڵپەڕن و گۆرانی نیشتمانی بلێن، یەکتر بگرن، دایکی کورد چاوەڕوانی موژدەیە. کاتێکم زانی نەوجوانێک، بێچوە پاڵەوانێک لەناو ئەو گردەوە دەرچوو، بە دەنگێکی خۆشەوە، بەئاوازێکی بەرزەوە گۆرانی نیشتمانی ئەوت و گوڵ گوڵ فرمێسکی ئەرێژاو هاواری ئەکرد بۆ یەکیەتی.. بۆ سەرکەوتن.. بۆ ئازادی»).

نەوجوانی خاوەن دەق بێ گومان بەچکە کوردێکە کە بە گەلێ دەوران سەری ناکامی ناوەتەوە لە ژێر خاکی نیشتماندا. زانایانی ئیلاهیات و فەلسەفە هەموو لەسەر ئەوەن کە «گیان ـ رۆح» لەناو ناچێ. زانایانی ئایینی ئەڵێن: وەکوو رۆحەکە لەناو ناچێ، لەشی پێغەمبەرەکان و پیاو چاکان و شەهیدانی رێی ئازادی-ش هەر لەناو ناچێ. وا دیارە ئەو نەوجوانە لە شەهیدانی رێی ئازادی، وەیا شەهیدی تینوی بە ئازادی ولآت بووە بۆیە وا هاتە جۆش و کەوتە قسەکردن!.

ئەم دەقە وێنەی پەخشانێکی تینوی بە سەربەستی وڵات بووە، کە «٣٨» ساڵ لەمەو پێشتر ـ کە ئەڵێم ٣٨ ساڵ چونکە دانانی ئەم کتێبە لە «١٩٨١»دا بووە ـ گەنجێکی ئەو سەردەمە بە هەستەوە داوای سەربەستی کردووە. ئەم جۆرە هەستە لەو رۆژەدا لەناو کورددا بەجۆرێک بڵاو بوەتەوە کە هەمـوو ئەڵهـایان بۆ کردوەو لەکـوورەی دەروونی ئەودا لەسـەر لاپەڕەی چاپکراو تەقیوەتەوە!. ئەتوانم بڵێم ئەگەر لە سەردەمێکی کۆنەوە کورد دەستی بە چاپ بگەیشتـایە ئەم پەخشانە بەم جۆرەو بەم ئەڵهایە ئەبوو بە نموونەیەکی گەلێ کۆنتر، ئەو دەنگە کـە لەو رۆژەدا ئەهات، بەگـەلێ زەمـان پێش ئەو رۆژە ئەکـەوت، خـاوەنی دەق لەچەرخی خۆیا چاوی بە بەرەکەی ئەکـەوت!. لەگەڵ ئەمـەشا ئەم پەخشـانە وێنەیەکـە بۆ یەکێ لە بابەتەکانی پەخشان، چونکە بابەتی پەخشان مەرج نییـە هەر ئایینی، یامێژوو، یافـەلسـەفـەو ریازییـات بێ، نەتەوەیەک کـە قـەڵەم و هەسـتی هەبوو ئەتوانێ لە هەمـوو بابەتێک پەخشان بێنێتە ناوەوە.

رەنگە رازو نیازی خاوەن پەخشان لەگەڵ ئەو تاپوەدا کە سەرەتا بۆ خۆی دروستکردووەو پاشان بووە بە خاکی کوردوستـان رازو نیـازێکی خەیاڵی بێ، بەڵام ئەگەر بە پوختی و بە سۆز لێی ورد ببینەوە رازو نیازی دایک و فەرزندێکە کە ئەم بە ناڵەوە سەیری ئەکاو ئەو بە ئاهەوە وەڵامی ئەداتەوە. ئەم وەڵامە ئامۆژگاریەکی تا ئەو پەڕی ئامۆژگارییە بۆ هەمـوو رۆڵەکانی ئەو دایکە، بە گوێ کردنی دایک لە واجباتی دینییە ئەگەر ئێمە پابەندی دین بین، بێ گومان پابەندیشین.

روخســاری ئەم پەخـشـانـە هەڵەنگووتنێکی تێـدایە، لەگـەڵ نـاوەرۆکـەکـەدا بـوون بە دروستکەری ئەم پەخشانە، لەگەڵ ئەوەشا هەر روخسارەکە قەرزاری ناوەرۆکەکەیە، چونکە ئەم بەهێـزترە لەو، ئـەوەندە هەیە ئەم روخسـارە یەکێ لەجۆرەکـانی نموونەی پەخشـانی ئەو سەردەمەمان پیشان ئەدا.

***

کـچـە کــورد «ن.س» لە گــەلاوێژی ژمــارە «٦» ســاڵـی «٥»-١٩٤٤- لە ژێر ناوی «دڵسۆزی راستی»دا جۆرە پەخشانێکمان پیشان ئەداو ئەڵێ:

(دڵسۆزەکەم زوو وەرە، زۆر لام شیرین و دڵسۆزو خاوێنی، لەم رۆژەوە راست و چەپی خۆمم ناسیوە تا ئەمڕۆ بەشوێن هاوڕێکی راستی وەکوو تۆدا خولەم دێت، لەتۆ زیاتر نەمدی، نەمناسی، نەم بیست، نەبووە، نییەو نابێ. هەر تۆی، تۆ دەبێ مـردن بێ، مـەردانە سـا بێ. ئازانە، چابوک سـوارانە، چوار چاکت بکە

بەلادا، بدەرە غـار، بێ وچان وەرە بۆ لام؛ چونکە درۆ نازانی، تیـغی دەبانی، جەوهەر داری، هیچ کارت تێ ناکا. پەلەمە بۆ هاتنت ئەی تەنیا راستەکە لە گشت گێتیدا. دەبێ، مردن بێ، ئازانە بێ.

وەک یەک ئەڕوانیـتـە لات و دەوڵەمـەند، ئازاد و دیل، جـوان و پیـر، بێ هۆش و ژیر. وەک یەک باوەشـیـان پیـا ئەکـەیت، ئەیانوشی بەخـۆتەوە، گـوێ نادەیتە مـاڵی گێتی، هیچ پارووبەکی چەور بەرچاوت ناگرێ. کەوا بوو بۆچی زوو نەیبیت؟. دەبێ، مـردن بێ، پەلەمـە گـورج بێ!. لەسـەرمـاو گـەرمـا سڵ ناکـەی، چاوت ناترسێ بەرۆژی روونـاک یا شـەوی تـاریک ئەکـەی بەمـاڵا؛ لەکـۆشکا بم یا ئاشـەکـۆن، لە چەقی ڕێگا یا لەسـەر جێگا، مـیـوانداریم پێ ئەکەیت و ئەبیت بە میوانم!. دەبێ، گیانە بێ، مردن زووکە بێ.

لەگەڵ تەقەی تفـەنگ، گرمەی بۆمبا، هاژەی گوللە پرژین، بریقەی شمشێر، خرمەی نێزە، هاوڕێ و هاودەمی. منیش لەوانە نیم لەتۆ بترسم، یاخود تۆم لە یادچێ. هەروەها دەنگی هاوڕێکانیـشت ناڵەی ئازادییـە؛ کە ئازادی نەبێ تۆ بوو نەبی؟. دەبێ، شیرینم بێ، گورجانە تۆ بێ.

ئایا لەتۆ دڵسـۆزێک هەیە لەدەست پەژارەی هەژار، ناڵەی بیـمـار، گـریەی سک سـووتاو، هاواری دیل، لاڵەی رەنجـەرۆ، تەپاوتلی شـەهیـدان، زریکەی بەدبەختـان، قـرجەی دامـاوان، فـرمـیـسکی دڵدارانی نامـرادان رزگـارم کـا؟! نیـیـە.. نیـیـە.. دەزووکـە ئازانە فـریام کـەوە، رزگـارم کـە. دەبێ، مـردن بێ، چالاکانە بێ. ئەمجاریش بانگت ئەکەمەوە بە ئاوازێک لە سینەی بوریانەوە، بە چاوێکی پڕ گریانەوە، بە دەنگێکی نووساو لە دوو لێوی هەڵقرچاوەوە دێتە دەر، بەدەستێکی لەرزووکی خوێن تیا نەماوەوە، بەخامەیەکی کۆڵەوە ئەنووسم ئەڵێم: توانای ژیانم نەماوە، ژیان هیچە، بێ کەڵکە، تامی نییە. دەبێ، مردن بێ، دڵسۆزی راستی ئازانە بێ).

دوور نییە بتوانم بڵێم ئەمە یەکەم کچێکە کە خامە بگرێ بەدەستەوەو پەخشان پەخش بکاتەوە. ئافرەتی هۆنەر لە کورددا زۆر بووە، بەڵام لەبەر هەر شتێک بووە لە پەخشانی کوردیدا قەڵەمیان کەم کاری کردووە، پەخشانیان نووسیوە بەڵام بە کوردی نەبووە. ئەم پەخشانەی «ن.س» رچەی شکاند بۆ کچان و خوشکانی کورد، بۆ دایکانی رۆڵەکانی کورد کە هەنگاوی شاژنانە بهاوێژن و لە کۆت و زنجیری دیلیەتی بە دەست پەخشانی بێگانەوە رزگار بن.

ئینکار ناکرێ کە عاتفەو بەزەیی ئافرەت بەهێزترە تا هی پیاو. پەخشانی ئەم خاوەن

دەقە عاتفەی تێدا هەیە، وەسفی جوانی تێدا هەیە، فیکرەکەی فیکرێکی بە دیمەنە. بەڵام ئەم رەشبینییە بۆچ؟!. ئایا مردن ئەوەندە دۆستێکی خۆشەویستە کە ئەو بەو جۆرە لەگەڵیا دەست لە ملان بێت؟!. ئەبێ، خاوەن قەڵەمێک کە قەڵەمێکی رەوانی هەبێت لە هەموو بابەتێک بنووسێت، ئەبێ وەسفی هەموو شتێک بکا، ئەبێ بیری هەموو کەسێک رووناک بکاتەوە، وادیارە ئەم خاوەن پەخشانەی ئێمە بێزاریی لەدنیا پەیدا کردووە! لەگەڵ ئەوەشا بێ گومان ئەو سەردەمە ئەو لە بەهاری ژیانا بووە؛ بۆیە ئەڵێم لە بەهاری ژیانا بووە، چونکە یەکەم کچێک بووە کە پێ گەیشتووەو دەستی خامەی گرتووە بۆ پەخشان ـ لە نەتەوەکانی ترا ئافرەتانیان لە مێژە پێ گەیشتوون، هەموو کەڵێن و قوژبنی ژیانیان تاقی کردۆتەوە. لەخەزانی پیریدا دوور نییە بکەونە رەشبینی، بەڵام لە بەهاری جوانیدا ئەمە ناکەن، چونکە هێشتا تامی ژیانیان نەچێشتووە تا داوای ئەو سەری بکەن. خاوەن پەخشانی ئێمە نازانم چۆن ئەمەی کردووە؟!.

لەگەڵ ئەمەشا روخساری پەخشانەکەی پڕە لە عاتفە، پڕە لەئەدەب، پڕە لە وشەی جوانی ئاوازەدار هەر یەکە بۆ شوێنی خۆی. بینە سەر واقعی ناوەرۆکەکەش بیرێکی جوانە، چونکە بەراستی دڵسۆزی راستی هەر مەرگە کە دڵسۆزی پیرو جوانە، دڵسۆزی کوڕو کچە، دڵسۆزی هەژارو دەوڵەمەندە، دڵسۆزی وەزیرو گزیرە کە واز لە هیچیان نایەنێ و بە دڵسۆزی ئەچێ بەلایانەوەو باوەشیان پیا ئەکاو نایەڵێ کەسیان لە عاتفەی خۆی بێ بەش بکا. ئەمە ئەو پەڕی میهرەبانییە کە لە چەوسانەوەی ژیان رزگاریان ئەکا.

ئەبێ ئەوەش بڵێین کە ئەگەر خوێندەواری نەبوایە، کچە کورد «ن.س» نەیئەتوانی ئەم پەخشانەی بخاتە ریزی نموونەی پەخشانەکانی کوردییەوە؛ ئەم پەخشانەی کە پڕە لە عاتفە، سەرتاپا ئەدەبێکی بەرزە، هەموو جۆرە رەوانبێژیەکی تێدایە، بە جۆرێ کە روخساری ئەدەبێکی زۆر بەرزی لە پەخشانی کوردی دا هێناوەتە دیی. من کە سەیری ئەمە ئەکەم وا بۆی ئەچم کە خاوەنی پەخشان ئەبێ زۆر لە مێژ بێ خامەی بە دەستەوە بوو بێ، وا توانیوە پارچە پەخشانێکی ئەدەبی بەرز دروست بکا. لەگەڵ ئەوەشا پەشیمان نابمەوە کچە کوردی ئەو سەردەمە هەر لە بەهاری جوانیدا بووە. چەند خۆشە بۆ کورد کە کچۆڵەیەکی بەم جۆرە پەخشانی نایابی کوردی دروست بکا. منیش لەگەڵیم ئەگەر ئازادی و سەربەستی ببوایە، کورد گەلێ کیژۆڵەی وای ئەبوو.

***

لە گەلاوێژی ژمارە «٢» ساڵی «٤» ـ ١٩٤٣ـ لە ژێر ناوی «مێژووی ئەدەبیاتی کورد» دا «گیوی موکریانی» ئەم پەخشانەی خوارەوەی خستۆتە بەردەستمان:ـ

(لای گشت وردبین و زانایان دیارو ئاشکرایە کە سەرچاوەی زەوقی رەگەز پەروەری و نموونەی هەستی نیشتمانپەرستی و شوێنەواری ئازادی هەموو تیرەیەک هەر ئەدەبیاتە. ئەگەرچی بە گۆڕانی ناوچەی ژیان و بەهۆی کوێرەوەری و بێ دادی دەستی گەردوون و گێژەڵووکەی نەگبەتییەوە چۆنیەتی ژیانی کۆمەلایەتی جار جار تووشی نەهاتی و چارەڕەشی بوو بێ، دیسان وێنەی رەنگاو رەنگی هەر بە هۆی ئەدەبیاتەوەیە کە ئەکەوێتە بەر چاوانەوە، چونکە لە هەموو کاتێکا ئاوێنەی گەش و سیسی ژیانی نەژادەکەیەتی.

ئەدەبیاتی زبانی کوردی کە جیلوەگای ئاوارە «جەوهەر»ی ئیلهاماتی کردگاری نموونەی زەوقی کوردستانیانە، خاوەندی هەزاران هەوایانی ناسک و پڕ نازو دڵکێش و شیرین و رێک و تەڕو لەبارو هەڵکەوتووە، هەر یەکە ئەڵێ گەوهەری کانیەکە. ئەوانە نەوەکوو تەنها لەناو یادگاری ئەدەبی بێگانانندا رسکاون و بەس، بەڵکوو شانی کوردانی لەناو هەموو نەژادە سەرکەوتووەکاندا بەپێی کەمە شارەزاییێکی کە هەیانە بەرز کردۆتەوە. کورد هەر چەندە لە بابەت زانینەوە کەمێکیش لە دراوسێکانی دواکەوتبێ بەڵام لە رووی ئەدەبیاتەوە گەلێ لە پێشترو سەرکەوتووترە.

بۆنەی دواکەوتنی کورد لە زانیندا تەنها سووچی زاناو تێ گەیشتوو ئودەباو شاعرو خوێندەوارەکانی بووە، چونکە ماوەیەکی زۆر کۆنە لە ٩٩٪ی هێزی توانای و تین و وریایی زانستیان لە رێگای تەءلیفات و ئاساراندا بۆ باسی دەستووری زبانی بێگانە لە ناو بردووە، بۆیە نەپەرژاونەتە سەر ئەوەی ئاورێک لە زبانە شیرینەکەی خۆیان بدەنەوە!. ئەگەر ورد سەرنج بدەینە مێژوویێک کە کوردان لە هەموو لایەکەوە بە زبانی دراوسێکانمان بەکانی دڵەوە دەستیان بە تەءلیفات و زانین و هونەرو دەستوور کردووە، وە دەرگای ئەدەبیاتی رەنگاو رەنگیشیان بۆ کردوونەتەوە، وە هێندەیان رەنج تیا کێشاوە تا ئەو زبانەیان کردووە بە رشتەی زبانی عیلمی و ئەدەبی پێویستە لە رۆژی بەراییەوە تا ئەمڕۆ بکرێتە سێ بەشەوە:

١ـ سەرنج بدەینە دەستوور و رێک و پێکی زبان و ئەدەبیات و زانین و هونەری هەر سێ دراوسێکانمان لە پێش ئەوەدا، کە کوردان دەستی تێوە بدەن بزانین تا چ ئەندازەیەک بووە؟.

٢ـ ورد ببینەوە لە ژمارەی هەموو زاناو ئودەباو شاعرە کوردەکانمان کە چۆن لەگەڵ زبانە بێگانەکانا خەریک بوون؟. وە چاوێکیش بەسەر ئاسارو تەءلیفاتەکانیانا بخشێنین.

٣ـ بروانینە بەرزی دەستووری زبان و پایەی عیلم و عرفانی ئەمرۆکەیان.

مەبەست ئەوەیە ئاشکرا ببێت کە کورد لە هەموو کاتێکدا بە هەزاران ئودەباو شوعەراو زانای لە دراوسێکانی زۆرتر بووە. بەڵام داخەکەم بە هۆی پاراستنی زبانی بێگانەوە خۆیان بە زبانی رەگەزی خۆیانەوە خەریک نەکردووە، بە هەموو هێزێکەوە وەختی بە بەهایان لەگەڵ پێش خستنی و رازاندنەوەی زبانی بێگانە رابواردووە).

خاوەنی ئەم دەقە خوا هەقە یەکێکە لەو کەسانە کە لە رێگای بڵاوکردنەوەی زمانی کوردیدا ئەتوانم بڵێم ئەگەر هەموو ژیانی خۆی خەرج نەکردبێ دوو بەش لە سێ بەشی تیایا بەکار هێناوە، بەرهەمێکی زۆری هەیە. ئەم نموونەیە لەبەرهەمی سالانی «١٩٤٠ـ ١٩٥٠»یەتی. هەر کەسە چەشەو شێوەیەکی هەیە لە نووسیندا. ئەم پەخشانە نیواو نیو لە نێوانی شێوەی سولەیمانی و موکریاندایە، لە نێوانی ئەم دوو شێوەیەدا دیسان رەوانی هەیە، پاڵی بە وشەوە ناوە بۆ ئەوە رستە بێتە ناوەوە، هەرچەندە لە هەندە شوێنێکیشا پچڕان هەیە، لەگەڵ ئەوەشا هەر لە دەروونێکی کوردایەتییەوە هەڵقوڵاوە.

راستە ئەدەب و مێژووی ئەدەبی نەتەوەیەک بوونیەتی ئەو نەتەوەیە پیشان ئەدا. گومانی تێدا نییە هەر نەتەوەیەک کە نەتەوە بوو ئەدەبی هەیە، بەرهەڵست نەیهێشت ئەو ئەدەبە بکەوێتە روو، ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە نەتەوەکە نییە. دەقەکە ئەڵێ: وە بگرە گوزارشت لە بیری خاوەنەکەی ئەداتەوە – «هۆی دواکەوتنی کورد لە زانیندا سووچی زاناو تێ گەیشتوو ئودەباو شاعرو خوێنەوارەکان بوو» «چونکە بە زمانی خۆیان بەرهەمیان دانەناوە؛. ئەمانەی وتووەو ئەم سووچەی لە چەرخەکانی پێشوودا خستۆتە ئەستۆی ئەوان. ئیتر باسی ئەوەی نەکردووە کە بۆچی ئەمانە بە زمانی خۆیان شتیان نەبووە؟. هۆیەکە– کە عیللەتەکەیە – باسی نەکردووە؛ ئەوەی نەوتووە کە زرووف نەیهێشتوە ئەمانە بە زمانی خۆیان بەرهەمیان هەبێت، ئەگەر ئەوەی بوتایە لۆمەکەی نەئەخستە سەر خوێندەواری چەرخەکان، بەڵکوو ئەیخستە سەر ئەو پێشهاتانە کە دەورو بەری کوردەکەیان گرتبوو. ئایا ناوچەکەی ئەوان ئەوەی بۆ گونجاندن کە بتوانن بەزمانی کوردی بەرهەمیان بهێننە ناو و نەیانهێنا ؟!. قسەکردن لەم بابەتەوە دوورو درێژە، لێرەدا جێگای نابێتەوە، تەنیا ئەوە بوو

سەرە دەزوێکی لێ دەرخرا.

ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی تریشەوە پیاو ئەبێ واقعی بێ، نابێ بە عەشقی رەگەز پەرستیەوە ئەوەندە بچێتە ناخی شتەوە کە دوو دڵی پەیدا ببێت!. ئەو نەتەوە دراوسێیانە- کە ئەم پەخشانە ئەڵێ - لەپێش ئەوەدا زانایانی کورد لەگەڵ زانین و ئەدەبیاتیانا خەریک بن، شتێکی وا نەبوون!. پێم وایە ئەمە لەراستی دوورمان ئەخاتەوە، چونکە ئەوانیش نەتەوە بوون، سەرباری ئەوە حوکمیشیان بەدەستەوە بوو. ئیتر چۆن ئەبێ کوردێکی لاوەکی لەوان زیاد لەوان زمانەکەیانی پێش خستبێ؟!. ئەی ئەوان خۆیان چیان لێ هات؟. ئایا زاناو ئودەبایان نەبوو؟. ئایا زمانیان نەبوو؟، دیارە هەموویان هەبووە، لەپاڵ ئەمەشەوە حوکمیشیان هەبووە، کەوابوو ئەبێ زاناو ئودەباشیان هەبووبێت لەگەڵ زمانەکانیانا خەریک بووبن.

ئەمە راستە کە کورد خەریکی زمانی ئەوان بووە، چونکە هانە هانەیەکی وای نەبووە تا لەگەڵ زمانەکەی خۆیا خەریک بێ، وە ئەمەش هەر راستە کە زانایانی کورد بەرهەم و تەءلیفاتەکانیان بەو زمانانە بووە، بەڵام ئێجگار واش نییە کە ئەم پەخشانە ئەڵێت!. مێژوو با لە گۆرستانیشا بێ، هاتنە جۆشی ئازایەتی و پیاوەتی کوردایەتی نابێ لە سەر کراسی ئەو بێت، چونکە ئەویش دوور نییە رۆژێک هەر هەبێت کە قەڵەمێک بگرێ بەدەستەوەو داوای حسابێک بکات!.. لەگەڵ ئەمانەش ئەم پەخشانە چ لە رووی روخسارەوە، چ لە رووی ناوەرۆکەوە نموونەیەکە بۆ جۆرێ لە پەخشانی کوردی ئەو سەردەمە.

* * *

لە ژێر ناوی «راستی خەتایە»دا «محمد سعید جاف» لە گەلاوێژی ژمارە «٢» ساڵی «٩» -١٩٤٨- پەخشانێک دروست ئەکاو ئەڵێ:

(لەم دەوروبەری ئێمەدا، وە لەم کاتەی ئێستەدا ئەگەر یەکێک پەیرەوی راستی بکا لام وایە وەکوو شوێن کلاوی بابردوو کەوتبێ ئاوایە، چونکە ئەو کەسانە کە لە دڵا لەسەر دەرەبەگی و قازانج پەروەری گۆش کراون و لە رواڵەتا خۆیان بەدڵسۆزو ئیشگوزار ئەدەنە قەڵەم خێرا بیرو باوەڕە پیرۆزەکەی تۆ ئەبرن بە سەر پیلانێکاو ئەیکەن بە شتێکی بێ مانا!.

بەمیسال ئەگەر یەکێکی راستگۆ بە بەگێک، یا ئاغایەک، یانموونەیەکی تر بڵێ: ئیمساڵ لە مڵکانەکەدا لەبەر ئەوە نەهاتە تۆزێ وەرە خوارەوە، یا ئەو

دێیـیـه بۆ سـووتا؟ یا ئەو مـاڵە بۆ دزراو ئەو پیـاوه بۆ کـوژرا؟ یا ئەم پارەیه بۆ تەکیه بۆ چ وەرگیراو له شوێنی خۆشیا خەرج نەکرا؟ ئیتر ئەوا ئەو کابرایه به گۆشت تاڵ و نەگریس ناوی دەر ئەچێ و به چەپڵـه شوێنی ئەکـەون و هەی ئەم کابرایه فەنەسۆنه، یا گێره شێوێنه و چاو و راوکەرا. شوێنی پێ لەق ئەکەن و دڵی ئەکەن به جێکلێدانی چۆلەکه!.

ئینجـا ئەم کـابرایه چی بۆ ئەمـێنێـتـەوه؟ ئەوەی بۆ ئەمـێنێـتـەوه، کـه سـەر بەرێتـەوه قـولاخی خـۆی و خـۆی مـات بکا، ئیـتـر ببـڕای ببـڕای نەوێرێ پێی باوێژێته مەیدانی ئیسلاحەوه، بگره که ئەوان پژمین ئەم ئەبێ «شیفا ئۆڵسەن» یان بۆ بکا! بەڵام ئەم رەوشتـه بۆ ئەو کەسـانەیه کەدڵـیان بێ هێـزو بەرچاویان تاریکه، ئەگینا ئەو کەسانه عـاتفەیان وەکوو ئاوێنەی بێ گەرد پاکەو بەراستی و دروسـتی کـەوتوونەته دنیـاوه، تا رۆژی مـردن لەو رێگه راسـتـەی خـۆیان لادانیـان نییـه با دراوسێ گـوناهبـارو ژێر دەسـتی نالەباریش بن، با دەربڕینی راستیەکەیان له ژێر پەردەداو له ناو کولەکەشا بێت، زۆری پێ ناچێ لەبەر ئەوه ئەنجامی راستی سەرکەوتن و پاشەرۆژی درۆو دەلەسه ژێرکەوتنه. ئەوانەی که خاوەنی وجدانێکی خاوێن و هاورازی هەستێکی پاکن بەرامبەر به گەلەکەیان، ئەسـتێرەی دڵپـاکی و راسـتگۆییـان له ئاسـمـانا ئەدرەوشـێتـەوەو له مـەیدانی شەرەفا بەسەر هەموو ئامانجێکی پیرۆزا زاڵ ئەبن.

ئەی راسـتـپـەروەرەکـانی وڵاتی ئێـمـه! بیـری راسـتی خـۆتان بگەیەنن به هاووڵاتیـەکـانتـان و بەسـەر خۆتانیـشـا بڵاوی بکەنەوه، چونکه سـەرکـەوتن ئەنجامی راستییه.

ئەی گوناهکارەکان بابدەنەوه سەر راستی و پاکی، رۆژێک ئەبێ موحاکمەی گوناهکاران بکرێت، چ لەم دنیـایه، چ لەو دنیـایه، زۆرتر نزیکه کـه نەکەوێتـه دنیای دووهەمەوه، چونکه ناپاک زۆری پێ ناچێ ترۆ ئەبێ و دڵپاکیش بەروو سووری دێته مەیدانەوه!).

ئەم وەرگێڕانه دوو بێگاری پێ کراوه؛ یەکێ له فەرەنسزییەوه کراوه به فـارسی، یەکێ له فـارسییـەوه کـراوه به کوردی. ئێـمـەش دوو مەبەسـتـمـان بەم دوو بێگاره هەیه؛ یەکێ ناوەرۆک، یەکێ روخسـار. ناوەرۆکـەکـه زانینی شـتـێکه کـه گـەڕیدەیەک لەو سـەردەمـەدا گەڕانێکی کردووەو هەندێ له رەوشت و عاداتی پیاوانی وڵاتی کوردەواری ئەو سەردەمەی باس کردووه. ئیتر کارێکمان بەوەوه نییه که گەشتەکەی هەر بۆ بازرگانی بووه، یا بۆ کارو بارێکی سیاسی بووه؟. کارمـان بەمـەوه نییه، چونـکه زۆر چاک لامان روونه کـه گـەلێ له

گەریدەکانی ئەو سەردەمانە ئاورووپا ئەبێ شتێک بکەن بە مەهانەی دەستیان بۆ گەرانەکەیان و لە ژێر پەردەی ئەو شتەدا ئارەزووە سیاسییەکەیان پێک بێنن!.

روخسارەکەش پەخشانە کوردییەکەیە کە لە زمانێکی ترەوە خراوەتە سەر زمانی کوردی. ئاشنایەتی لە نێوانی زمانی کوردی و فارسیدا ئاشنایەتیەکی تەواوە، چونکە ئەم دوو زمانە لە ریشەو رەگەزدا هەر یەکن هەردووکیان لەبنەماڵەی زمانەکانی هیندو ئەوروپین و هەر دووکیان ئەچنەوە سەر ریشە زمانی پەهلەوی، چ کۆن چ تازە.

«حسن فهمی جاف» کە کوردێک بووەو پەیوەندی زمانەکەی لەگەڵ فارسیدا نزیکتر بووە لەو پەیوەندییەی کە زمانی کوردی لەگەڵ ئەوروپیدا هەیەتی، چونکە کوردی و ئەوروپییەکە هەرچەندە ئەوانیش هەر لە یەک ریشەن بەڵام نەختێ زیاد دوور کەوتوونەتەوە، کوردی و فارسییەکە وانییە. بەو بۆنەوە ئەگەر کوردێک شتێک لە فارسیوە بکا بە کوردی وەرگێرانەکەی بە هێزتر ئەبێ لەوەی کە لە ئەوروپییەوە بیکا بە کوردی. جا «حسن فهمی جاف» توانیویە ئەم ئیشە بە پوختی جێ بە جێ بکا. پەخشانێکی داوێنێ پیاو کە ئەیخوێنێتەوە لەبەر رەوانی رێختەکەی وا ئەچێتە دڵەوە کە ئەمە هەر لە زادەی فیکری زمانەکەوەیە، لەگەڵ ئەوەشا وانییە بەڵکوو وەرگێرانە؛ وەرگێرانی پەخشانێکە بۆ پەخشانێکی تر کە پەخشانی کوردییە.

کەوا بوو دەقی ئەم پەخشانە ئەوەمان پیشان ئەدا کە کوردەکە لەو ساڵانەدا بە تەواوی کەوتۆتە سەر ئەوە کە بێجگە لە دروستکردنی پەخشانی زمانەکەی خۆی دەست بۆ وەرگێرانیش درێژ بکاو لەم رێگایەشەوە پەرە پەخشان بدات. ئێمە ئیشێکمان بەوەوە نییە کە وەرگێر هەندێ وشەی تایبەتی لە سەر گوزارشتی ئەو رۆژە خستۆتە سەر زمانی کوردی، بەوێنە «سیاح»ی بە شاران گەر وەرگێراوە، وا دیارە ئەو رۆژە «باو» وا بوو، دەقەکە لەم رووەشەوە مێژوویەکی گۆرانی زمانەکەمان بۆ دەرئەخا کە زمانیش وەکوو هەموو زیندەوەرێک لە گۆران دایە، نەک هەر زمانی کوردی بەڵکوو زمان بە تێکرایی.

***

پەخشانی ئەدەبیی کوردی لە ساڵانی «١٩٤٠-١٩٥٠» ئەتوانین بڵێین چڵەپۆپەی بۆ خۆی گرتبوو. لە «گەلاوێژ»ی ژمارە «٤» ساڵی «٤» ـــ ١٩٤٣ـ حاجی توفیقی «پیرەمێرد» لە ژێر ناوی «دواوانی زوڵم و تانجەرۆ» دا، ئەم نموونەیەمان پیشان ئەداو ئەڵێ:

(ئۆخ!. بۆیە «مەولەوی»م خۆش ئەوێ و شیفتەو شەیدای سۆزو ناڵەی ئەوم کە پەردە، پەردە شوێنە شیرینەکانی خاکەکەم و نیشتمانەکەمی بە فەردی فەردەوە، بە فەڕو زیبێکی دڵنەوەردەوە پیشانداوم و بە سینەما خۆشەویستی ئەوانی چەسپاندۆتە سینەمەوە. «کۆی ئاتەشگا»ی وەک ئاتەشکەدەی «زەردەشت» لێی هێنامە تین و تاو!. ناو دڵی برژاندم، «نێرەنگی» تافگەو قەڵبەزەی «زەڵم»ی وا بۆ کێشاوم دانەی مرواری بە سەردا پرژاندم «بارەکەالله چەرخ، هەی ئافەرین چەرخ»، پلووسکەی «بافرە»ی «عەودالان»و هەوای «چەمی خواجایی» تێ گەیاندم!.

هەر ئەو جۆش و خورۆشە بوو کە «معدومی»م لەدیاری «عدم» نەبوونیەوە هێنایە سەر کۆی ئاتەشگاو پرشنگی شعرەکانیم خستە تەلی سازو سەمتووری شێوەی کوردی خۆمانەوەو دام بە رادیۆی چایخانەی «ژیان». بە هۆی ئەو سەودای دڵبەستەی خاکەکەمانەوە هەر شوێنێکی رەنگین و هەر دیمەنێکی دڵنشین وهەر چەشمەندازێکی شیرین و هەر لەنجەو لارێکی ئاوێکی نازەنین ببینم ئەمەوی پێشانی هەموو دۆستێکی بدەم، بەڵام! ئاخ «شعر» واتە هۆنراوە، نازانم تا چەندو چون ئەو زادەی سروشتی ئێزەدییە بهۆنمەوە؟!.

چەندێک تا شەڕو جەنگ و نەبەردو رەزم و ئاشووب و گەردش و رۆژی رەش هەموو شتێکی لێ گران نەکردبووین، لەگەڵ دەستەی مەردم گوزیزی خۆماندا رۆژی «هەینی» یان سەری خۆمان هەڵدەگرت بە دەشت و بیابان و سەرئاوادا خوومان دابوە راوەماسی. جارێکیان چوینە سەر «دواوانی زەڵم و تانجەرۆ». «لووتکە»یێکی سێ سووچ بە بارستایی هەر دوو چەم کە، لای راستی «تانجەرۆ»و دەستە چەپی «زەڵم» و پێشی «دواوان»ە. «بێشە»یێکی «ناتوریل» خوا کرد، جەنگەڵستانێکی خودایی، چڕو چوغوردێکە لە دوو لاوە بە دوو لادا، داری چام و بی و قرەقاج چوون بەگژ یەکدا و تووترکیشیان تێوە ئالاوە و «پوونگە»یش لە کەناری چەمەوە شان بە شانی ئەوان هەڵساوە، بۆنی خۆشی خۆی بۆ ئەو دەس لە ملانە شاباش ئەکا!. هەندێ لە «گەڕیدە» کان کە بگەنە ئەو شوێنانە بە «فوتوگراف» وێنەی ئەو دیمەنە ئەگرن، بەڵام من تەماشام کرد ئاوەکە جوانترو رێک و پێکتر رەنگیان دەر ئەخا؛ ئاو ئەوانە بە لەنجەو لارو شێوەکارییانەوە ئەنوێنێ دیارن، دیارە فوتوگراف نایانجوولێنێتەوەو گیانیان ناکا بە بەردا، شوێنێکی مەندو قووڵ و روون و رەوان هەر چلۆنێ ئەوانە لە خۆیاندا بوون ئەینواند.

چشتێکی ترم دی؛ تانجەرۆ لەوێدا بێ قرەو برە و بێ خورەو مرە باوەشی

کردۆتەوە بە دڵسۆزی و دڵنەوایی «زەڵم » ئەگرێتە سینەی بێ کینەی خۆیەوە. زەڵم لە سەردا بە سەرەڕۆیی و قەڵبەزو هەڵبەزو توندو تیژی و بە تەوژمێکەوە خۆی ئەدا لە «تانجەرۆ» ئەیشڵەقێنێ، لە سەر لووتکەکە چیمەن و سەوزە گیایەکی زومرووتی فەرشێکی «تەون»ی کردگاری راخستووە، جار جار کناچەی پۆڕ و ورەی شینە شاهۆ و شەقەی باڵی کۆترە باریکە و هەزار داستانی ریشۆڵە تێکەڵ بە ویرە ویری ئاوەکە ئەبێ، لە ئاوەکەیشدا «بزە»، بزە بزیەتی!. ئەمە کە لەوێ ترازای و ئەوانەت لە پێش چاو نەما ئەبێ بەخەو!. جا، خەونامەش ئەڵێ: هەر کەسێ پەڕندەو ماسی لە خەوا ببینێ زۆر باشە. تەنانەت میرزا مەهدی سگرتیری نادر شا وتوویە: «اگر در خواب بینی مرغ و ماهی + نەمیری تا رسی بر پادشاهی»).

خوێنەری تینوو بە ئەدەبی کوردی! ئەم پەخشانە ئەدەبێکی هەم رەوان و هەم بێژییەکی کوردی بۆ دروستکردوین؛ رەوانە چونکە سادەیەو وەکوو ئاوی سافی رەوان لەکانیاوی دەروونێکی پاکەوە هەڵقوڵاوە و بە جۆگەی بلووریندا دێتە خوارەوە، لەو کانیاوە کە مەعنا بەرزەکانە، لەو جۆگەیە کە رستە جوانەکانە. بێژییە چونکە هەموو جۆرە هونەرێکی بێژراو و وێژراوی تێدایە.

دەقی سەردەمەکانی پێشوو- کە ئەڵێم دەقی هۆنراوەکان- هەمووی ئەئاڵا بە باڵای خەت و خاڵی نەونەمامانا، ئەم دەقە- کە پەخشانە- رێبازی ئەو رێگایەی تێکداو کەوتە سەر دیمەنپەرستی وڵات. خەت و خاڵی نەونەمامان جوانییە، بەڵام دیمەنی وڵات جوانترە، چونکە ئەو نەونەمامانەش چەندە جوانن هەر دیمەنی وڵات لە خۆیان بە جوانتر ئەزانن بۆیە ئەچن بۆ سەیری!. خوا هەقە هەر دووکیانن جوانن، بەڵام ئەگەر دیمەنی جوانی وڵات و ئاوی ساف و هەوای بێ گەرد نەبێ نەونەمامانی بەخاڵ و خەت پەیدا نابن. لە وڵاتی قولەکانا چونکە ئاو و هەوای سافی نییە قولەکان بە قولی هەڵئەقولن!. کەوابوو جێگای خۆیەتی کە ئەم دەقە باسی جوانی دیمەنی کردووەو لە رێگای پێشینان لای داوە.

لە سەردەمەکانی پێشوودا پەخشانی کوردی ئەگەر کەم و کورتێک هەبوو بێت، بابەتەکەی ئەم بابەتە نەبووە، بەڵکوو شتێکی تر بووە، بابەتی ئەم پەخشانە وەکوو زەنگی لە ناکاوی کڵێسەکان پیری زەنگ لێ دەر لێی داو دەنگەکەی هەتا ماوەیەکی کەم لەگوێدا ئەزرنگێتەوە. ئەم پەخشانەش وەکوو ئەو کوتوپڕ خاوەنەکەی هێنایە ناوەوەو دەنگی لەمێشکا زرنگایەوە، بەڵام دەنگی ئەم جیایە لە دەنگی زەنگی پیرەی بۆڵ لێدەر، چونکە

ئەم هەر ساتێکە بەڵام دەنگی ئەم پەخشانە لە مێشکی نەوە بە نەوەی کورددا دەنگ ئەداتەوە!.

دیمەنپەرستی بە نووسینی پەخشان لەناو کورددا کەمتر هەبووە، ئەم دەقە ئەو رچەیە شکاند بۆ پیا چوون. رواڵەتی دەقەکە ئەوەندە سادەیە، من و تۆو هەرکەسێکی تر کە ئەیخوێنینەوە ئەڵێین ئێمەش شتی وا ئەڵێین، کە دێینە سەر وتنەکەی تەماشا ئەکەین ناتوانین!. کەوا بوو ئەمە ئاسانێکی گرانە؛ ئاسانە چونکە لامان وایە ئێمەش بۆمان ئەوترێ ، گرانە چونکە ناتوانین بیڵێین. ئەمە بوو پایەی هەرە بەرزی رەوانبێژییەکە تێدا.

رووباری زەڵم و تانجەرۆو داوان و شوێنەکانی تر ئەوەتی ئەو وڵاتە هەبووە ئەوانیش هەر هەبوون، بەڵام ئەگەر کەسێ چاوی پیان نەکەوتبێ نەیزانیوە ئەو دیمەنانە چۆنن و چۆن نین، ئەم پەخشانە بوو بە ئاوێنەیەک وێنەیان دایەوە بۆ ئەو کەسانە کە چاوی پیان کەوتووە، یانەکەوتووە بۆ ئەوە هەردوو لایان وەکوو یەک بیانبینن.

گەلێ شت هەیە کە رووکەشە؛ واتە ناوەکەی شتێکی ترەو بەشتێکی تر رووکەش کراوەو پیاو دەسخەرۆ ئەکا. ئەم پەخشانە- کە خاوەنەکەی لە ئەدەبی کوردیدا دروستی کردووە- ئەدەب پەروەرەکان ناتوانن بڵێن: دیوی دەرەوەی- کە عیبارەتەکەیە- رووکەشە بۆ دیوی ناوەوەی کە دیمەنەکانە. جارێ ئەو دیمەنانە هەر چەندە خۆیان ماددی-ن، بەڵام باسکردنەکەیان مەعنەوییە، وشەکانیش هەر مەعنەوی-ن، رووکەش لە ماددیاتا ئەبێ، لەگەڵ ئەم بەراوردو بەرانبەری کردنە نەگونجاوەشا، با روخسارو ناوەرۆکی ئەم پەخشانە بە ماددی-ش دابنێین- واتە ئەدەب پەروەرەکان- هەر ناتوانن بڵێین روخسارەکە رووکەشی ناوەرۆکەکەیە، چونکە ئەگەر سەیری ناوەرۆک ئەکەی لە روخسار بەرزترە، سەیری روخسار ئەکەی لە ناوەرۆک بەهێزترە. کەوابوو روخسارو ناوەرۆک پێکەوە شان بەشانی یەک لە دڵی ئەدیبەکەوە دەرچوون، تۆ ناتوانی بڵێیت کامیان لەکامیان بەرزترن، بەڵکوو هەر ئەوەندە ئەتوانی بڵێ: ئەم پەخشانە نموونەیەکی زۆر بەرزە بۆ ئەدەبی کوردی، خاوەنەکەی شارێگایەکی کردۆتەوە بۆ پیا چوون کە تا ئەو سەردەمە ئەو جۆرە رێگایە لە ئەدەبی پەخشانا بۆ باسی دیمەن نەبووە!.

لەگەڵ ئەمەشا مێژوویەکی ئەو رۆژەشمان بۆ ئەگێڕێتەوە کە رۆژگار لە باری گوزەرانەوە چی بەسەر خەڵکا هێناوە؟!.

منیش لەم رووەوە ئەڵێم؛ ساڵ بە ساڵ خوزگە بە پار!!.

***

نموونەیەکی تر لە دەقی ساڵانی «١٩٤٠ـ ١٩٥٠»، «گۆران» لە گەلاوێژی ژمارە «٥، ٦»ی ساڵی «٣» ـ ١٩٤٢ـ لەژێر ناوی «کەڵکی ئەدەب»دا پەخشانێکمان ئەداتێ و ئەڵێ:ـ

(لە سووچی چایخانەیەکدا کۆڕێکی بچووکمان گرتبوو، لە نووسراو «کتێب» ەئدواین. لەناومانا یەکێک لێوی لە باسی نووسراوی ئەدەبی هەڵقرچان، وە بە ساردییەوە وتی: من هەزار نووسراوی ئەدەبیم لا پوولێکە، کام نووسەر کە ئەڵێی بە ناوبانگە هەر نووسراوێکیم بدەیتێ ناتوانم لاپەڕەیەکی لێ بخوێنمەوە، بەڵام نووسراوی زانست «عیلم» هەر مەپرسە؛ بەرگێکی گەورەی «فیزیا» لە ماوەیەکی کەمدا ئەخوێنمەوە، وەکە تەواوی ئەکەم وا ئەزانم خەوێکی خۆشم دیوە.

یەکێکی تر هەڵیدایە وتی: «ئەدەب چییە؟. ورێنەو خەیاڵی پلاوە، بەراستی هەر نووسراوی زانستە کار بکاتە سەر ئیقتسادیاتی وڵات و پێشکەوتن و بەختیاری میللەت، ئەگینا زکی برسی بە وتاری پف هەڵدراو تێر نابێ، وە هەزار کەلەی رازاوە، وە سەد خەیاڵی دوورو درێژ پوولێکی گیرفان ناکا بە دوو».. هەروەها سێیەمیش پشتی هاوڕێکانی گرت وتی:

«بێ گومان ئەمەیە جیاوازی خستۆتە میانی گەلەکانی رۆژهەڵات و رۆژاواوە؛ ئەبینین رۆژهەڵاتییەکان چاویان بڕیوەتە ئاسمان لەبەر ئەمە ناتوانن هەنگاو بۆ پێشەوە بنێن وە لە سەرەتای ژیانیانەوە چۆن بوون هەروەها ماونەوە وە لەجێی خۆیانا چەقیون پێشکەوتنیان بۆ نییە، بەڵام رۆژئاواییەکان چونکە ئەزانن هۆی ژیانیان لە سەر زەوییە، هیچ بە تەنگ ئاسمانەوە نین، چاویان بڕیوەتە بەردەم و دەورو پشتی خۆیان، مێشکیان تەنیا بە هەوڵدان خەریک ئەکەن بۆ هەڵگرتنی قۆرتی سەر رێگایان، وە هەتا دنیا بمێنێ لە رۆژهەڵاتییەکان دوور ئەکەونەوە. لە بەر چاومانە گەلەکانی دەروپشتمان وەک عەرەبەکان و ئێرانییەکان هەزاران ساڵە هەن، وە ئەم ماوە درێژەی ژیانیان بە هونەر نوانن لە شعرو ئەدەبا بردۆتە سەر!. بەڵام ئاخۆ لەناو گەلەکانی ئێستای ئەورووپادا کە هەندێکیان ساوای پێنج شەش چەرخەی تارێخن ئەندازەی هەستیان چییە؟».

منیش هەر لە سەرەتای گفتوگۆوە تا ئەهاتم پیشم ئەخواردەوە!. دوایی کەوتمە جووڵە و ویستم بە کەلەبەرێک بەری لافاوی پێشم بەرەڵا کەم، بەڵام ئەم هاوڕێ دواییەم گورج بواری نەدام وە لەسەر بواری خۆی رۆیشت:

«لەبەر ئەوە من ئەڵێم ئەگەر بمانەوێ لە سەر بناغەیەکی باش کورد پێ بگەینیین و بیخەینە ریزی گەلە هاوچەرخەکانیەوە پێویستە واز لە شعرو ئەدەب بینین و رێی رووناکی زانست و راستی «حقیقت» بگرینە بەر».

ئەم هاورێیانە هەر سێکیان لە دەرچووانی قوتابخانە بەرزەکانن و هیچ گومان نییە لە دەرچووانی قوتابخانەی بەرز و نزم گەلێ خوێندەواری هاونیشتمانمان هەیە کە لەم چەشنە بیرو باوەڕەدان، یا کوتومت، یا کەمێک جیاوازی لەلای زووری و کەمیدا!.

ئێستە بەم بۆنەوە دێتەوە بیرم چەند لاوێکی پەسەند و ناسراوی تریش کە بۆیان رێکەوتبێ ئەم بیرو باوەڕەی خۆیان لادەربڕیوم.

ئەگەر بمزانیایە کورد ژمارەی خوێندەواری ئەوەندە زۆرە ئەم چەشنە کەسانە کە لە ریزی کەمی «اقلیت»دا ئەمێننەوە هیچ دەربەست نەئەبووم، ئەموت هەر وەک هەموو کاروانێکی تر با کوردیش لە رەوەی راپەڕین «نهضە»ی ژیانیا چاو لە نەمانی یەک دوو تەرەی خۆی بپۆشێ، مەبەسی هەرە گەورە ئەوە نییە کاروانی هەرە قەتی بە رێگای راست و هێمنا تێخوڕێ بۆ ئامانج، بەڵام ئەوە کارم لێ ئەکا ئەمانە بەشی زۆری خوێندەوارانی کوردن، کە لە خۆیا خوێندەواری ئیجگار کەمەو بەشی زۆری ئەم کەمەش شوێن باوەڕی چەوت و بێ جێ کەوتبێ، ئەبێ کێ پەلی گەلە دواکەوتووەکەمان بگرێ؟ بیخاتە سەر ئەو شەقامە کە میللەتانی تری لێوە گەیشتووە بە هەوارگای بەختیاری؟.

لەبەر ئەمەیە بە پێویستی ئەزانم ئێستە ئەو بیرانە بخەمە سەر کاغەز کە لە کۆڕەکەدا بە بیرما ئەهاتو ئەچوو وە هەلی لێ دوانیانم بۆ هەڵنەئەکەوت و پێشکەشی خوێندەوارانی گەلاوێژی بکەم.

نامەوێ بیرو باوەڕی ئەو هاورێیانە یەکە یەکە بخەمە ژێر وردبینی لێ کۆڵینەوەوە، چونکە بە هۆی ئەوەوە کە ئەوەندە بێ پەروا، بێ تێ بینی دانیان پیا نراوە بێ هێز ماونەوە، وە بە هیچ جۆرێک بەرگەی لێ دوانی سەر پێییش ناگرن!. چۆن کابرایەک خۆی بە خوێندەوار بزانێ ئەتوانێ نووسراوی زانست یافەلسەفە لە ئەدەب جوێ بکاتەوە؟. یا چۆن زات ئەکا بڵێ زبانی زانست تەڕو پاراوترە لە زبانی ئەدەب؟. یابڵێ لەمیان باش ئەگەم و لەویان هیچ؟. یا ئەورووپایی تەنیا لەگەڵ ئەدەبی رووت؟!.

بەڵام ئەو مەعنایانەی بە تێکڕایی لە دەمەتەقی هەموویان دەرئەچێ ئەتوانین بەم چەشنە چەن قەڵەمێکی ئەساسی لێ دەربهێنین و تێکۆشین بە پێی ماوە

....).

ئێمە مەبەستمان شێوەی پەخشان و بیرو باوەڕی نووسەرەکانیەتی لە نێوانی هەر دەساڵێکا، پاش و پێشی ئەو نووسینانە لە ماوەی دە ساڵەکەدا مەبەست نییە، کام لە پێشەوە بوون و کام لەدواوە بوون ئەمە بابەتەکە ناگۆڕێ، وەکوو چۆن مەبەستەکەش ئەوە نییە کە ئەم خاوەن دەقانە کامیان بەرزتر بوون؛ بەرزی و نزمی ئەوان بەرهەمەکانی تریان دەری ئەخا. بەڵکوو لێرەدا تەنیا پیشاندانی شێوەی بەینی دوو لاپەڕەی دە ساڵەکانەو هیچی تر کە بیرو باوەڕو شێوەی عیبارەت چۆن بووە.

«عبدالله بەگی گۆران» لەم دەقەدا نموونەیەکی بیرو باوەڕی خوێندەوارانی کوردمان لەو دە ساڵەدا پیشان ئەدا. تێکرای دەقەکەی لە پاش ئەو نموونەیە کە لێرەدا هێنراوەتەوە دەمکوتکردنی ئەو کەسانەیەو بە سێ شت وەڵام ئەداتەوە؛ باسی ئەدەب ئەکا کە چییە؟. بەراوردی ئەدەب لە گەڵ زانست و کارسازی لەگەڵ دەزگاکانی تری کۆمەڵایەتی، بە تایبەتی کەڵکی ئەدەب بۆ کورد. ئەڵێ: بناغەی هەموو زانستییەکە، نەتەوە پێشکەوتووەکان تا ئەدەبیان نەگرت بەدەستەوە نەگەیشتنە هیچ پایەیێک؛ نە ئینگلیزی، نە فەرەنسزی، نە ژاپۆن. ئەڵێ: ئەدەب پارچەیەکی هەرە گەورەیە لەو پارچانە کە ژیانی نەتەوەی لێ دروست بووە. ئەدەبەکە ئەبێ بە زمانی ئایین و فەلسەفە و سەرکردەی شۆڕش و راپەڕین. ئەو نەتەوانە کە گەیشتوونەتە پایەی شارستانی لە پێش هەموو دەزگایەکی کۆمەڵایەتیدا دەزگای ئەدەبیان دامەزراندووە. ئەڵێ: ئەو کەسانەی نرخی ئەدەب ناسەلمێنن پەند لە ئینگلیزەکان وەربگرن کە رازین بەوە هیندستانیان لە دەست دەرچێ نەک شکسپێر لە تەئریخی ئەدەبیان کەم ببێتەوە. ئەڵێ: بەتایبەتی بۆ کورد کە زۆر دواکەوتووە تا لە باری ئەدەبیدا پێش نەکەوێ ناگا بە هیچ ئارەزوویەکی.

ئەم دەقە لە رواڵەتا سادەیە؛ کە ئەڵێم سادەیە، واتە هیچ گرێ و قۆرتێکی تێدا نییە، هەموو خەت خوێنەوەیەک وەکوو یەک تێی ئەگەن، بەڵام لە دەربڕینی مەرامەکەدا دنیایەکی تەواوی گرتۆتە خۆی، چاری تەنگوچەڵەمەیەکی ئەو رۆژەی خوێندەوارانی کوردی کردووە، کە نابێ لە سەر ئەو بیرو رایە بن کە لە سەرین، بەڵکوو ئەبێ باوەڕیان بگۆڕن و بکەونە سەر ئەو رێگایە کە هۆی رزگاری نەتەوەکانی ترو هی کوردیشە. لەدیوی ناوەوەی پەخشانەکەی بەپەنامەکی ئەوە پیشان ئەدا کە ئەو کەسانە وا شانازی بەخوێندنەوەی

زانست ئەکەن، وەیا بە زانستکاری پشت لە خوێندنەوەی ئەدەب ئەکەن بۆ چ بە ڕێگای ئەو زانست و ئابووریەدا ناڕۆن؟!. بۆ چ شتێک ناهێننە بەرهەم کە کەڵکی بۆ نەتەوەکەیان هەبێت و لەباری ئابووری و عیلمەوە بیانگەێننە ریزی نەتەوەکانی تر؟!. ئەدیبەکە بەرهەمێکی هەیە کە ڕووناککردنەوەی بیری نەتەوەکەیەو ئەمە ئەنجامە، چونکە لەمەوە نەتەوە ئاسۆی فیکری بڵاو ئەبێتەوەو ئەگا بەو شتانە کەهۆی بەرزبوونەوەن. کاکی خاوەن زانست کە بەرگێکی گەورەی فیزیا بە کفرەکوونێک ئەخوێنێتەوە، یا نووسراوی زانستی کە کار ئەکاتە سەر زۆر بوونی ئابووری وڵات بە فڕکانێ ئەخوێنێتەوە، ئەبێ هیچ نەبێ لەم عەزیەتکێشانەیا بەرهەمێک بدا بە دەستەوە. چ فیزیایەکی داهێنا؟. چ شتێکی دروست کرد کە ببێ بە هۆی دەوڵەمەندی و پێشکەوتنی ئابووری وڵات؟. ئەگینا هەر خوێندنەوەی رووت کە بەرهەمێکی نەبێت، وەیا باس لە پێشکەوتنی فلانە نەتەوەوە، وە یا قسە لە پیشەو مەکینە و دروستکردنی فلانە فابریقە لە فلانە وڵاتدا چ کەڵکێک بە کورد ئەگەیێنێ؟!.

کەوا بوو پێویستە پەردەی باوەڕیان بگۆڕن و لەو بابەتانە کە خۆیان حەزی لێ ئەکەن بەرهەمێک بێننە ئەنجام بۆ ئەوە کورد ـ یش لەو کاروانە دوا نەکەوێت و دەرزیەکی بە دەستەوە هەبێ..

***

نموونەیەکی تر هەر لە پەخشانی ئەم ساڵانە، زانا «شێخ محمدی خاڵ» لە ژمارە «٣ ، ٤»ی ساڵی «٣»ی گۆڤاری گەلاوێژـ ١٩٤٢ـ لە ژێر ناوی «تفسیری قرآن» دا شەرحی ئایەتی « ولاتكرهوا فتياتكم علي البغاء ان اردن تحصنا لتبتغوا عرض الحياة الدنيا» بەم نموونە پەخشانەی خوارەوە ئەکاو ئەڵێ:

(پێویستە لە سەر باوک و براو کەسوکاری ئافرەت ئەگەر کچ یا خوشکیان بوو زوو بە زوو بیاندەن بە شوو، وە هەر حەوڵێ کە پێگەیشتن مارەیان بکەن لە یەکێکی وا کە ئافرەتەکە پێی خوشبێ وە هاوتەمەنی بێ، چونکە هەر وەک پیاو ئارەزووی ژن هێنان ئەکا ژنیش ئارەزووی شووکردن ئەکا، وە هەروەک پیاو حەز لە ژنی جوان ئەکا ژنیش وایە. ئەوانەی کە بە شیربایی و پارەی زۆر، یا بە خشڵی زەردینە هەڵئەخەڵەتێن وە کچی جوان و جهێڵی خۆیان ئەدەن بە پیاوێکی پیری حەفتا ساڵە، یا بە کوڕێکی وا کە کچەکە حەزی لێ ناکا، یا هەر نایاندەن بە شوو گوناهێکی زۆر زۆر گەورە ئەکەن چونکە ئافرەتەکە ناچار

ئەکەن بەمە کە لە پاشەڕۆژا بە دیار مێردەکەیەوە دانەنیشێ و حاشای لێ بکا ، وەیا بەدزیەوە خۆی بدۆڕێنی، هەروەها بارەها ئەمە رووی داوە.

کەوا بوو خوا هەڵناگرێ بە دەستی خۆتان کچەکانتان خراپ، وەیا زۆریان لێ مەکەن بەوە کە خۆیان بدۆڕێنن، وەک ئەفەرموێ: «ولاتكرهوا فتياتكم على البغاء إن اردن تحصنا» زۆر مەکەن کە کچەکانتان لەسەر ئەمەی کە خۆیان بدۆڕێنن لە کاتێکا کە ئەوان بیانەوێ بە پاک داوێنی بمێننەوە؛ یەعنی کچەکانتان کەگەورەبوون و ئارەزووی شوویان کرد مەیانهێڵنەوە وە زوو بەزوو بیاندەن بە شوو، مەڵێن ئەمە ئاغا، یا بەگ نییە، یا خاوەنی خانووی زۆرو دێی و زەوی و زارو دوکان و چایخانە نییە، کەوا بوو نایکەین بە زاوای خۆمان، تەماشای ئەمانە مەکەن، بەڵکوو هەر کەسێ داوای کچی کردن لە پاش ئەوەی کە خاوەنی رەوشت و خوویەکی چاک، وە گوزەرانێکی باش بوو، وە لەناو مەردما پایەیەکی بوو ئیتر کچەکانتانی بدەنێ، نەخوازەڵا کە کچەکەش خۆی حەزی پێ بکا، نەخەڵەتابن کچتان بدەن بە یەکێکی وا کە حەزی لێ نەکا.

تۆخوا چ هەڵئەگرێ! کچێکی پاک و تەمیزی، جوان و جهێڵی، باڵا لاو لاو بدرێ بە پیاوێکی قرخنەی سەرو ریش سپی وا کە سەری لە گوێ قەبر بلەرزێ!. یا چ خوا هەڵئەگرێ کچێکی پێ گەیشتوی شەنگ و شۆخی لاو چاک بهێڵرێتەوە لە ماڵاو نەدرێ بە شوو، وە باوک و براکانیشی لە بەر چاوی ئەو ژنی جوان جوان بۆ خۆیان بێنن؟!. یەکێ تۆزێ وجدانێکی پاکی ببێ ئەزانێ کە ئەمانە زۆر زۆر گوناهن وە خوا پێ ناخۆشە، جگە لەوە کە پاشەرۆژێکی زۆر تاریک و رەشیشی ئەبێ.

زۆرترینی ژنی ئەمرۆ کە لەگەڵ میردیانا هەڵناکەن وە لە پاش چەن مانگێک جیا ئەبنەوەو تەلاقی خۆیان ئەسێنن وە ماڵی هەر دوولا بە قوڕ ئەگیرێ لەبەر ئەمانەیە کە وتمان. زۆری وا بوون کچیان بووە بەڵام لەبەر ئەوەی کە نەیانداون بە شوو، یا داویانن بە پیرێکی قرخنە، یا بە یەکێکی وا کە کچەکە حەزی لێ نەکردووە، ئەو کچە پاک داوێنانەیان تووشی رۆژێکی رەش کردووە؛ بەم رەنگە سا هەڵگیراون و رادوو کەوتوون، وەیا کچەکە بە دزیەوە خۆی دۆڕاندوە، وە پەرۆی رەشی نەنگو بەدناوی دراوە بە سەر شانی خۆیو هەموو کەسوکارێکیا!. مەگەر ئافرەتێک نەبوو بێ کە ئیجگار بە شەرم و نامووس بوو بێ، ئەو حەلە بە دزیەوە چوەتە ژوورێکی تاریک و بە پەتێک خۆی خنکاننوە!.

ئایینی ئیسلام ئەمەندەی مەبەسە خۆشەویستی ژنو مێرد، لەبەر ئەمە رێی

داوه تا سێ جار ئەو ژنو پیاوە لە پێش مارە کردنا چاویان بەیەک بکەوێ، وە چەوتەو چێڵەی یەکتری بگرنەوە تا حەز لە یەک بکەن وە خۆشەویستییان لە دڵی یەکتری دا ریشە دا کوتێ تامردن. زۆر لە پیاوە دینیە گەورەکانی پێشوو کچەکانیان تا پیشان نەدابێ بە داواکەرەکانیان لێیان مارە نەکردوون، بەڵام داخی بە جەرگم! ئێستا ئەمە بووە بە عەیب، وە خوێندەوارە تێ گەیشتووەکان لە پێش نەخوێندەوارەکانا کچەکانیان وەک گوێ درێژ ئەفرۆشن بە پارە! بە بێ ئەمەی کە پرسێ بەکچەکە بکەن وە رەزای وەر بگرن، جا چ جای ئەمە کە چاویان بەیەک بکەوێ و حەز لەیەک بکەن، وەک ئەفەرموێ ئەم کردەوە ناشیرینانە کە ئەیکەن «لتبتغوا عرض الحیاة الدنیا» بۆ ئەوەیە کە شیربایییەکی زۆری پێ وەربگرن، یا خشڵێکی زۆر بکەن بۆ کچەکانتان؛ یەعنی ئەیانفرۆشن بە پیاوی دەوڵەمەند، ئیتر چاوتان لە قازانج و سوود و حەسانەوەی کچەکانتان نییە، وە پاشەرۆژی ئەو بەسەزمانانە ناخوێننەوە کە تووشی چ رۆژێکی رەش ئەبن!.

موسوڵمانی بەراستی ئەوانەن: هەر حەلێ کە کچیان بوو تا گەورە نەبن و ئارەزووی مێرد نەکەن نەیاندەن بەشوو، وە نەیانکەنە باخەڵی زرتەبۆزێکی مل ئەستووری چوار پەل قەوی، وە هەر حەلێکیش کە گەورە بوون و پێ گەیشتن لە پاش داواکردنی لە لایەن یەکێکی باشەوە نەیانهێڵنەوە وە بیاندەن بە شوو، دەبێ لە پاش یەکتری بینین و رەزامەندی کچەکە، وەتا ئەتوانن ئاسانی پیشان بدەن، وە پەڵپی مارەیی زۆرو خشڵ و کاڵاو فەردە شەکر نەکەن ـ بەڵام داخەکەم! ئێستا بووە بە باو ئەوانەی کە کچیان ئەدەن بە شوو زاواکەیان دائەرزێنن و دەسمایەی بە دەستەوە ناهێڵن تا ئەیخەنە سەر ساجی عەلی، وەتا ناچار سبەی رۆژێ لە بەر بێ دەسمایەی ئەخرێتە ماڵەوە و دەسەوسان لێ دائەنیشێ، وە هەرچێ ناو ماڵێکی هەبێ بەرە بەرە بە هەرزان ئەیفرۆشێ و ئەیخوا وە لە پاشا هەڵئەسێتە سەر پیان!).

ساڵانی «١٩٤٠ـ ١٩٥٠» قەڵەمی نووسەرانی کورد زۆر بە بڕشت بوو، هەریەکە لە بارێکەوە خامەی خۆی ئەخستەکار؛ چ بۆ عیلم و زانست، چ بۆ مێژوو و فەلسەفەو ئەدەب، چ بۆ کاروباری کۆمەڵایەتی و رێ پێشاندان بۆ نەهێشتنی ئەو ناتەواوییانە کە roویان کردبووە کۆمەڵ. نەتەوە کە نەتەوە بوو، وە هەر نەتەوەیەک بێ، بێ گومان ئەبێ ناتەواوی تێدا هەبێ. ئەڵێم بێ گومان، لێم بە زیاد مەگرە!. چونکە نەتەوە وەکوو باخچەیەکی گەورەی فراوانە، وەکوو گوڵ و گوڵەباخی تێدا ئەبێ درک و داڵیشی تێدا

ئەبێت، باخەوان ئەبێ بژاری ئەو دڕک و داڵە بکا، نەتەوەش وەکوو ڕەوشتی بەرزو خووی چاکی تێدا ئەبێ هەندێ کەم و کووڕیشی تێدا هەر ئەبێ. جا، تاکە تاکەی ئەو نەتەوەیە ـ کە نووسەران و بیر ڕووناکانیانن ـ ئەو کەم و کووڕییانە ئەخەنە بەرچاو بۆ ئەوە بە هەموویانەوە ڕیشەکەنیان بکەن و نەیانهێڵن.

لێرەدا خاوەنی ئەم دەقە ڕێگای ئەوەی گرتووە ـ ئێمە کە موسوڵمانەکانین، وە کتێبە ئایینیەکەمان کە قورئانە ـ لە بارەی نەهێشتنی ئەو ناتەواوییانە کە لە ناو هەموو نەتەوەکانی ئیسلاما بەتێکڕایی ـ ئەگەر هەبن، چاریان بکاو نەیانهێڵی. خاوەنی دەق سووچێکی لەو سووچانە گرتووە، بە زمانێکی پاراوو بە خامەیەکی ڕەوان بۆمان باس ئەکاو دەقی پەخشانێکی کوردیمان ئەخاتە بەر دەست. لە ناوەڕۆکی ئەم دەقەدا ئەو مێژووەمان بۆ دەر ئەکەوێ: کە لەو سەردەمانەدا وا دیارە کچ ـ کە نیوەی نەتەوەیە ـ دیلی ئەوە بووە کە خۆی نەیتوانیوە پاشەڕۆژێکی کامەران بۆ خۆی پێکەوە بنێ. بەناو نەفرۆشراوە، بەڵام وەکوو فرۆشتن وا بووە؛ ئەو بڕو بیانوانە کە کەس و کارەکەی لە خوازبێنیکەریان گرتووە ئیشەکەی لە ئیش ترازاندووەو کچی هەناسەسارد لە بەندێکی دائمیدا ماوەتەوە!. وە لەبەر ئەوە کە گەلێکیان تووشی ئەم دەردە بوون بێ بەش بوون لەوەش کە خێزانێکی بەختیار پێکەوە بنێن. ئەمە یەکێک بووە لە دەردە کۆمەڵایەتیەکانی ئەو ڕۆژە کە ئەم دەقە وەکوو مێژوو بۆمانی ئەگێڕێتەوە.

لەلایەکی تریشەوە هەر نووسەرێک چەشەیەکی تایبەتی خۆی هەیە بۆ داڕشتنی عیبارەت. ئەو جۆرە شتانە کە ڕیزکردنی وەسفە بۆ مەوسووف لەپەخشانا زیاتر لەچەشەی ئەم خاوەن دەقەیە. بە وێنە کە ئەڵێ:

«توخوا! چ خوا هەڵئەگرێ کچێکی پاک و تەمیزی جوان و جهێڵی باڵا لاو لاو بدرێ بە پیاوێکی قرخنەی سەرو ریش سپی وا کە سەری لە گوێ قەبر بلەرزێ»..

ئەم جۆرە ڕیزکردنە لە چەشەی نووسەرێکی ترا نییە، وە یا کەمتر ئەبینرێ. ناوەڕۆکی ئەم پەخشانە ئێمە ناتوانین بڵێین: خاوەن دەق لە زادەی فیکری خۆی هەڵێنجاوە. ئەمە ناتوانین بڵێین، چونکە تەفسیری ئایەتێکی کردۆتەوە کە نزیکەی «١٤٠٠» ساڵ لەمەو پێشتر ئەو ئایەتە وتراوە و ئەو ناتەواویەی کۆمەڵایەتییە باس کراوە. بەڵام ڕوخساری پەخشانەکە زادەی فیکری خاوەن دەقە، بە جۆرێک هۆنیویەتەوە کە لەگەڵ ناوەڕۆکەکەدا پێکەوە بایانی داوەو بوون بە کشتەکێکی دوو باری وا کە جیا نەبنەوە! کەوابوو لەم

رووەوە پەخشانی کوردی دوو سامانی دەستکەوت؛ یەکێ چاری تەنگوچەڵەمەیەکی کۆمەڵایەتی، کە ئایەتی قورئان کرا بە پشتیوان بۆ ئەو نەهێشتنە، یەکێ پەیدابوونی پەخشانێکی رازێنراوە بە گەلێ وەسپی جوان جوانی رستەیی کە ئەمە بۆ زمانی ئێمە سەرمایەیەکی بە نرخە.

***

لە گۆڤاری گەلاوێژی ژمارە «٣» ساڵی «٨» ـ ١٩٤٧ـ «رشید نجیب» لەژێر ناوی «نەختێکیش کۆنەپەرستی»دا رومان ئەکاتە ئەم پەخشانەو ئەڵێ:

(زۆر چاک ئەزانم کە بەشێکی زۆر لەلاوانی خۆشەویست رقیان ئەبێتەوە لە بیستنی وشەی «کۆنەپەرستی»! منیش وەنەبێ ئەم وشەیەم زۆر لا جوان بێ، یان باشبێ، بەڵام ئەبێ پێ لێی بنێن کە هەر وەکوو هەموو شتێکی تازە وەنەبێ باشبێ، هەموو شتێکی کۆنەش وەنەبێ بەدو بێفەڕ بێ.

پێشینان هەندێ رەوشت و رەفتاری باشیان هەبوو؛ کە ئەڵێم پێشینان، مەبەسم دوو سەد ساڵ و سێ سەد ساڵ لەمەوبەر نییە؛ پێشینانی ٣٠ ، ٤٠ ساڵ لەمەوپێشیش ئەم رەوشت و رەفتارە کۆنە جوانانەیان دیسانەوە نگەهبانی ئەکرد. ئەوەی بۆتان ئەگێرمەوە هەمووی بە بیرەوەری خۆم بووە؛ خۆ ئەگەر برواش ئەکەن من هێشتا خۆم بەپیر دانانێم، بەڵکوو لەریزی لاوان خۆم ئەژمێرم.

جاران لە سلێمانی، وە بەڵکوو لە هەموو شارەکانی کوردستان، کە مانگی شوبات بە خۆی و باو بارانیەوە تێ ئەپەڕی، و مانگی مارت بەگوڵ و نەسرین و لالە، بە نەورۆز و چیمەن و دەشت و شاخی رەنگاو رەنگیەوە خۆی پیشان ئەدا، لاوان بە خوێنێکی پڕ لە جونبوش و ژیانێکی تازەوە خۆیان ئامادە ئەکرد بۆ یاری.

بەڵێ! یاری، یاری ئەوسا شتێکی گاڵتە نەبوو، یاری فرمانێ بوو لە سەر شانی هەموو لاوێک، هەر گەڕەکە مەیدانی یاری جیاوازی هەبوو؛ دەشتی کانیسکان، دەشتی کۆڵەک، دەشتی سەرقەبران، کارێزی حاجی مەلا عەلی و گەلێ جێگای تریش، هیچ گەڕەکێ نەئەچوە سەر بەشی ئەویتر، وە هەر گەڕەکە یاریکەر و پاڵەوانی بەناوبانگی خۆی هەبوو. هەوەس و جۆش یاری وەنەبێ تەنیا لە لای لاوەکان بێ، گەورەو دەم راسی گەڕەکیش بەشدار بوو.

بەڵێ! ئەوان خۆیان تێکەلاوی یاری نەئەبوون، بەڵام سەیرکەری بەدەوام و

گەرم بوون، جاروبار بەخشەندەگیشیان هەبوو؛ کێ تۆپێکی باشی بوەشانایە، یان لە کەوشەکا زیاتر بڕوشتایە، مسکەتێ، ڕەحەتەلقومێکی وەر ئەگرت، شتەکە خۆی کەم نرخە بەڵام بەهای مەعنەویەکەی زۆر بوو. لەم مەیدانانەدا هەموو چەشنە یاریەک ئەکرا. هەر لە عەسرەوە لاو و پیر، هەژارو دەوڵەمەند، دوکاندارو کاسب، هەموو ڕێچکەیان ئەبەست بۆ مەیدانی گەڕەکەکەی خۆیان. جا لەوێ کەوشەک، پشت لێ دان، شەڕە تۆپ، قەلەمردارێ و گەلێ یاری تر دەستی پێ ئەکرد.

بۆ هەندێ لەم یارییانە هونەر پیویست بوو؛ بەڵام بۆ هەموویان هێزو چالاکی، گورج و گۆڵی و خۆ ڕاهێنان زۆر پیویستتر بوو. قەلەمرداری، ئەو یاریە، ئەگەر لە هەر دەستیەکانیا چەند کەسێکی دەست ڕاستی تیا نەبوایە، ئەوا ئیشیان گەنگ ئەبوو. بۆ کەوشەکیش، خۆ ئەگەر دڵێکی بەهێز، لووقێکی درێژو خۆ فرپدانێکی بەتین و تەوزمت نەبوایە تێ ئەکەوتی. بەڵام لەهەموو سەیرتر شەڕە تۆلەکە بوو. تۆپێکی چەرمینی سەخت و قورس، ئەمە دوو بازووی وەکوو تۆپەکە سەخت و قورسی پێویست بوو، هونەری زۆریشی ئەویست بۆ خۆپاراستن لە تۆپی لاوی بەرامبەر؛ چونکە ئەگەر بهاتایەو بەر جێگایەکی ناسک بکەوتایە ئازارو ئێشەکەی گاڵتە نەبوو. تۆپ وەشێنی واهەبوو شریخەی تۆپی تا دوور ئەڕۆیشت. وا تێ مەگەن کە ئەم یاریانە ڕق و قینی ئەخستە دڵی یاریکەرەکانەوە. هەموو بە دەروونێکی «سپۆرتی» پاکەوە لە یاریەکە هەڵئەچوون و لەدوایدا وەکوو برا جیا ئەبوونەوە. ئەم دەروونە سپۆرتیە نەک تەنیا لە ناو خەڵکی یەک گەڕەکدا، لەناو خەڵکی هەموو گەڕەکەکانا هەبوو. هەندێ جار چەند یاریکەرێکی باش لەم گەڕەکەوە ئەچوون بۆ ئەو گەڕەک و لەوێ دەستیان ئەکرد بە یاری کردن. ئەمە ڕقەبەری نا، خۆ هەڵکێشانێکی تیا بوو.

بە درێژایی بەهار هەموو ڕۆژێ ئەم یاری کردنە هەبوو. لە عەسرەوە هەتا ئێوارێ ئەیخایاندو ئەوسا هەر کەسە بە دڵێکی کراوە، ئیشتهایەکی باش و ڕوویەکی خۆشەوە ئەڕۆیشتەوە بۆ ماڵی خۆی، خوا چی دابوو لەگەڵ کەس و کاریدا ئەیخوارد.

بەهار نەک تەنیا بۆ یاری وا بوو، بۆ ڕمبازیش هەلێکی باش بوو. کە نەختێ بەهار پیر ئەبوو ئینجا خەڵکەکە ڕووی ئەکردە سواری و ڕمبازی. دیارە کە ئەزانن وشەی ڕمبازی دوو کەرتە: «ڕم»و «بازی»؛ بەمانا بە ڕم یاری کردن، پێشینان لە زەمانی کۆندا کە سواری وڵاغ ئەبوون بە «ڕم» یارییان

ئەکرد. تاودانی ولاغ بەو جۆرەی کە ئەیزانین ناونراوە بە رمبازی. جاران ئەتوانم بلێیم، هەموو لاوێک سوار بوو؛ بەڵێ هەموویان سوارچاک نەبوون، بەلام کەم و زۆر سوارییان ئەزانی. ئەسپی نەبوو، ئەیخواست لە ناسیاوێکی و خۆی لە رمبازی بێ بەش نەئەکرد. بەلای منەوە رمبازی جگە لەوەی سپۆرتێکی زۆر باشە، نیشانەی مەردایەتی و لاوچاکیشە. ئەو لاوەی خۆی باش بەسەر ئەسپەوە بگرێ، فێری تاودان بێ، ترسی لە هەورازو نشێو نەبێ بێ گومان بێ ترس، ئازاو بە هێز ئەبێ و لە نشێوو هەورازی جیهانیش چاوی ناترسێ.

برا خۆشەویستەکانم! نازانم ئێوەش وەکوو من ئەم شتە کۆنانە پەسەند ئەکەن؟. هیوام وایە کە، لاوە شێرەکانمان لەبابەت ئەم شتانەوە وەکوو من نەختێ کۆنە پەرست بن. لەم کۆنە پەرستییەدا لەش ساغ و دەروونی پاک ئەدۆزنەوە. دیارە بیستووتانە کە بیری رووناکیش لە دەروونی پاک و لەشی ساغەوە ئەبێ. جا ئێوەش وەرنە جۆش، وا بەهار هات و ئەم یارییە میللیانە بژیێننەوە).

وەکوو خاوەنی پەخشان خۆیشی ئەڵێ وەنەبێ هەموو شتێکی کۆن هەر کۆن بێ. بەلای منەوە زۆر شت هەیە هەتا کۆنتر ببێ تازەتر ئەبێتەوە!.

چونکە ئەو کۆنە ناوونیشان لە شتێکەوە ئەدا کە گۆڕستانی رۆژگار شاردوویەتەوە!. کاتێ کە زیندوو کرایەوە، جگە لەوە کە ئەو رۆژەمان ئەکا بەم رۆژەو وامان لێ ئەکا کە ئێمە لە کۆڕی ئەو رۆژەداین لەمەوە دوو بەهرە وەرئەگرین، وەیا ئەبین بە مرۆڤێک کە لە دوو چەرخا ژیابین؛ یەکێ ئەو رۆژە، یەکێ ئیمڕۆ، ئەمەیە کە ئەڵێن عینسانی دوو چەرخە!. ئێمە بەهرەمان لەو کەسانە زیاتر وەرگرت کە هەر لەو چەرخەدا ژیاون، چونکە ئەوەی ئەوانیشمان بینی و ئەوەی خویشمان. ئەمەو دیسان لەزانینی رەوشت و رابواردنی رابوردوان جۆری بیرو باوەڕی ئەوانمان دێتە دەست، ئەوانەی کە بۆ سەردەمی ئێمە سوود بەخشن وەریان ئەگرین، ئەوانەیان کە لەگەڵ رەورەوەی ئیمڕۆژدا ناگونجێن بەرەلایان ئەکەین، هەر ئەمەیە کە زانایانی بەڵگەناسی وا لێ کردووە کە بەهەموو توانایەکیانەوە بگەڕێن بەبن زەوی و سەر زەویدا بۆ دۆزینەوەی کۆنە بەڵگەکانی، بەتایبەتی بۆ ئێمە لە ئەدەبدا، تا ئەدەبی کۆنمان بە دەستەوە نەبێ ناتوانین تازە دروست بکەین، چونکە کۆنەکە بناغەیە بۆ تازەکە.

خاوەنی ئەم دەقە وێنەی رەوشتێکی کۆنی کوردەواریمان پیشان ئەدا، هەرچەندە خۆی

ئەڵێ زۆر کۆن نییە، بەڵام من ئەم جۆرە شتانە بە کۆنتر ئەزانم لەوەی کە خاوەن دەق ئەیڵێ، نابێ وا بزانین چونکە لەم رۆژەدا گۆڕان زوو زوو ئەبێت، ئەو رۆژەش هەر وا بووە. ئەو رۆژە تازە پێچکەی ئوتۆمۆبێل داهاتبوو، بەتایبەتی لە وڵاتی ئێمەدا هەر زۆر کەم بوو، ئێستە ئەم رەوڕەوەیە زۆر زۆر بووە، ئەگەر هەموو شت وەکوو ئەو خێرا نەبێ بەتەواوی کاروان بەجێ ئەمێنێ. ئەو سەردەمانە بە دوو سەد ساڵ جارێک رەوشتێک ئەگۆڕا، ئێستە بە دوو مانگ جارێک ئەگۆڕ ـ رێ. ئەگەر ئێمە بەراوردی ئەو وەختە لەگەڵ ئێستەدا بکەین، پلە ئەبێ لە ئارادا نەمێنێ، لەگەڵ ئەوەشا هەیە. ئەم دەقە نەوەک ئەو رابواردنە کۆنەمان بۆ ئەگێڕێتەوە تەنیا، بەڵکوو شێوەی نووسینی ئەو ساڵانەشمان ئەخاتە بەرچاو؛ ئەوەمان پیشان ئەدا کە لەو ساڵانەدا چەشەی یەکێ لە نووسەرانی کورد جۆرە پەخشانێکی دروستکردووە کە ئەو بیرو باوەڕە بۆ دروستکردنی شتی وا بەبیری یەکێکی ترا نەهاتووە، شێوەی پەخشانەکەش بە تەواوی جیایە لە هی یەکێکی تر؛ سادەیە، رەوانە، وەکوو دانیشتبێ قسەت بۆ بگێڕێتەوە، لە هەندێ شوێنا ئاوازەیەکی مووزیقایی لە وشەکانیا بە تەواوی دەنگ ئەداتەوە بۆ ئەم لاو ئەولای خۆی، هەناسەبڕکێ لە رستەکانا نییە. وەکوو ئەمە هەیە هەندێ گوزارشت و وشە لە رستەکانا ئەبینرێ کە ئەوانە لەم رۆژەدا کەمتر بەر چاو ئەکەون، تەنها ئەم لایەنەی مێژووی پەخشانمان بۆ روون ئەکاتەوە هی ئەو سەردەمە. بابەتەکەش دیارە دەنگ ئەداتەوە بۆیە توانیویە ئەو روخسارە بخاتە روو من حوکم نادەم، بەڵام مێژووی لەمەو دوا ئەو حوکمە ئەدا کە نووسەرانی گەلاوێژ چەرخێکی تری ئەوێ تاوێنەی ئەوانە دروست بینەوە!.

***

«حامد فەرەج» لە ژمارە «٧» ساڵی «١»ی گەلاوێژی ـ ١٩٤٠ـ دا، لە ژێر ناوی «ئەدەبیاتی تازە چۆنەو دەبێ چۆن بێ» پەخشانێکمان ئەخاتە بەر دەست و ئەڵێ:

(لەبەر ئەوەی ژیان سەرچاوەی ئەدەبیاتە، وە تەرزی ژینیش هەمیشە لە گۆڕاندایە پێویستە بۆ ئەدیبێک لەم عەسرەدا بزانێ:

کە هەرچێ گۆڕانێک بە سەر عالەم و بەشەکانیا دێ دەبێ ئەدەبیاتیش بەشدار بێ تیایاو ئەو دەستوورەی کە ژینی لەسەر دەڕوا هەموو کاتێ، هەموو دەمێک تەرحە باوێک «مۆدەیێک»ی بۆ دێتە پێشەوە. هەروەها ئەدەبیاتیش بەو پێیە پێویستە تازە بێتەوە. وە چونکە ژینی ئێستەمان زۆر جوێیە لەگەڵ ئەو ژینەی کە باو و باپیرمان ژیاون، زەمانەکەمان جیایە لەگەڵ ئەو زەمانەی

کە ئەوانی تێدا بوون، لەبەر ئەوە پێویستە ئەدەبیاتیشمان جویێ بێ لەگەڵ ئەدەبیاتی پێشینانمان. ئەدەبیاتی پێشوو دەوڵەمەندە لە، مانا، دڵسۆزی، ئامۆژگاری، پەندو شعردا رازاوەو دوورو درێژە، گەلێک دەستووری ئاڵۆزاوی ناقۆڵابۆ شعر دانراوە کەشاعری گەلێک خەریک کردووە لە دانانی شعرەکانیا، وە بە دەگمەن تازەییەک کە بۆ ئەم عەسرە دەست بدا لە ئەدەبیاتەکانیانا دەبینرێ.

ئێمە ئێستە لە عەسرێکدا دەژین کە بە هۆی پێشکەوتنی زانستەوە گەلێک کون و قوژبن و نهێنی تەبێعەتمان بۆ دەرکەوتووە. ئینجا ئەدەبیاتی تازەیش بەم سایەیەوە هێزو ئاشکرای و لێکدانەوەی وەرگرتووە کە ئەدیبێکی ئەم عەسرە ناتوانێ خۆی دوورخاتەوە لە زانستی، دەبێ هەمیشە شان بەشانی زانایان لە کۆڵینەوەدا بێ هەتاوەکوو ئاگادار بێ کە زانستی گەیشتۆتە چ پلەێک و چ شتێکی تازە داهێنراوە؟. هەندێ کەس وا دەزانێ کەزانستی پیاو دەبا بۆ ماددیات و دڵسۆزی و وجدان بێ هێز دەبێ!. بەڵام ئەمە راست نییە، چونکە زانستی هەڵقەی پێش چاوی ئینسان بۆ ژیان فراوان دەکاو گەلێک شتی شاراوەی نەفس و تەبێعەت دەردەخا. ئەدیبە عەسرییەکانی ئەم عەسرە، وەک «وێلز، برناردشۆ، رۆڵان و..تر» پشتیوانیان زانستییە لە دانانی چیرۆک و دراماکانیانا. ئەدەبیاتێک ئەگەر ئەو کەم و کوورِیە کە خەڵک هەستی پێ دەکا، چارەی نەکا پێویست نییە پێی بگوترێ ئەدەبیات.

ئێمە لە دەورێکدا دەژین پر لە ویستەمەنی، پر لە دانیشتوان، کە هەر یەکە لەگەڵ ئەویترا بەربەرەکانی ژین دەکا. زانایان هەر یەکە لە لایەکەوە هەوڵ ئەدەن بۆ دەرخستنی نهێنێکی تەبێعەت، داهێنانی شتێکی تازە بۆ پێکهێنانی ژینێکی بەرزتر کە لە رێی ئەم ئامانجەدا هەموو چەشنە هۆیەک بەکار دەهێنن، تەبێعەت بەکێش ئەکەن، بێ گیان دەخەنە ئیشەوە، هەمووی بۆ حەسانەوەی بەشەر. لەم دەورەدا وەخت نرخێکی گەورەی هەیە، خێرا ئیش برینەوە کەڵکێکی گەورەی هەیە. لەبەر خاتری وەخت کەم سەرف کردن گەلێک هۆ داهێنراوە، گەلێک شت دۆزراوەتەوەو هەروەها ئەدەبیاتی ئەم عەسرە دەبێ عیبارەت بێ لە وتاری کورتی مانادار، شعری رێک و پێکی خنجیلە کە وەک شریتێک وابێ، شیپەکانی لە ئاوریشمی زانستی و بە رەنگی رەنگاو رەنگی نەزەرییات و ئازای زانستی رەنگ بکرێ، شان بەشانی داهێنان و دۆزینەوەی نهێنی تەبێعەت بکشێ. ئێمە لە دەورێکدا نین کە گاڵتە بەوەخت بکەین کە ئەدیبەکان، وەیا شاعرەکان نووسراو و شعری دوورو درێژی بێ فەرِی مانا قووڵ

«!» هەر وەکوو عەرەب دەڵێت: «المعنى فی بطن الشاعر»مان بۆ دابنێن کە هەموو زیانی بە رێکخستن و دانان و رازاننەوەیانەوە خەریک کردبێ، خۆیان خەریک کەن بە «ستایش و سەرزەنیش، یا بەتخمیس..»ەوە. پێویست نییە کە خەریکی لاسایی کردنەوەی ئەدەبیاتی کۆنی وشکی رەق و تەق ببین هەتا وەکوو بگەینە ریزی ئەوان. ئەو وەختە هەرزانەمان نییە کەشاعرێکی کۆنی عەرەب لە وەسفی حوشترێکدا هەزار شعری داناوە، یا سەد ناوی بۆ شێرێک داناوە. ئەمە دەگونجا بۆ ئەدیبێکی پێشوو، چونکە ئەوی ئێمە ئێستە پێوە خەریکین ئەوانە هەر نەشیان بیستووەو نەشیان دیوە. هیچ پێویست نییە کە ئێمە ئەمڕۆ باسێکی دوورو درێژی ئەو شتانە بکەین کە لە دوای پێویستەوەن. هەر لەبەر ئەمانەیە کە «شرکەتە»کانی رۆژئاوا خەریکی دانانی نووسراوی کورت و پڕ کەڵکن، وەک: «ئینسکولوپیدیا، ئەنجومەنی ئەدەبیاتی ئەقوام، بە کورتی فەنن و ئەدەبیاتی قەومێک، مێژووی ئەقوام، حەیواناتی ئەقوام، چاندنیان، بەکورتی تارێخی ژینی ناوداران، بڵاوکردنەوەی گۆڤاری زانستی و ئەدەبی و فەننی..».. و ئەمانەیش بۆیە لە برەودان چونکە زۆرترین کەڵکیان لێ وەر دەگیرێ لە کەمترین وەختدا. ئەدەبیاتێک ماناکەی راست بێ هیچ حەویجە بە رازاننەوەو پێچ و پەنا ناکا، چونکە بە سادەیی جوانە.

ئێمە دەبێ ئامانجمان لە ئەدەبیاتدا رێگەی راست نیشاندان بێ، رووناککردنەوەی بیرو هۆش بێ، فێرکردن و تێ گەیاندن بێ بۆ لابردنی ئەو کەم و کووڕیە کە هەمانە لەهەموو پەلوپۆی ژیانمانا. دەبێ هەر وەکوو زانایەکی کورد «قاسم ئەمین» لەمیسر کە گوتویتی: «ئورووپایی دەخوێنن بۆ ئەوەی تێ بگەن و ئێمە تێ دەگەین بۆ ئەوەی بخوێنین»، دەبێ ئەدەبیات وەها بێ کە پیاو تێی بگاو کەڵکی لێی وەرگرێ).

پەخشانی کوردی تازە دارە دارە ئەکا، خاوەنی دەق رێگاو شوێن بۆ ئەدیبەکان دائەنێ: کە تا ئەو سەردەمە چییان کردووە لەوە بە دواوە ئەوە نەکەن؛ نەکەونە شوێن هۆنراوی دوورو درێژو ئاڵۆزاوی وا کە مەعناکەی لەزکی شاعردا بێ، چونکە ئەم سەردەمە سەردەمی زانین و زانستییە. ئەدیب و سەردار لەشکرەکانی ئەو سەردەمەی وەکوو وێڵزو بەرناردشۆو ئەوانیتریش زانستی پشتیوانیان بوو بۆ دانانی چیرۆک و دراماکانیان و بۆ کاروباری تریان.

خاوەنی دەق بە بیرێکی تیژەوە شتی خوێندۆتەوەو ئەم راوێژە جوانانەی بۆ ئەدیبەکانمان کردووە؛ کردوویە لە کاتێکا کە کورد تازە دەستی قەڵەمی گرتووە بۆ نووسینی پەخشان!.

بەڵام ئەبێ ئەوەش لێک بدەینەوە کە کورد ئەدیبی هەبووە، تا ئەو دەستوورەی ئەو بکا بە شێوەی خۆی؟!. ئەو رەخنانە کە ئەو ئەیانگرێ دوور نییە لە هۆنراودا هەندێکیان هاتبنە دی، بەڵام پەخشان نەبووە تا ئەو دەستوورەی تیایا بەجێ بهێنرێت. چەند سەد ساڵ ئینگلیزو فەرەنساو ئیتالیاو شوێنەکانی تری ئەورووپا، ئاردی خۆیان لە بێژنگ داو کردیان بە هەویرو هەویرەکەیان دا بە دەستاو خۆشەیان کرد تا وێلزو بەرناردشۆو وێنەکانی وەکوو: هایدن، تۆما وێلسن، هێکڵ و شارل نیکول ـ یان دروست کرد. لەم رۆژی تیژرویشتنەدا لام وایە کورد ئەگەر لێی بگەرێن و بە مەنگی بڕوا بە چواریەکی زەمانەکانی بەرناردشۆو ئەوان ئەمیش ئەتوانێ ئەدیب بێنێتە ناوەوە!.

قسەکەم زۆر بە زیاد رویشتن مەزانە کە وا ئەڵێم، چونکە وەکوو خۆی ئەیلێ ئەم رۆژە رۆژی زانستی و خێرا پێشکەوتنە، چەرخی دوو چەرخە خێرا ئەسوورێتەوە، ئەو دەرفەتە کە نەتەوەکانی وێلزو بەرناردشۆ بوویانە، کوردەلە بیبێ، بە چواریەکی زەمانی ئەوان وەکوو ئەوانەی ئەوان دروست ئەکا، چونکە زەمان خێرایە لە رەورەوەدا، ئەبێ پیاوی کوردی ـ ش بەخێرا بڕوا، بۆ ئەوە دوانەکەوێ، بەڵام بە مەرجێ لێی گەرێن!.

ئەبێ ئەوەش بزانین کە ئەدیب جیایەو هۆنەر جیایە. ئەوەی کە خاوەن دەق ئەیلێت هۆنەرەکانمان بوون، نەوەک ئەدیبەکانمان، چونکە مەرج نییە هەموو هۆنەرێک ئەدیب بێت. ئەدیبێک کە خۆی بەوشەوە خەریک کردبێت، ئێمە ئەوەمان نەبووە، چونکە ئەو پەخشانانەمان نەبووە تا ئەدیبەکانمان خۆیان بەوشە رازاندنەوە خەریک بکەن. هۆنراو- کە هەمانبوە- ناکەوێتە ناو ئەم چوارچێوەیەوە.

لەگەڵ ئەمانەشا ئەم پەخشانە کە خاوەنەکەی خستوویەتە بەر دەستمان بۆ ئەو رۆژە کە پەخشانی کوردی لە چێشتەنگاوی رۆژی پەخشانا سەر لە کەڵ دێنێتە دەر نموونەیەکە لە بیری رۆشنبیرانی ئەو سەردەمە کەخەت ئەکێشێ بۆ رۆژانی دوایی. ئەمە هەنگاوێکی زۆر گەورەیە کە نێژراوە؛ ئەو مەرامەی لە دڵیا بووە بەعیبارەتێکی کوردی ئەو رۆژە دەری بڕیوە. زۆر چاک بۆمان دەر ئەکەوێ ئەو پەخشانانەی کەلە سەرەتای ئەم سەدەی بیستەمەوە خراونەتە سەر کاغەز تا ئەو رۆژە کە خاوەنی دەق ئەم پەخشانەی دروست کردووە، رۆژبەرۆژ هەتا هاتووە بەم لاوە لە عیبارەتا پوختەتر لە کوردیا پەتیتر بووە بەچاو ئەوانەی پێشووەوە، هەر ئەمە بۆ خۆی مێژوویێکە کە روخسار بەو جۆرە گۆراوە و هەتا بێت زیاتر ئەگۆرـ رێ. هەروەها ئەم خاوەن دەقە هەندێ وشەی بۆ گوزارشت دانەوە لەمانا بەکار

هێناوە مەگەر سروشت ئەوەندە شتی جوان دروست بکا!!. داخەکەم بۆ چ ئەو گوزارشتانە ئێستە لەبیر چوونەتەوە!.

***

زانا «سالح قەفتان» لە گەلاوێژی ژمارە «٣» شوبات- ١٩٤٠- لە ژێر ناوی «سەرچاوەی تارێخی ئەقوام رووناک نییە»دا، پەخشانێکی زادەی خۆیمان ئەخاتە بەردەست و ئەڵێ:

(بۆ ئەو خوێندەوارانەی کە، لایان وایە سەرمایەی قەومایەتیمان وەک هی قەومەکانی تر بە رێ و جێ نییە.

ساغ کردنەوەی مەنشەء و رەگەزی قەومێک شتێکی ئاسان نییە، لەسەر زەمینا ئیمڕۆ هیچ میللەتێک نییە بتوانێ ئیدعای ئەوە بکا کەوا رەگەزو ئەسڵی خۆی بباتەوە سەر سەرەتای پەیا بوونی ئادەمیزاد و بلێ قەومی ئێمە لە فلان تایەفەو لە فلان جێگادا پەیا بووە، و هەچ قۆناغێکیان بەسەرا هاتبێ بزانێ و بتوانێ بیگێڕێتەوە. دەبێ بزانرێ کە سەرچاوەی تارێخی هیچ قەومێک بەتەواوی رووناک نییە.

هیچ میللەتێکی مەدەنی ئیمڕۆ ناتوانێ پێچەوانەی ئێمە ئیدعا بکاو بۆ ئیسبات بەڵگەی عیلمی بدۆزێتەوە. ئینگلیز، ئەڵەمان، فرانسز، چینی، تورک و ئێرانییەکان هەر کامێکیان بگرێ ئەتوانن تا دەرەجەیەک قسە لە نەژادی خۆیان بکەن و کە گەیشتنە دوو سێ هەزار ساڵ پێش میلاد ئەبینن ئەکەونە تاریکییەوە!. ئینجا دەس ئەکەن بە راو رێوی کردن و بۆ شتێکی پەنهان و نەزانراو بە بیرو بەقەڵەم ئەکەونە تەقەلادان، لە ئەنجاما تێ ئەفکری هەمووی ئەبەستێ بە رەنگە و ئیحتمالات و شتی وەهاوە.

بە مەراقی ئەم باسەوە ئەوی تارێخی ئەقوام بپشکنێ لە هەموو جێگایەکا ناو تەنگو چەڵەمە کەوتنی تأریخ نووسەکان ئەبینێ!. بەمەدا دیارەو زۆر جێگای ئەسەفە کە فەجری تارێخ ئەوەندە رووناک نییە تا پیاو بتوانێ لە بابەت ئینسانی هەرە کۆنەوە فیکرێکی راست و تەواو پەیا بکا، ئەمە راستە وابێ چونکە عولەما ئەڵێن: دوو سەد هەزار ساڵە ئینسان لە سەر زەمین پەیا بووە، بەڵکوو هەندێک ئەڵێن: نیو ملیون ساڵە ئەم پەیا بوونە رووی داوە، کەچی هەمووی شەش هەزار ساڵە خوێندن و نووسین لە ناو ئینساندا پەیا بووە. بەڵکوو لە سەر زەمینا ئێستەش گەلێ قەوم هەیە هێشتا نیو کێوییە، خوێندن و نووسین فێر نەبووە، وەیا بە زمانی خۆیان لەناویاندا کتێب و شت

نەنووسـراوە. کـەواتە لەم چەن سـەد هەزار سـاڵەدا کـە لای سـەرەوە وتمان ئەبێ ئینسان چلۆنی رابواردبێ؟.

لەجـوابی ئەمـەدا عـولەمـای تارێخ ئەڵێن: ئینسـان کـە پەیا بووەو پەرەی سـەندووە بۆ سک تێر کردن و خۆ ژیاندن پۆل پۆل بەسەر ئەرزا سووڕاوەتەوەو بەیەکا چووە، وەبە پێی قانوونی تەقەلای ژیان یەکتریان هێناوەو بردووە، وەیا فەوتاندووە، وەیا داگیر کردووەو کردوویانە بە مسکێن و رەعیەی خۆیان، لەوە دوا بەکاوە خۆ مەزج و ئاوێتەییەک بوون، لەسەر ئەمە تایەفەو تیرەی تازەو ناو و زمـانی تازە بەرهەم هاتووەو پەیا بووە، لە دواییـا پۆلی تازەتر هاتووەو ئەمیش نەماوە، وەیا تەشکیلاتەکانی پێشوی تێکومەکان داوە.

ئینجـا مـادام بۆ ئەم هەمـوو تێکلاو و پێکلاو بوونە نووسـراو نەبێ کـە بەراستی و بە بێ گرێ تێمان بگەیێنێ چلۆن بووە، چۆن ئەتوانرێ شتی زۆر کۆن و رەگەزی ئەقـوامی زۆر قەدیم بە ناوو نیشـان و بە جێگاو رێگا بدۆزرێتەوە، کە بێ گومان هەموو کەسێ ئەیسەلمێنێ کە ئەمە ممکن نییە؟!. لە دوای ئەمە بابزانین ئەقوامی مەدەنی ئێستە تەعریفی نەژادی خۆیان چلۆن ئەکەن؟:

ئینگلیـزەکـان ئەڵێن: یەک دوو هەزار سـاڵ پێش مـیـلاد لەجـزیرەکـانی بریتـانیـادا هەندێ تیرە قـەوم دانیشـتبـوون لە جنس و تایفەی «کـەلت»بوون، ناویان «بریتون» بووە، بۆ ئیش و فرمانی خۆیان بەردیان بەکار هێناوە، چونکە هێشتا نەیانزانیوە مەعدەن چییە، و کەس نایزانێ ئەمانە کەی و چۆن هاتوونە ئێـرە، لە دواییـا گـەلێ تایفـەی تر لە ئورووپاوە بەین بەین پەڕیوەتە بەری جزیرەکان و تێکەڵ ئەمانە بووە، تا ئاخریەکەی ئەم قەومی ئینگلیزی ئێستەیە هاتۆتە مەیدان. ئینجا هەمـوو قـەومـەکـانی ئێسـتـای ئورووپا بۆ دۆزینەوەی رەگـەزی خـۆیان تەعـریفـێکی وەها، وەیا نزیک بەم حکایەتی ئەسڵ و بنەچەی ئینگلیزە زیاتر شتێکی پتر ناتوانن بڵێن. وەهەروەها عەرەبەکانیش ئەڵێن: لە زۆر کـۆنەوە لە عـەرەبسـتـانا ئەقـوام دانیـشـتـوە، نازانرێ چلۆن هاتوون و کـەی هاتوون، پێـیـان وتوون ئەقـوامی «سـامی». جـاروبار ئەمـانە پۆل پۆل لە عـەرەبسـتـان هاتوونە دەرەوە وڵاتانی چوار دەوری خـۆیان داگـیـر کـردووەو حکومـاتی کـۆنیـان هێناوەتە مـەیدان و لە دوایی هەمـوویان ئینجا عـەشایری تازەتر، کـە ناویـان «عـەرەب»ە، کـۆچ کـشـاونە دەرەوە جـێگای تایفـەکـانی پێشوویان گرتووە لەگەڵ گەلێ سەر زەمینی ترا کەوا سامییەکانی بەروو بۆی نەچوو بوون و لەو شوێنانەدا گەلێ ئەقوامی غەیری سامی-شیان تێکەڵ بووەو ئاخـریەکـەی کـردوویانن بە عـەرەب. ئینجا کـورت و مـوختـەسـەر حکایەتی

بنچینەی ئەقوام لەمە زیاتر نییە.

کەوا بوو کوردەکانیش بەپێی ئەم قاعدەیە رەگەزو ئەسڵی خۆیانن ئەتوانن بدۆزنەوە. مادەمە ئیمڕۆ لە کوردستانا گەلێ تیرە قەوم دانیشتووە هەریەکە تایفەیکن و زمانێکی تایبەتی هەیە، زۆرو کەم لەیەک ئەچێ، وەیا ئەچێتەوە سەریەک و خوێن و روخسارو کردەوەیان وەک یەک وایە و بە هەمووشیان ئەڵێن «قەومی کورد»، بێ گومان ئەبێ ئەمانە لەئەسڵ و رەگەزێکەوە پەیا بووبن، وەیا وەکوو قەومەکانی تر لە تێکڵاو بوو نوو ئاوێتە کاریەکەوە بەرهەم هاتوون کەوا بۆ نموونە لای سەرەوە باسی یەک دوانێکمان کردن، تەبیعی ئەمانیش وەک ئەوان تاریخیان بڕیوەو گەیشتوونەتە ئیمڕۆ. بەم حسابە ئەگەر موئەڕیخینی کوردیش تأریخی کۆنی ئەقوامی ئاسیای رۆژئاوا بپشکنن و لەناو هەرجو مەرجی ئەو قەومانەدا ئەو تیرەو کۆمارانەی کە لە کوردستانا پێکا هاتوون و ئاوێتە بوون لە نووسراوەکانا بدۆزنەوەو یەکانگیریان بکەن تاریخی قەومی کوردیش بەتە مەیدان، بەو شەرتەش کە لە ئوسوولی جاری هیچ لانەدەن.

ئەگونجێ هەبێ بڵێ: خۆ لە تاریخی کوردا وەک هی قەومەکانی تر کردەوەی بەرز و پایەدار نییە!. ئەوسا ئێمەش ئەڵێن: خۆ تاریخی ئەقوام هەمووی وەک یەک بەتام و بەلەزەت نییە. ئەقوامی خوا پێداو هەیە تاریخی قەومییان زۆر بڵندە، مەدەنییەت و پێشکەوتنی ئیمڕۆ لەگەڵ ئەقوامی ترا ئەوان هێناویانەتە کایەوە. بێ گومان لاپەڕەی تاریخیان پڕە لە کردەوەی بەرزو خزمەتی مەدەنییەت، بەڵام گەلێ ئەقوامیش هەیە لەم بابەتە شتە گەورانە هیچ میراتێکیان بۆ بەجێ نەماوە، لەسەر ئەوەشا حاڵی حازر بەقەوم دانراون و ناسراون.

جا بێینەوە سەر قەومی کورد؛ ئەمانیش لەگەڵ ئەقوامی ترا خزمەتی مەدەنییەت و ئینسانییەتیان زۆر کردووە کەوا لە تاریخا ئەمانە ئیسباتە، زۆر جار بوون بە پەرژینی ئیسلامییەت، وە لەگەلێ هەلا کورد بوەتە باعسی راگرتنی نیزام و قانوون و پاراستنی کەیانی ئەقوامی ویلداشی وڵات لە رۆژئاوای جنووبی ئاسیادا).

ئادەمیزاد کۆنە، ئەم زەویەی کەئەوی لەسەر ئەژی گەلێ کۆنترە!. وەکوو ئادەمیزادەکە لەو ئەرزە دروست بووەو پاشان گەڕاوەتەوە هەر بۆ باوەشی ئەوە ئەرزەکەش بەو جۆرە ئەمی بەخێو کردووەو پاشان فڕاندوویەتەوە!. ئەوەندە هەیە هەر دوو لایان چوونە گۆڕستانی

مێـژووەوە؛ ئادەمـیزاد رزاو ئەرز قـووتی دا، ئەرز بەرز بووەوەو باری لە سـەر یەک دانا، نە ئەزانێ ئەو ئادەمیزادە چی لێ هات، وە نەئەزانێ لە تۆی باری لەسەریەک دانراوەکەیدا کێ بۆی هات؟!.

کەوابوو راستە گۆڕستـانی مێژوو گۆڕستـانێکە نە چاو ئەگاتە ئەو سەری، نە بیر ئەگاتە ئەو پەڕی!. ئادەمیزادو ئەرزی لانکەو گۆڕستانی ئادەمیزاد گەلێ قووڵترو دوورترن لەوە کە زانایانی بەڵگەو زەوی ناسی بۆی ئەگەڕن و ئەیانەوێ بێگەنێ!.

ئێـمە ئەوەمـان مـەبەست نییـە کـە خاوەنی ئەم پەخشـانە قسـە لە مێژووەوە ئەکا، بەڵکوو ئەوەمان مـەبەسـتە کە بە چ شـێوە زمـانێکی کوردی ئەو قسەیە ئەکا. بابەتەکەی هۆیـەکە بۆ مەعلوولێک کە پێکهێنانی پەخشانێکە. زۆر جار شتێکی بچووک ئەبێ بە هۆ بۆ شتێکی گـەورە. بەڵـێ! مـێـژوو گـەورەیە، ئـێـمـە نـامـانـەوێ لە نرخی ئەو کـەم کـەینـەوە، بەڵام دروستکردنی پەخشانەکە لەم شوێنەی ئێمەدا بۆ ئێمە گەورەترە، چونکە مەبەستەکەمان پەخـشـانەکـەیە نەوەک مـێـژووەکـە. باسکردن لەمـێـژوویەکی دوورەوە وەکـوو تیـر نانە بە تاریکییەوە!. ئەگەر بەڵگەی دۆزراوە هەبوو بۆ ئەو مێژووە ئەوا تۆزێک روون ئەبێتەوە، ئەگەر نەبوو ئەوە هەر هیچ، بەڵگەکەش دیسان هەر تەخمینە. ئێمە بەچاوی خۆمان گەلێ شت ئەبینین و سووراو سوور ئەزانین چۆنە، کەچی کاتێ بۆمان ئەگێڕنەوە بەنووسین یا بە غەیری نووسین سەیر ئەکەین وەکوو ئەوە نییە کە دیومانە:. کەواتە مێژوو هەر ئەبێ لە گۆڕستانا بێت!.

ئەوەی کە دەقی ئەم پەخشـانە بۆ ئێمەی دەرئەخا شـێوەی گـوزارشـتێکە کە لەو رۆژەدا بە سـەر زمـانەوە بووە. خـاوەنەکـەی لە ناو کـۆمـەڵێکا ژیاوە کە زمـانی خـوێندەوارەکـانی ئەو جـۆرە گـوزارشـتـە بووە، خـوێندەواریەکـەی خـۆی ئەوەندەی تر پـاڵـی پێـوە ناوە بۆ دەربڕینی مەرامەکەی. پەخشانەکە ئەوەمان پیشان ئەدا کە زمانی قسەکردنی خوێندەوارەکانی ئەو سەردەمەو زمـانی نووسینیـان یەک بووە. بەتایبەتی ئەو رۆشنبیرانە کە دوو سـەردەمیـان بینیـوە؛ سەردەمێک کە پێش پەرەوازەی پەخشـانی کوردی بە نووسین، سەردەمەکەی تری دوای نووسین بووە. زمـانی ئەم پەخشـانە زمـانی کـوردێکی کـۆچەری دوور لە شـارەوە نییـە کـە هەر وا بەزرنگی خـۆی قـسـە بکا، بەڵـکوو زمـانی کـوردێکی خـوێندەوارە کـە بەهۆی خوێندەواریە کۆنەکەیەوە لەوشەی زمانی جگە لە کوردی هێناوەو لەگەڵ کوردییە پەتیەکەدا موتوربەی کردووەو گوزارشتی پێ لێ داوەتەوە، وەستـایانە ئەم ئیشـەی بۆ رێک کـەوتووە،

نموودێکی ڕێک و پێک لە پەخشانەکەیا دروست بووە، دەنگی وشە کوردییەکان و غەیری کوردییەکە لە مێشکییەکا دەنگ ئەدەنەوەو عیبارتێکی پوخت دروستبووە، روخسارو ناوەرۆک پاڵیان داوە بەیەکەوە، لە هاریکاری کردنی ئەم دوو شتە پەخشانێکی ئەو سەردەمە بۆ مێژووی پەخشانی ئێمە هاتە ناوەوە. وەکوو ئەمە ئەبینین ئەوەشمان هەر بۆ دەر ئەکەوێ کە لەگەڵ موتوربە کردنا عیبارەتێکی رەوان و چەشەیەکی تایبەتیمان لە دانانی رستەدا بۆ دەر ئەکەوێ کە مێژوو نووسێک چۆن زنجیرەی کارەساتی هۆنیوەتەوە.

***

لە گەلاوێژی ژمارە «٧، ٨»ساڵی «٢»-١٩٤٠- «عبدالقادر قزاز» لەژێر ناوی «گەشتێ لەعاسمانا» بە وەرگێڕان ئەم بابەتە پەخشانەمان بۆ دروست ئەکاو ئەڵێ:-

دەقی پەخشانی زمانی کوردی وەکوو ئەوە ئەگرێتەوە کە لە زادەی فیکری خۆی هەستابێ، وەرگێڕانیش ئەگرێتەوە. ئێمە لێرەدا چەند وێنەیەک لەو وەرگێڕانانە کە سەرەتا بە زمانەکانی ئەورووپی وتراون و کوردەکە هێناونیە سەر زمانی خۆی ئەخەینە بەرچاو.

بەوێنە «بابەعەلی» لە ژمارە «١ ، ٢»ی ساڵی «٢»ی گۆڤاری «گەلاوێژ»ی ساڵی «١٩٤١» لەژێر ناوی «سەربەستی»دا ئەم بابەتەی خوارەوەی لە ئینگلیزییەوە کردووە بە کوردی و ئەڵێ:

(خۆ پاسکردن بەرامبەر حکومەتێکی دەستووری ئەوەندەی خۆ پاسکردن بەرامبەر ئیستبدادێکی سیاسی پێویستە، چونکە رەنگە بەشێک لە خەڵک ئارەزووی ئەوە بکەن کە زوڵم لە بەشەکەی کەیان بکەن، ئینجا لێرەدا ئاگاداری وەکوو بەرانبەر بە هەموو ئیستبدادو زۆردارێکی تر پێویستە. لەگەڵ ئەوەشا کە زۆر کەس پێ لەمە ئەنێن، کەچی تا ئێستە هیچ هەوڵێک نەدراوە بۆ دۆزینەوەی رێیێکی موناسبی وا کە سەربەخۆی فەردو چاودێری کۆمەڵ پێکەوە تەءمین بکات.

نیاز لە نووسینی ئەم وتارە تەءکیدی ئەو مەبدەئە ئاشکرایەیە کە ئەڵێ: تەنیا نیازێک کە بۆ بەجێ هێنانی، خەڵک بە تەنیا یا بە کۆمەڵ ئیزن دراون دەست بخەنە فرمان و کاری ئەم و ئەوەوە خۆپاراستنە، یەگانە نیازێک کە بە حەقیانەت لەرێیدا قەوەت لەگەڵ ئەندامێکی مەدەنی کۆمەڵدا بە پێچەوانەی ئارەزووی خۆی بەکار بهێنرێت ئەوەیە کە نەیەڵێ زەرەر لە خەڵک بدا بەکردنی فرمانێک یا بە نەکردنی.

هەرکەسە بەرامبەر بە کۆمەڵ تەنیا لەو بەشە رەفتارەی مەسئولە کە عەلاقەی بە خەڵکییەوە هەبێ و لەو بەشەشیدا کە تەنیا خۆی عەلاقەدارە سەربەخۆیی لە حقوقدا بێ سنوورە. هەر کەسە حاکمی موتڵەقی خۆی و لەش و مێشکی خۆیەتی.

ئەم مەبدەئە لە پێش هەموو شتێکدا یەکەم؛ پێویستی بەسەربەستیەکی وجدانی تەواو هەیە، یەعنی سەربەستی لێکدانەوەو پێ زانین، سەربەستی تەواوی رەئی و عاتفە لە هەموو بابەتێکەوە؛ عەمەلی، یا فیکری، عیلمی، رەوشت و خوویی وەیا دینی، تا تەنانەت سەربەستی بڵاوکردنەوەو پیشاندانی رەئییش. دووەم؛ ئەم مەبدەئە سەربەستی چێشتن «Test» دوو کەوتنی گەرەکە تاکوو بتوانین کاروباری خۆمان لە ژیاندا بەجۆرێک رێک بخەین کە لەگەڵ رەوشت و خۆماندا یەک بکەوێت بەو شەرتەی کەس تیا زەرەرمەند نەبێ. سێیەم؛ مەبدەئەکە پێویستی بەوەیە کە سەربەست بن لەکۆمەڵ بەستندا، بۆ هەر نیازێک بێ، بەشەرتێ بۆ خراپەی کەسی تر نەبێ و ئەوانەی کۆمەڵەکە ئەبەستن، بەعومر تەواو بن و زۆریان لێ نەکرابێت و هەڵنەخەڵەتێنرابن. یەگانە سەربەستیەک کە ئەم ناوەی پێی رەوا ببێنرێت ئەوەیە بتوانین دووی چاکی خۆمان بکەوین بەکام رێی دا ئارەزوو ئەکەین تا ئەو پلەیەی هەوڵدانەکەمان وای لێ دێت خەڵک لە چاکی خۆیان بێ بەش بکات وەیا پەکی هەوڵدانیان بخات. بەشەر لەوە قازانجی دەست ئەکەوێ و سوودمەند ئەبێ کەماوەی یەکتر بدەن، هەرکەسە خۆی چۆنی بەباش ئەزانێت وابژی وەک لەوەی زۆر لە یەک بکەن بەو جۆرە بیانژیێن کەلای هەندێکیان بەباش ئەبینرێت، زۆرکردن لە مەسائلی گفتوگۆو بیرکردنەوەدا پێویستە هەمیشە بە ئیشێکی نا مەشرۆع بزانرێت.

ئەگەر هەموو کەس لەیەک رەئی دا بن تەنیا یەک کەس نەبێ، چەند ئەم تەنیا یەکە، ئەگەر دەسەڵاتی هەبێ، حەقی هەیە ئەوانیتر بێ دەنگ کات، هەموو ئەوانیش ئەوەندە حەقی بێ دەنگ کردنی ئەویان هەیە. بەتایبەتی خراپی بێ دەنگ کردنی فیکر پیشاندان زوڵمێکە لە هەموان ئەکرێت؛ لەوانەی ئێستەو لە هی دوارۆژ، لەوانەی حەز بە رەئیەکە ناکەن زیاتر لەوانەی بڕوایان پێیەتی، چونکە ئەگەر رەئیەکە راست بێت ناحەزەکانی لەو هەلە بێ بەش ئەبن کە چەوتی تیا بەراستی بگۆڕنەوە، خۆ ئەگەر رەئیەکە چەوتیش بێت ئەو تەسیرە نەشئە بەخش و پاکەیان لە کیس ئەچێت کە لە پێکا هاتنی راستی و چەوتی پەیدا ئەبێت. ماوە نەدان بە سەربەستی گفتوگۆ وا ئەگەیەنێ

که خاوەن رەئی خۆی بە مەعسووم و بێ خەتا دائەنێ کە تارێخیش زۆر باش تێمان ئەگەیێنێ نەکۆمەڵ و نەفەرد مەعسووم و بێ خەتا نابێت. بە پێویستی نازانین پیاو هەمیشە کوشتنی «سوکرات» و «مسیح» و ئازاردانی مەسیحییەکان لە لایەن «مارکس ئوریلوس» بخاتەوە بیر خەڵک.

ئەوانەی دوژمنی سەربەستی دینن زۆرکردنیان لا باشە، گۆیا لەگەڵ ئەوەشدا کە زۆر کردن خراپەی لێی ئەوەشێتەوە، چەوتی ناهێڵێت بێ ئەوەی راستی لە بن هەڵکەنێت، بەڵام تارێخ پیشانی ئەدا کە هەرچەند راستی بە تەواوی نەشفەوتێنرێت لەوانەیە هیچ نەبێت چەند سەد ساڵێک دوا بخرێت. ئیستە ئەگەرچی ئێمە پیاوی بێ دین ناکوژین، بەڵام لە لایەن کۆمەڵەوە داخێکی خراپەی ئەوتۆی پێوە ئەنرێت کە هێندەی کوشتن کاری تێ بکا، چونکە لەوانەیە پیاو وای لێ بێت نەتوانێ نانی خۆشی پەیدا بکات!. چاونەپۆشین لە بێ دینی کۆمەڵ وەنەبێ بێ دینی لە بێخ و بنج هەڵکەنێ، بەڵام وا لە خەڵک ئەکا کە فیکری پێی، رانەهاتوو «غیر مألوف» بشارنەوەو بە نەتیجە رەئی تازەو بێ دینی هەر لەو کۆڕە پچووکە تێ گەیشتوە هەوڵ دەرەدا پەنگ ئەخواتەوە کە لە سەرەتاوە رەئیەکەیان هێناوەتە بوون و ئیتر ئەم رەئیە هەرگیز مێشکی هەموو نە بەراست و نەبە درۆ رۆشن ناکاتەوە.

بتەوێ سەربەستی گفتوگۆ نەهێڵیت ئەبێ گشت جەسارەتی ئەدەبی ئینسانی بکەیت بەقوربان. کێ ئەتوانێ تەقدیری ئەوە بکا کە دنیا چی لە کیس ئەچێت؟ بەوەی پیاوی تێ گەیشتوو، کەجێی هیوان نەوێرن هیچ فرمانێکی سەربەخۆ بەزاتەوە بکەن!. وەیا چ رێیەکی تازە بگرن نەک خەڵک ئەمەیان بەبێ دینی وەیا بێ ئەخلاقی دابنێن؟!. کەس ناتوانێ ببێ بە لێکدەرەوە «مفکر»ێکی گەورە تا راستەو خۆ و بێ دوو دڵی جڵەو نەداتە دەست ئەقڵی خۆی، سا ئەم ئەقڵەی بەچ ئەنجامێکی ئەگەیێنێ، لە جێیەکدا کە مێشک و لێکدانەوەی خەڵک گیرۆدە بن تەنیا چەند لێکدەرەوەیەکی کەمی گەورە هەڵئەکەوێت و لەم چەشنە جێیانەدا هەرگیز کۆمەڵێکی لە لێکدانەوەدا بەکار نەبووەو نابێت. وەئەبێ بشزانین کە هەرچێ پێشکەوتنی بەشەر هەیە ئەتوانرێ ببرێنەوە ئەو سەردەمانەی ئەقڵیان تیا ئازاد بووە.

....).

* * *

نووسەر «شاکرفتاح» لە ژمارە «١٣٨٠»ی رۆژنامەی «ژین» کە بەر ١٩٥٨/٢/٦

کەوتبوو، پەخشانێکی لەژێر ناوی «ئافرەتی کورد»دا بڵاو کردبووەوە، یادداشتی کۆنی خۆی لەو بارەیەدا بەو پەخشانە ئەگێڕێتەوە. ئەمە دەقی دەقەکەیەتی:-

(لە پایزیساڵی ١٩٥٤دا.

هەڵئەگەڕام بە سەرشاخە ڕەنگینە سەختە بڵندەکەی «ئاکرێ»دا، درەختی مازوو و بەڕوو و قەزوان و گوێز دارستانێکی جوان و شەنگ و شۆخی لێی پەیدا بوو بوو شاخەکەی ئەڕازاندەوە، گەیشتمە لووتکەکەی گەلێک زەمینی پان پانم چاو پێ کەوت لە ناو دارستانەکەدا، لە نزیکیشیانەوە دوو سێ کانی ئاوێکی ڕوونی پاکی ساردیان لێی هەڵئەقوڵا، تاک و تەرا «کەو»مان ئەدی ئەفڕین و بەسەر پۆپەی شاخەکانەوە ئەنیشتنەوە، وەک تامی تامیمان بدەن لە دوورەوە دەستیان ئەکرد بە قاسپە قاسپ!. بە گۆرانی ئازادی بەچکە سوێسکەشمان جاروبار بەرچاو ئەکەوت بە گەلە ڕێچکەیان ئەبەست و ئەرۆیشتن بە ناو ڕێگا باریکەکانی ناو درەختەکاندا. لە دوورەوە هەندێ ڕەزە «مێو»و چەند دارێکی تریان بەرچاو کەوت گەڵاکانیان وەک گوڵ زەردو سوور هەڵگەڕا بوون، خۆیان ئامادە ئەکرد بۆ شاباشی هەر دوو بەری شاخەکە لە مانگی گەڵاڕێزاندا. جارو بار پەپوولە پایزە ڕەنگاو ڕەنگەکانیشمان چاو پێ ئەکەوت لەم دارەوە بۆ ئەو درەخت بە نەشئەی پەڵە هەورە جوانەکانی ناوجەرگی شینی پاکی ئاسمان و تیشکی ڕۆژی گەوهەرینەوە هەڵئەفڕین و خوتووکەیان بە دڵمان ئەدا!. ئەو شوێنە کە «سەری سادە»ی پێی ئەڵێن جێی هەواری سەرە ڕێی کۆچەرەکانی «سوورچی» و «هەرکی»ن لەگەڵ هاوینەهەواری گشتیی.

لەوێ لە ئەسپەکەم دابەزیم، پشوویەکم داو بە نەوازشێکی بێ ئەندازە، کڕنووشم کێشا بۆ سوپاسکردنی خوای پاکی بێ هەمتا کە ئەم کوردستانە جوان و نازەنینەی بەخشیوە بە ئێمە، بە کوردەواری. پاشان بە پێیان داگەڕامە خوارەوە بۆ دۆڵە بە پیتەکەی «نەهلە» کە پڕە لە چەم و کانیاوو زەوی و شینایی، وە لە پشتیەوە شاخە بەنرخە بە ناوبانگەکەی «پیرس» بە شۆخ و شەنگی و سەر بڵندییەوە نیگەهبانیی ئەکا!.

گەیشتمە دەشتایی، کە تەماشام کرد ئەوا تیرەیەک لە «هەرکی»یەکان ڕێچکەیان بەستووە، لە کوێستانەوە ئەگەڕێنەوە بۆ گەرمیان، ئەو دیو شاخەکەی «ئاکرێ». پەزەکانیان بە دەست شوانەوە، بارگیر و ئەسپەکانیشیان هەر یەکە بە دەست خاوەنیەوەیە. کوڕوکچ، ژن و پیاو وەک یەک، یان بە سواری، یان بە پێیان ئەڕۆیشتن بە دوویانەوە، پاساوانییان ئەکردن، زۆر لە

بارگیرەکان بارگەیان لێی کرا بوو. ژن و کچە هەرزەکارەکانیش زۆریان تفەنگیان هەڵگرتبوو لە دوایانەوە ئەڕۆیشتن. «هەرکی»کان هۆزێکی گەورەن. لە بەژن و باڵادا کەڵەگەت و ڕێک و داڕێژراو، لە ڕەنگ و بۆ-ش دا جوان و شەنگ و شۆخن، بەرگ و پۆشەنیشیان گورج و گۆڵ، ڕەنگاو ڕەنگ و دڵتەڕانەیە. گەلێک «ژن»یانم ئەدی منالێکی خستبووە کۆڵوانەکەیەوە بەپشت هەڵیگرتبوو، بە دەست «تەشی» ئەڕست، ئەڕۆیشت بەپێی لەپشت بارگیرو بارگەکەیەوە، سەریش ئەکەوت بە سەر ئەو شاخە سەختەی ئاکرێدا بەرەو هەواری گەرمیانی، دیدەوانییان ئەکرد، ڕۆژەکەی یەجگار خۆش و شەنگ بوو. بەڵام تەندروستی ئەم هەرکییانە و تواناو گەشی و شەنگ و شۆخی و گورج و گۆڵی و دڵتەڕییان ئەوەندەی تر ڕۆژەکەی لا خۆش کردبووم!. وەختبوو لە خۆشیانا، لە سەر سوڕماندا گەشکەدار ببم!.

کەوتمە بیرەوە، لەبەر خۆمەوە ئەمگوت: ئافرەتی هەرکی ئاوەها ساڵێ شەش مانگ بە کۆچکردنی سەختەوە ڕائەبوێرێ تا ئەچێتە کوێستانەکانی ئێران و تورکیا بۆ پەز چەراندن و تا ئەگەڕێتەوە بۆ گەرمیانی دەشتی بن ئاکرێ. لە تەنیشت ئەم کۆچە سەختەشەوە، بە تفەنگ پاسەوانیی ئاژاڵ و مەڕو بزن و کەل و پەلی ناو ماڵەکەی ئەکات وەک پیاوی ماڵی، میوان بە ڕێی ئەکات، بۆ مێردو منالەکانی خورشت دروست ئەکات، شیر ئەدۆشێ و ماست و شیرێژو کەشک و کەرەو ڕۆن و پەنیرو ژاژ-کیش دروست ئەکات، لە خوری پەزەکانیش خورج و گوریس و بەڕەو قالی و دەوارو ڕەشمال-یش دروست ئەکات!. ئەمە ساڵێک نییە دوو ساڵ نییە و دە ساڵ نییە، وەتی هەبووە تا ئێستا هەر ئەمە پیشەی بووە.

وادیارە جووڵان و «با»ی پاک و فێنک و تیشکی ڕۆژو خورشتی سادەو سووک و بینینی ئەم کەژو کێوو دەشتە جوان و ڕازاوەو نایابانە بووە لەگەڵ ئازادی و سەربەستی و کەم خەمی کە ئەم جوانی و شەنگ و شۆخییەو ئەم ڕەوشتە مەردانەیەو ئەم کارگوزاری و بە کەڵکییەی پێی بەخشیون. ئاخ خۆزگە خوێندەواری و پاک و خاوێنی-شی لەگەڵ بوایە، ئەوساکە ژینێکی بڵندتریان ئەبوو؛ ژینێک ئەبوو دوور بێ لە هەژاری، دوور بێ لە زۆرداری).

ئەم دەقە ئاوێنەیەکە بۆ دانەوەی ئەوە کە: ئەو ڕۆژە بیرو باوەڕی کوردو خوێندەوارانی کورد گەیشتۆتە ئەو پلەیە کە هەست بەگەلێ کاروباری کۆمەڵایەتی بکەن و ئەنجامی ئەو کاروبارانە لە دەروونیانەوە بگا بە نووکی قەڵەمی خۆیان؛ باسی ئەوە بکەن کە ڕەوشتی

کۆچەرایەتی کورد چۆنەو چی ئەکەن، باس لە دیمەنەکانی کوردستانەوە بکەن بە پەخشان، ڕێگای هاتوچۆی خێڵەکانی کورد پیشان هەموو کەسێک بدەن؛ ئەوەمان پیشان بدەن کەئافرەتی کورد هەر چەندە لە شارەکانا نیشتەجێ ناوماڵە بەڵام لە ژیانی کۆچەرایەتیدا وەنەبێ هەر نیشتەجێ ناوماڵ بێ، بەڵکوو لەگەڵ ئەرکی ناوماڵیشا شان بەشانی پیاو تێ ئەکۆشێ، نەوەک هەر ئەوەندە بەڵکوو تفەنگ بەدەستێکیشە وەکوو پیاو، بەڵکوو گورج و گۆڵی ئەم گەلێ لە هی پیاو زیاترە؛ چونکە فرمانی ناوماڵیشی ئەکا کەنان و چێشت دروستکردن و منداڵ بەخێوکردنە، کۆچ و باریش بەرێی ئەکا. هەر ئەوەندەیە ناوی ژنە ئەگینا لە کاروباری پیاودا پیاوترە).

ئەم دەقە ئەوەمان پیشان ئەدا کە تا ئەو ڕۆژە ئەگەر ئێمە هەموو دەمێک خامەیەکی سەربەستمان ببوایە بۆ نووسینی کاروباری خۆمان ئیتر نەئەکەوتینە شوێن ئەو باوەڕانە. کە لەلایەن بێگانەکانەوە دەربارەی ئێمە نووسراون و ئێمەش بە هەموو بڕوایەکمانەوە بڕوامان پیان ئەکرد. بە مەرجێک ئەوانیش هەر شتێکیان لە بارەی ئێمەوە نووسیبێت هەر بەشی ئەوەیان نووسیوە کە ئامانجەکەی خۆیان بێتە دی، وەیا بڵێین مەسڵەحەتەکەی خۆیانیان پێی تەواو کردووەو هیچی ترا.

ئەگەر ئێمە قەڵەمێکمان ببوایە و بمانتوانیایە بە دەستی خۆمان برینی خۆمان دەرمان بکردایە نەکەوتینە سەر ئەو جۆرە باوەڕانەو نەئەکەوتینە سەر ئەوە کە بێگانەیەک هەر شتێکی ڕێک و نارێکی لە بارەمانەوە بنووسیایە، بە وشەی «ئەرێ وەاللە وایە» گورج مۆرمان بکردایە!. قسەکردن و دوان لەکاروباری کۆمەڵایەتییەوە وەنەبێ ئەرکێکی ئەوەندە گران بێ کە کەرەستەی فەنتازی و مەکینەی ئاورووپای بوێ. بەڵێ! یەک شتی گرانی ئەوێ؛ ئەویش وشیار بوونەوەو هەستکردنە بە بوونی خۆی!. وا دیارە هەر لە بەرە بەیانی مێژووەوە ڕێگای ئەو هەستە لە ئێمە گیراوە!. ئەگینا بۆچ ئەبێ بۆ زیندووکردنەوەی کەلەپوورمان هەر هەناسە هەڵکێشین و هەر چاو لە دەستی ئەم و ئەو بین؟!.

ڕوخساری ئەم دەقەش ڕوخسارێکی سادەو بێ گرێ و قۆرتە. هەرچەندە لە دوو شوێنا من تۆزێ گلەم لە ڕێختی دارشتنەکەیا هەیە، بەڵام ئەتوانم بڵێم دوور نییە چاپی یەکەم ئەو ڕێختەی تۆزێ تێکدابێ، ئەگینا نووسەرەکەی لەوانە نییە کە ئەو جۆرە شتانەی بە سەرا تێپەڕێ.

ناوەڕۆکیش دیارە لە دیمەنی کۆچ و بارێکەوە باس ئەکا کە ڕێگای کوێستان ئەبڕێ و

ئەگەڕێتەوە ئەو ڕەوەندە بۆ شوێن هەواری گەرمیانی؛ ئەو ڕێگایە کە لەو وەختەوە ئەو شاخ و داخـەو ئەو دۆڵ و دەشـتـە دروسـتـبـووە بـاو و باپیـرانی ئەو ڕەوەندە هات و چۆیان پیـا کـردووە، جـەنجـەڕە نالەبارەکـەی گـەردوون ئەگـەر ئەو ڕێگایە ویران بکا هیچ نەبێ یادداشـتێکە بۆ نەتەوەی داهاتوو کـە جێگای باوو باپیـرەکانیـان ئەو مـەڵبـەندانە بوون و ڕەوشتیشیان ئاوا بووە کە بووە!.

ڕاسـتـە گـۆڕان هەیەو هیچ شـتـێک لە شـوێنی خـۆی بە هەتا هەتایی نامـێنێـتـەوە، وەراستیـشـە گۆڕان مەرج نییـە هەر بەلای چاکیـەوە بڕوا. بەڵام خوزگا گۆڕانەکەی ئێمە بەشێکی بەلای چاکەوە بڕۆیشـتـایە، قیـروسیـا لە بەشـەکەی تری!. ئەوەندە ئەزانم نەتەوە لەناو ناچێ، کە لە ناو نەچوو ئەنجامەکەی بێ گومان هەر خۆشبەختی ئەبێ.

***

دەوری ئافـرەت دێتـە پێشـەوەو وردە وردە خـامـە لە ناو کـورددا ئەکـەوێتـە بەینی دوو پەنجەی ئەو بەشە زۆرەی گەلیشەوە.

ئەمـەی خـوارەوە نموونەی دەقـێکی پەخـشـانە کـە «دایکی سـۆلاف»لە «ژین» ژمـارە «١٣٨١»ی ڕۆژی ١٣/٢/١٩٥٨دا نووسیویەتەوە:

(لەڕێی پێکهێنانی ژیانێکی کامەرانییا!

هەمـوومـان ئەیزانین کە، مـاڵ جێی حەوانەوەیە، کەواتە پێویسـتـە بیکەین بە بەهەشـتـێکی ڕەنگین کـەبتـوانین ئەو مـاوە کەمـەی ژیانمانی بەکامـەرانی تێـدا بەرینە سەر، وە نەتەوەیەکی وای تێدا پەروەردە بکەین کە لەپاشەڕۆژا سوودیان ببێ بۆ کۆمەڵ. کەوا بوو ئێمە چۆن ئەم ژیانە پێک بهێنین؟. ئاشکرایە ئافرەت بە درێژایی ڕۆژ لە مـاڵەوە خـەریکی فـرمـانە، وە بەهەمـوو توانایەوە هەوڵی ئەوەیەتی شوێنێکی وا ئامادە بکا کە مێردەکەی و منداڵەکانی تیا بحەوێنەوە، ئەمـە جگە لە شـەونخـوونی بە دیار منداڵەوە!. لەگـەڵ ئەمـانەشـا نـابێ مـاندوو بوون کـارێکی وا بکاتە سەر ئافـرەت کە ژیان لە مـێردەکـەی تاڵ بکاو هەرکـە هاتەوە گـەلێ گـیـروگرفـتی بخـاتە بەر دەم و تووشی گـەلێ چەشنە دەردەسـەری بکـا، چونکە بەڕاسـتی مـێـرد پاش هیـلاکی ڕۆژ پێـویسـتی بە حـەوانەوەیە، پێویستی بە وشەی خۆش و ڕووی خۆشە، نەک بە مقۆ مقۆو بەربەرەکانێ!.

بەڵام لێـرەدا نابێ ئەوەمـان لەبیـر بچێ کـە ئەبێ پیـاویش چاودێری دڵی ئافرەت بکاو بە ڕەنج و تەقەلاکەی بزانێ و هەموو کاری هەر پیاهەڵشـاخان و

تووڕە بوون نەبێ، بۆ ئەوە ژنیش هەست بەوە بکا کە بەچاوی سووک سەیر ناکرێ و هەوڵ و کۆششی بە با نەچووە. کەژن و مێردێک ئاوا بەخۆشی رایانبوارد بێ گومان ئەم خۆشییە کار ئەکاتە سەر نەفسییەتی منداڵەکانیشیان، ئەو کاتە ئەوانیش هەست بەم ژیانە پڕ لە بەختیارییە ئەکەن.

بۆ ئەوە هیچ گەرداوێک نەتوانێ ئەم کەشتییەی بەختیاری ناو خێزانە نوقم بکا پێویستە ژن هیچ شتێ بێ پرسی مێرد نەکا. بە پێچەوانەی گەلێ لە خوشکەکان کە هەڵسان و دانیشتن و جل کردن و ئاهەنگ گێڕانیان بەبێ پرسی مێردە! ئەوەی کە شایانی باسە لێرەدا: ئەو ئافرەتانە شانازی-ش ئەکەن بەم سەربەستییە!. نازانن کەئەمەی، ئەوان بەسەربەستی دائەنێن رۆژێ لە رۆژان ئەبێتە هۆی شەڕو ئاژاوەی ماڵ و پەرەوازەی منداڵی بێ تاوان!.

کەواتە ئەی خوشکەکانی بەڕێز! بە هەموان هەوڵی ئاسوودەیی خێزان بدەن بۆ پاشەڕۆژێکی پڕ لە کامەرانی. وە بۆ پێکهێنانی ئەم ئامانجە هەر ناخۆشیەکتان لە دڵا بوو کە چاوتان بە مێردەکانتان کەوت بە روویەکی خۆش و زەردەخەنەی سەر لێوەوە لە گەڵیان بدوێن، تا باشتر بچنە دڵەوەو کۆشکی شادمانیتان هەر بەرەو بەرزی بڕوات).

ئافرەتانی کورد تا دەوروبەری ئەم مێژووانەی دوای دەستیان لە پەخشانا- پەخشانی کوردی- ئەوەندە نەبووە، بە پێچەوانەی هۆنراو، لەو مەیدانەدا وێنەکانی وەکوو مەستوورەی کوردوستانی و حەیرانخانمی نەخچەوانی بەڵگەن بۆ گەلێ لە هۆنەرانی ئافرەتی کورد! بەڵام پەخشان ئەو دەورەی لە ناو ئافرەتانی کورددا کەمتر بینیوە، ئەمەش یەکەم لەبەر ئەوە بووە کە نەوەک ژنان بەڵکوو پیاوانیش ئەوەندە نەیانتوانیوەو بۆیان نەکراوە بچنە ئەو مەیدانەوە، دووەم شەقڵی مێشکی ئەو سەردەمە ئەوە بوو کە ئافرەت تەنیا ئیشی ناوماڵی پێی سپێردراوە، کە ئەڵێم ئیشی ناوماڵ بەچاو ژنانی ناوشارەوە، نەوەک هی لادێ و کۆچەرییەوە. بەڵام رەورەوە پێشکەوت و ئەو قسەیە راست بوو کە ئەوترا: دنیا لە پێشکەوتنایە!. ئەم قسەیە لە ئافرەتی کورد دا دیمەنی خۆی پیشاندا.

ئەو دەقە پەخشانە ئەوەمان بۆ دەر ئەخا کە ئافرەتی شاریی کورد کەوتە کۆڕی ئیشکردن و ئامۆژگاری کردنەوە، چ بە بیر، چ بە قەڵەم. لە وێنەی ئەوانە «دایکی سۆلاف»ە، کە بوو بە «ئاتوون»ێکی دڵسۆزی ئامۆژگاری کەر؛ رێ و شوێن دائەنێ بۆ ئەو ژنانە کە کەوتوونەتە کۆڕی خوێندەواری و زانیاری لە سەردەمی ئەواو جگە لەوانیش. تێیان ئەگەیەنێ کە بەرهەمی ئێوە تەنیا خزمەتکردنی ماڵ و بەخێوکردن و راو کردنی دڵی

مێردەکانتانە بە قسەی خۆش و بە زەردەخەنەی خۆشەویستی ئامێزەوە، نابێ لەو ڕێگایە لادەن کەمێردەکانتان بۆتان دائەنێن. مێرد بۆ ئێوەو ئێوە بۆ مێرد جووتە هاوبەشی ژیان و مردنن. مالاوای لە مێرد مالاوای کردنە لەدام و دەزگای ژیان و کۆیلەی و دەربەدەری منالّ و وێران کردنی مالّە. ژن ئەبێ چاوی لەوە بێت کە کەسیەتیەک بۆ خۆی و بۆ منالّەکانی لەم ڕێگایەوە دروست ئەکا، نابێ ئەو کەسیەتییە بەرەلاّ بکا بۆ لغاوی نەفسی بۆ ئەوە لە ناوی بەرێت.

ژن ئەبێ چاوی لەوە بێت: ئەو ڕۆژە کە ئەبێ بە هاوسەری باوکی منالّەکانی کۆشکێکی تازە دروست ئەکا بۆ ئەو ژیانە پڕ لە بەختیارییەی کە بەتەمای بووە، ئەو کۆشکەی تێک نەدا، لووتەلا بوون لە مێردەکەی بە چەلەحانێ کردن لەگەلّیا، بە دلّبریندار کردنی بە قسەو کردەوەی هەلّەشەیی ئەو بارەگایە تێک ئەدا. مێرد بۆ ژن سەیوانێکە بە سەریەوە. ئەیپارێزێ لە باران و لە گەرمایی هەتاو، بازی کامەرانییە بە سەریەوە، دەولّەمەندی مەرج نییە، ژن ئەگەر ژن بێ سامان هیچ نییە. مێرد پارە پەیدا ئەکاو ژن ئاگاداری ئەکا. ژن ئەگەر ژن بێ مێرد کامەرانە. کەمێرد کامەران بوو ئەو مالّە ئەبێ بە هێلانەی بەختیاری.

لە هەمانکاتا دایکی سۆلاف وەکوو دایکێکی ناو چاوان نوورانی و پڕ لە بەزەیی و پڕ لە ڕەحم ڕوو ئەکاتە مێردەکان و ئەلّێ:

> ئێوەی باوکی کوڕو کچانی ئێستە و دوا ڕۆژ! لەگەلّ ژنەکانتانا نابێ ئەوە باوەڕتان بێ کە ئەمانە چەوساوەی مالّن، بەلّکوو ئەمانە هاوسەری ژیانی کامەرانییتانن، ئاوێنەی بالاّی نەونەمامەکانتانن، دلّسۆزی دائمی ئەو ژیانەتانن کە تا دوا هەناسە پێکەوە ڕەوانەی ئەکەن. پیاو کۆلّەکەی مالّە، ژن خێوەتەکەیەتی، بەم کۆلّەکە و خێوەتە «کۆز»ێک دروست ئەکرێ بۆ کارو بەرخی جوان – کە بێچوە پەری و فریشتەی زارۆلّەکانیانە–. ئەو پیاوە ئاگاداری ئەوە بکا نەیەلّێ ئەم کۆزە تێک بچێ، وە ئەم کارو بەرخانە بەناهومێدی و بێ نازی بەرەلاّی دەشت و دەر بنِ. ئەو پیاوە بە قسەی خۆش و بە ڕووی خۆشی و بە بێ خوتەو بۆلّە ژیانی نێوانی خۆی و ژنەکەی بپارێزێ.

ناوەرۆکی دەقی پەخشانی دایکی سۆلاف ئەو دلّخۆشییە ئەدا: کە ئافرەتانی کورد واخەریکن لە ڕێگای ئامۆژگاری و پێ گەیشتنیانەوە ئەچنە ریزی ژنانی نەتەوە پێشکەوتووەکان. هەروەها ئەم دەقە ئەوەمان بۆ روون ئەکاتەوە کە پەخشانی کوردی، هەر، کەوایەک نەبووە بە بالاّی پیاودا بڕابێ، بەلّکوو ئافرەتانی کوردی–ش وەکوو لە ژیانیانا

لەگـەڵ مـێـردەكـانیـانا هاوبەشن. لە خـامـەشـا لەگـەڵ پیـاوانا بۆ روونكردنەوەی رێگای سەرفرازی هەر هاوبەشن.

روخساری دەقەكە خۆی ئەو شایەتیە ئەدا: كە ئافرەت لە بەر ئەوە عـاتفەكەی زیاتر پڕ لە بەزەییە، قەڵەمەكەشی لە بەر تێكڵاوی ئەو بەزەییە زیاتر هەست پیشان ئەداو زیاتر كار ئەكاتە سەر دڵ و مێشك.

* * *

لەنێـوانی سـاڵانی «١٩٥٠-١٩٦٠»دا، لەبارەی رەوشتی كۆمەڵایەتی و پێ بە جەرگی خۆدانان بۆ رەخنە گرتن لە هەندێ لەو ناتەواوییانە، وردە وردە هەست ئەجووڵێ و خەبەری ئەبێتەوە، ئەندێشەی دڵ بە پەخشان ئەكەوێتە بەر نووكی قەڵەم.

«مـصطفی صـالح كـریم» لە ژێر ناوی: «ئەوەی ئەمـەوێ بڵـێم» لە «ژین»ی ژمـارە «١٣٨٩»ی رۆژی ١٩٥٨/٦/٢٦دا بە پەخشانێك دێتە قسەو ئەڵێ:-

(كامەران و هۆنراوەی نوێ:

ئەبێ لە پێش هەموو شتێكا ئێمە ئەوە بزانین كە ئەركی رەخنەگر شتێكی هەروا ئاسـان نییـە بەسادەیی بیگری و لەسـەری بدوێ، بەڵكوو پێویسـتـە رەخنەگر شارەزاییەكی باشی بێ لەو بابەتەی كەلێی ئەدوێ. جا بۆ ئەوەش من وائەزانم ئێـمە هێشـتا رەخنەگری «تحكیمی» وامان تیـا هەڵنەكەوتووە كە راسـتەوخۆ حوكم بدات بە سـەر شـتێكا. بەڵكوو باشـترین جۆری رەخنە بۆ ئەدەبی ئێـمە رەخنەی «تحلیلیـــە» كـــە بریتی بێ لە لێی وردبوونەوەو لێ كـــۆڵینەوە بێ لایەنگیری. ئیـمجا با بێمە سەر ئەو نامیلكەیەی كاك محمد صدیق عـارف كەخۆم پێشـەكیم بۆ نووسیوە. من لەم پێشـەكییەدا بە پێچەوانەی گـەلێك پێشـەكی ترەوە تەنیا بیرو باوەڕی خۆم دەربارەی شیعر باس كردووە. هەروەها نارەزایی خۆشم پیشانداوە بەرامبەر گەلێك لەو حوكمانەی كاك محمد صدیق داویەتی، بەتایبـەتی دەربارەی شـیــعـری كـۆن. بەڵام هەندێ لە هـاورێ نووسەرەكان بە باسكردن پیان وتم و مامۆستایەكی خۆشم هەر لەم رووەوە بۆی نووسیوم كە ئەبوا لە پێشـەكیـەكەدا باسی ئەوەشم بكردایە كە ئەم نامـیلكەیە بۆچی بێ سەرچاوەیە؟. لە راستیا من پاش ئەوەی كە نامیلكەكەم وەرگرت هەر دواییەكەم خوێندەوە، وە بە برادەرێكم وت «لەوانەی كەوا ئاگاداری ئەو باسە بوون» كە: ئەم نامیلكەیە-بیرو باوەڕی وەرگیرای زۆر تیایە بێ دەستكاری لە وتاری «دوكـتـور صـلاح خـالص»و لە گـۆڤـاری «الاداب»، وە ئەبوایە كـاكی

نووسەر باسی ئەوانەی بکردایە.

ئیـتـر لە دوای ئەم باسـە لەسـەر پێـشنیـاری من نامـیلکەکـەمـان دا بە برادەرێکی، کە پێشـەکی بۆ بنووسێ، بەڵام دوای ئەوەی کە ماوەیەکی زۆریش لە لای مـایەوە تێگەیشت کـە بە هیچ جۆرێ دەسـتی ناپەرژێتـە سـەر نووسین، ناچار ئەرکەکە خرایەوە سەر شانی من!. بێ گومان من ئەوەشم زۆر باش لەیادا بوو کە نامیلکەیەکی وا تا سەرچاوەی زۆرتر بێ گرنگترو دەرچووتر ئەبێ، بەڵام ئەوەم هەڵگرت بۆ کـاتی دەرچوونی تا لە رۆژنـامـەو گـۆڤـارەکـانا بنووسـرێ، چونکە من بەلامەوە وابوو کە ئەوە «مهـمە»ی رەخنەگرە، نەک پێشەکی نووس، رەنگە بەهەڵەش چووبم لەوەدا. بەڵام هەرچۆنێ بێ ئەو برادەرەی کە یەکەم رۆژ من ئەوەم لا درکاند ئامادەیە بۆ دەرخستنی راستیی ئەم باسە ئەگەر پێویستی کـرد. مەبەسـتیـشم لەم وتارە تەنیـا روونکردنەوە بوو لە لایەک، وە لە لایەکی تریشـەوە رێ خۆشکەرەیەکە بۆ کـاک مـحـمـد صـدیق کـە لەمـەودوا سـەرچاوە «مصدر» نەخاتە پشت گوێ!.

هەندێ قسەی گوێ ئاگردان و بەر دوکانەکان!:

هەندێ کـەسی دەسـەپاچە هەن لە قـسـەکردن بەولاوە هیـچی تریان لە دەست نایەت، خۆزگـە قسـەکانیـشیـان قسـەی سوود بەخش و بە مـانا بوونایە. نەء. خوانەکا چونکە قسـەکانیان هەمووی پلاری ژەهراوییە لە دڵێکی پڕ لە کینەوە دێتە دەرەوە ئاراستـەی سەر سنگی ئەوانە ئەکرێ کە فرمانیـان لە بارایە!.. لە چاپخـانە، لە دوکـانی بەرگ دروو، لە بەردەمی نامـەخـانەکـانا ئەکـەونە پلار هاویشتن و لە سـەرو پۆتەڵاکی ئەم و ئەودان، بۆچی؟. ئەزانن ئـەمـانە بۆچی وا ئەکەن!. چونکە وەکوو وتم لە قسەدا وەستان، لە فرمانیشا «سفر» بە دەستەوە ئەمـێننەوە!. هیـچیـان لێ نایەت و هیـچیـان پێ ناکرێت و پێشیـان ناخۆشە خەڵکی تر لە ناویانا دەرکەوێ بە ئیشکردنی راستی و خزمەتی دڵسۆزانە.

خـەڵکینە!. ئێـمـە لە سـەدەی بیـسـتـەماین، بە هەر چوار دەورمـانا جـەنگی ئازادی بڵێسـەی سەندووە؛ ئەو جەنگەی کە بە یەکیەتییەوە پێک دێت. ئێمە تاکـەی «خۆخـۆر بین » ، تاکـەی یەک لە قـەدری یەک کـەم کـەینەوە؟!. ئەمـە لە پای چی؟. لە پای خزمەت!. حاشا خزمەت بەرییە لەوە، من ئەمەوێ راستەو راست پێـیـان بڵـێم؛ بەوانەی کە کـاتێک غـەرەزی شـەخسی ئەیانجوولێنێ و ناوی هاورێکـانی پێـشـوویـان ئەزرێنن، ئەوانە خـزمـەتی بێگانە ئەکـەن بە پەیداکردنی ئەم دوو بەرەکی و ناکۆکییە!.

فەرموون ئەگەر خواری ئەبینن لە هەر کەسێک، یان ناتەواویەک لە ناو کۆمەڵا بەدی ئەکەن بیخەنە سەر کاغەز. خۆ وەکوو لە قسەدا وەستان ئەبێ نووکی قەڵەمیشتان تیژ بێت!).

ئەم پەخشانە باسی چۆنیەتی خوێندەوارانی پەنجاکان پیشان ئەدا. هەر چەندە ئەیەوێ ڕێبازی ڕەخنە بگرێ بە شێوەیەکی پەخشان، بەڵام ناوەرۆکی نووسینەکە گلەیە لەو کەسانە کە قسە ئەکەن و کردەوەیان نییە، هەموو کۆششێکیان هاتۆتە سەر ئەوە کە بە قسەو لە گوێ ئاگردانا دەستبکەن بە ڕەخنەگرتن لە نووسینی ئەم و ئەو، بەڵام لەوانەیە پێ بە جەرگی خۆیانا نەنێن ئەو قسانە بخەنە سەر لاپەڕەی کاغەزو لەسەر کاغەز بکەونە ڕەخنە بازی بۆ ئەوە ڕاستی لە شتدا دەرکەوێ!.

تابلۆی ئەم نووسینە ئەوە پیشان ئەدا کە لەو ساڵانەدا پلەی بیرو باوەڕی فیکری هەنگاوێکی تری بڕیوەو لە دەرگایەکەوە چوەتە ناو دەرگایەکی تر. هەستی بەرەی خوێندەواری ئەو ڕۆژە نەختێ قووڵتر بوەتەوە بۆ ئەوە لە شتی عیلمی بکۆڵێتەوە و کۆزەرو گەنمی سوور لەیەک جیا بکاتەوە؛ ئەوەی بێت بە دڵا ئەو ڕۆژە کۆن بووە کە: ئەیانووت نووسینی کوردی ئەگەر جنێویش بێ هەر باشە!. ئێستە ئەبێ بکەوینە سەر ئەوە کە پێویستە شتی بەکەڵک و سوودبەخش بنووسرێ؛ ئەوانە بنووسرێن کە سوود بە عیلم ئەگەیەنن، ئەبێ لە ناوەرۆک و ڕوخساری ئەو نووسینە ورد ببینەوە بزانین چ ناتەواویەکی تێدا هەیە؟. چ جۆرە نووسینێک کەڵک ئەگەیەنێ بە نەتەوەکەمان؟. نووسینی نیشتمانی وەنەبێ هەر برێتی بێ لەو جۆرە شتانە کە لە ڕواڵەتا خوێن و دەمار ئەهەژێنن، بەڵکوو ڕێچکەکانی تریش ئەو کاریگەرییەیان هەر هەیە بەڵام لە ڕێگایەکی دوورترەوە، تا ئەو ڕێگا دوورە ڕوون نەکرێتەوە نزیکەکە قەڵافەتەکەی بە نموود نابێ!. ڕەخنەو ڕەخنەگرتن لە نووسیندا تابلۆیەکی ئاوێنەییە کە گوزارشت و گوزارەی زمان مشت و ماڵ ئەداو لەمەوە بەهرەیەکی سوود مەندی گەورە ئەکەوێتە دەست نەتەوە. وەکوو چۆن شێوەو نووسینی ئەو ڕۆژە ئەخاتە ڕوو، چ لە لایەن قرتاندنی هەندێ وشەوە، چ لە لایەن پاش و پێش خستنی ڕستەو وشەوە کە ئەگەر بەپێی ڕێزمان سەیر بکرێ. لەگەڵ ئەوەدا ڕێزمان ئەچێتە ژێر خێوەتی وشەوە، نەوەک وشە بچێتە ژێر باڵی ڕێزمانەوە. ئەمانە هەموو ئاوێنەیەکن کە تاپۆکانیان لە ناو بابەتی ڕەخنەو ڕەخنەگرتندا دەر ئەکەون...

* * *

ساڵانی «١٩٦٠-١٩٧٠» دێتە پێشەوە، پەخشانی کوردی لە هەموو ڕوویەکەوە لە

نێوانی ئەو ساڵانەدا بە جۆرە شێوەو گوزارشتێکی تر دێتە پێشەوە. لە هەموو بابەتێک ئەدوێ، بە هەموو چەشنە روخسارێک دێتە ناوەوە. بە وێنە:

«محەممەد مستەفا کوردی» لە ژمارە «٣» گۆڤاری «رۆژی نوێ»ساڵی «١٩٦٠»دا دیمەنێکی سەرگوزەشتەی رابوردوومان بە پەخشان لە ژێر ناوی «نە بە بەرخی تێر شیر بووم و نە بە کاوڕی تێر گیا» ئەخاتە بەر دەست و ئەڵێ:

(لەسەرەتای ژیانتا جارێ تا ساوایت ئاگات لە ژیان نییە، وە نازانیت چیت بە سەرا دێ و چی ئەکرێ و چی دێت و چی ئەچێ، هەر ئەوە ئەزانیت کە برسیت بوو بخۆیت و خەوت هات بنویت و ئازارێکت پێ گەیی بگریت! وە هۆشی ئەوەت نییە شت بگریت بە دڵەوە، هەرچیت بە سەرا دێ هەر ئەو کاتەیەو گورج فەرامۆشی ئەکەیت!. بەڵام کە تۆزێک چاوت کردەوەو سەرو گێت هەڵات ئیتر ئەم چۆنیەتیەت ئەگۆڕێ، وە رەنگ و ریسێکی تر وەر ئەگریت.

خوێنەرەوەی بەڕێز! من لە کراسی خۆما، وەبە پێی هەستی خۆم ئەو بەسەرهاتانەی کە لە ماوەی چاوکردنەوەمەوە تا ئیمڕۆ-کە نیوە چەرخێک ئەبێ- بە کورتی ئەیخەمەوە روو، وە سەر پۆتێکتان پێشکەش ئەکەم، جا ئێوەو خواتان زۆر بەوردی بیخوێننەوەو بڕیاری خۆتانی لە سەر بدەن، وە بزانن تۆ خوا ئەمە رابواردن بوو؟. ئەمە گوزەران بوو کەئێمە لەم ماوە کورتەدا کردمان و دیمان و بەسەرمان برد؟. بێ گومانم هەموو تێکڕا ئەڵێن: «نە بەخوا»!.

یەکەم بەسەرهاتی گرنگ و یەکەم قۆرتی زل و یەکەم کۆسپی نالەبار کەدوای کرانەوەی چاوو گوێم دەواری رەشی لە دڵما هەڵداو تیا چەسپ بوو بە سەرهاتی جەنگی تێکڕای یەکەم بوو. من هەر ئەوەندەم لە بیرە ئەم بیست کەوا لە مزگەوتی گەورە تەپل و دەف لێ ئەدەن، منیش بە پێی سروشتی منالّی کە دڵی ئەم تەحرە شتانە ئەخوازێ لەگەڵ منالە ورتکەدا رامان ئەکردو ئەچووین، ئەماندی وا شار خرۆشاوە، هەموو لەوێ مرووکان و بە یەکا دێن و ئەچن، کابرایەک کردبوویە سەر شوێنێکی بەرز شتی بۆ ئەخوێندنەوەو هانی ئەدان بۆ ئامادە بوون و چوون بە گژ دوژمنانی ئایینا، جەنگیان داگیرساندووە لەگەڵ ئیسلام، ئەمانیش بە دڵێکی پاکی رووناکی پڕ لە بڕواوە سنگیان ئەدایە پێشەوە - بێ ئاگا لە بنەڕەتی کارەکەو لە ئاکامی- هەموو ناوی خۆیان ئەنووسی، وە هەر لەوێشا پێیان ئەوتن: خۆتان ئامادەکەن فیسارە رۆژ رەوانەتان ئەکەین.

ئینجا کە حەلی رەوانەکردنیان ئەهات دووبارە لە مزگەوتی گەورە کۆ

ئەبوونەوەو تەپل و دەف لێ ئەدرایەوە!. ئێمەش کە خوا خوای شتی وامان بوو دیسانەوە رامانئەکردەوە بۆ ئەوێ. ئەماندی کە وەک جەڵەبی مەڕ لەگەڵ چەن جەندرمەیەکا ئەنێرران. هەر بەم جۆرە چەن جەڵەبێکم لە بیرە کە نێرران و کران بە دەستە چیلەو نران بەدەم ئەو ئاگرە بە تینە بێ سامانەوە!. لەمانە مەگەر بە دەگمەن ئیتر کەسیان سەریان نەهێنایە دواوە، وە هەموو ژنیان بێوە ژن و مناڵیان هەتیو کەوتن و باوک و دایکیان جگەریان هەڵقرچا بۆیان و سامان و دارای و خانوو بەرەیان لە دەست چوو!.

ئەمانە بێجگە لەوانەی کە، لاوو گەنجن و لەوانەی کە دەستیان دار ئەگرێ کە هەموو بە زۆر گیران و نێرران و دران بە دەم ئەو ئاگرە بە تینەوە. ئەو پیرو گەجەرو گوجەرانەش کە مابوون زاکەیان ئەهات بە دەست کاربەدەستانەوە، هەر کاتە نەکاتێ ئەگیران و ئەبران و بەناوی راکردووەوە لە بەندی خانە توند ئەکران، وە وەک مەڕو بزن ئەبڕانەوە، ئینجا بە نیوە گیان بەرەڵا ئەکران، بەڵام دوای چی؟!دوای ئەوە هیزەگوش ئەکران و تەڕاییيان تیا نەئەما!.

کاربەدەستانی بێ پیر بەمەش دانەئەکەوتن؛ ئەهاتن بە ناوی گەڕان بە دووی راکردوودا خانوو بە خانوو خانە بکیبریان ئەکردو ئەیانپشکنی، جارێ چییان بدیایە لە تەڕەو لە وشکە ئەیانپێچایەوەو ئەیانبرد. خۆ ئەگەر تاقانەیەک، یا یەکێکی ئاوەکی، یا ئاوارەیان بدیایە قۆڵبەستیان ئەکردو ئەیاندایە بەر، وە لە کونە گورگەکانی «دەبۆ»یان ئەترنجان!. ئینجا شەو درەنگێک ئەیانهێنان وەک قەساب دەستیان ئەدا لە پشتیان کامیان چەور بوایەو کزەی بکردایە وا سەریان ئەقەبڵان و هەر ئەو شەوە بەریان ئەدا، وەکامیشیان هیچی لێ پەیدا نەبوایەو بۆسۆی لێ هەڵنەستایە ئەوە بە ناوی «پشت هەڵکردن لە جەنگی ئایینییەوە» بڕیاری گوللەبارانی ئەدرا! ئیتر هەر ئەوەندەت ئەزانی بەیانی لە پاڵ دیواری دەبۆ دا جەلە ئەکران و «قرم قرم» ئەدرانە بەر گوللە و مێشکیان بەو دیوارانەدا ئەپژا!. ئێمە کە مناڵ و ترسنۆک و کەللەزاور بووین هەر بە بیستنەکەی نزیک بوو بتۆقین، ئیستەش کە بیری لێ ئەکەمەوە مووچڕک بە گیانما دێ!. ئەم هەموو نارەواییيەش ئەکرا ئەگەر مەیبیری چەک و خۆراک و بەرگ و پێڵاوو تفاقی جەنگی ببوایە باش بوو، کەم یا زۆر هیچی هەر نەبوو!.

لەبیرمەماڵی نەنکم لە ترسی کاربەدەستان و تاڵان تفاقی زستانەیان وەکوو برنج و گەنم و نۆک و نیسک وەک دۆشەک و سەرین خستبوویانە بەرگەوە کە ئەگەر هاتن بە نوێنی بزانن، کەچی بە رێکەوت هاتن و بردیان و بەشبڕاویان کردن، وە پرسینەوەش نەبوو، چونکێ ئەوترا: دەستێ میری بیبڕێ خوێنی

نییه!.

جارێکیشیان خزمێکی جافمان هاتبوو بە میوانیمان، لە بەر دەرگای خۆمان یەکێک لە کەلانە لە ملەکان- کە ئەو کاتە پێیان ئەوتن قانوون - تێی خوڕی وتی: کابرا! تو چیت؟. ئەمیش بێ ئەوە بشڵەژێ وتی: «ئەوەم کە تۆ گەرەکتم» ، ئەویش وتی: سەگبابە چەند بێ شەرم و بێ ترسە ؟!. ئەمیش وتی: «وەچل قورحان راست بێژم؛ ئەگەر بێژم پیاگم کەرەکتم، ئەگەر گام گەرەگتم، ئەگەر بێژم کەرم یا گورێسم، یا هۆرِم، یا هەوانەم گەرەکتم. کەواتە ئەوەمە کە تۆ گەرەکتم، برۆ کۆێ بێژی بابرۆین!» .. ئیتر میوانەکەی وەک گای تالآنی دایە بەرو بردی، ئێستەش ئەوتە ئەیبیا!. ئیتر قورِ بە سەرە سەری نەهێنایەوە دواوە، لێم روونە بە پارەیەکی زۆر گۆڕیویەتەوە بە یەکێک کە بڕیاری گوللە بارانی درابێ!.

خوشکو برای بەرێز! هەروا لە کۆڵان و کونو قوژبنەکانی شارا ئەتبینی جەندرمەو کەلانە لەمل ئەسوورِانەوە وەک توولەی چەشی برسی هەر چییان بدیایە ئەیانقۆستەوەو ئەیانبرد، ئیتر کەس نەیئەوێرا ورتەی لە دەم دەرچێ، چونکە ئەیانزانی ئاکامی کوشتن و برین و چەرمەسەرێییە. جا پەنا بەخوا ئەمانەی کەمن ئەیلێم جگە لەوە یادداشتی منالێکی خامی پچکۆلەیە وە هەر کارەساتی ئەو کۆڵان و دەوروبەری گەرەکی خۆیانە کە دییوێتی. ئاخۆ لە جێگایانی تر بە تایبەتی لە دێهات و دەری شار چی کرابێ؟!. ئەوە هەر مەپرسە).

دەقی ئەم پەخشانە چەند پەردەیەکمان پیشان ئەدا؛ یەکێ، داستانی بە سەرهاتی وڵاتی سولەیانی و کوردەواری بەر پەلی حکومەتی عوسمانی کە لە ئاخرو ئۆخری دوایی هاتنی حوکمەکەیانا بە چ جۆر لەگەڵ ژێردەستەکانا ئەجووڵانەوەو چۆن لە هەموو روویەکەوە هەراسیان بە مەردم هەڵگرتبوو؟!. ئەمە لوێچێک بوو لە دەریای مێژووە تاریکەکەی ئەو رۆژە. یەکێ، بە جۆرێکی لاوەکی ئەوە پیشان ئەدا کە زۆرو ستەم کاتێ کاسەکەی پڕ کرد، ئاسیاوی رەورِەوەی رۆژگار ئەبێ ئەو کاسەیە بهارێ وەکوو هارِی!. یەکێ ئەوەشمان هەر بۆ دەرئەخا کە ئەم جۆرە کارەساتانەی رابوردوو تا ئەم سەردەمانە گەلێ جار کە باسکراوە لە شێوەی هۆنراودا زۆر بووەو زۆرمان بیستووە، بەڵام لە ناو کورددا لە روخساری پەخشاندا کەم خۆی پیشان داوە، ئەم پەخشانە ئەو گرێیەی لە دڵمانا نەهێشت. ئەم دەقە ئەوە دەر ئەخا کە لە زمانی کوردی-شدا داستانی رابوردوو ئەو مەودایە هەیە بە پوختی بتوانێ بە

پەخشان دەری ببڕێ. ئەمانە هەموو لەم دەقەدا هاتوونەتە دی. بەڵام ئەوەی کەمەبەستی تەواوی ئێمەو ئەم کتێبەیە ئەوەیە کە:

ئەم دەقە لە نموونەی کوردییەکی پەتی داو بە زمانێکی سادەی دوور لە هەموو گیروگرفتیەک لە ساڵانی «١٩٦٠-١٩٧٠»دا پەیدا بووەو نموونەی ئەو سەردەمەمان پیشان ئەدا؛ ئەوەمان پیشان ئەدا کە خامەی کوردی ئەگەر بکەوێتە کار نەک لە رووی دروستکردنی هونەرە قسەییە ئاشکراکانەوە بەڵکوو لە رووی پەخشانێکی سادەی تەڕو پاراویشەوە ئەو شایانیەی هەیەو لە گێڕانەوەی بەسەرهاتا ئەتوانێ تاکی تەرازووی خۆی بە تەواوی راست بکاتەوە.

بابەتی ئەم دەقە بابەتێکی سیاسی نییە، بەڵکوو گێڕانەوەی کارەساتە، گێڕانەوەی کارەسات هیچی لە سەر نییە، ئەوەندە هەیە ئەبێ ئەو گێڕانەوەیە لە روخسارێکا بێ کە پەیکەرەکە بە تەواوی دەرکەوێ، دەقەکە ئەوەی کردووە، بەڵکوو هیچی نەهێشتۆتەوە بۆ ئەو شتەی کە لەو بابەتە لە دڵایە و عیبارەت پێی نەکرێ دەری ببڕێ.

من باسی دەقی ئەم پەخشانە لەو رووەوە ناکەم کە خاوەنێکی هەیەو بڵێم خاوەنەکەی وایە و وا نییە، بەڵکوو باسەکەی لەو رووەوە ئەکەم کە خودی دەقەکە ئەو شایانیەی هەیە ناو ببرێ بە دەقێکی بێ گیروگرفتی ئەو رۆژە لە پەخشانی کوردی دا. ناوەرۆک باسی ستەمی سەردەمێک ئەکا، روخسار زنجیرەی ناوەرۆکەکەی تێک نەداوە، بەڵکوو ئەو ناوەرۆکەی بتەوتر کردۆتەوە. ئەو روخسارە ئەوەی پیشان داوە کەزمانی کوردی ئەو شایانیەی ەبێ قۆرت و بە رەوانی شت بگێڕێتەوە بەبێ ئەوەکە خوێنەرەکە تووشی ماندوێتی بکا. من ئەم حوکمە نادەم بەڵکوو خوێنەر خۆی ئەتوانێ ئەم حوکمە بدا.

***

هەر لەم ساڵانەدا جۆرە گۆڕانێکی تر کەوتە ناو کوردەوە کە ئەمە بە تەواوی جیایە لە لاپەڕەکانی پێشووی.

لە ژمارە «٩»ی «رۆژی نوێ» کانوونی یەکەمی ساڵی «١٩٦٠»، «رۆژ» باوەڕێکی ترمان لە ژێر ناوی «ئەم کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردە»دا ئەخاتە بەر دەست و ئەڵێ:-

(لەم ئەستێرەیەی ئێمەدا، لەم چەرخەدا، بە تایبەتی لەم رۆژانی دواییەدا گەلێک رووداوی گرنگ رووی داوەو روو ئەدا، کاروانی ئادەمزاد ملی رێی پێشکەوتنی گرتۆتە بەر، وە رۆژ بە رۆژ هەنگاوێکی نوێ ئەنێ بەرەو پێشەوە؛

ئەوە ئەتۆم جگە لە هێزی کاولکەریی چەشنە کارێکی کردۆتە سەر ژیان و ئەیکا کەچاوەنواڕی ئەوەی لێی ئەکرێ یەکسەر ژیان بگۆڕێ بە بارێکا پڕ بێ لە شادی و کامەرانی وا مانگی دەستکرد خولە خولی دێت لە ئاسمان، ساڕۆخ جەرگی دووری لە فەزادا ئەبڕێ، ئەوەندی پێ ناچێ پێی ئادەمزاد ئەگاتە مانگ و دەستی ئەگاتە ئەستێرەکان!. زانست و هونەرو ئەدەب ڕۆژ بە ڕۆژ گەشە ئەکەن و بەرهەمی نوێ ترو بە سوودتر پێشکەش ئەکەن. ئەمە لە لایەک، لە لایەکی کەشەوە نەتەوە ژێر دەستەکانی سەر ئەم زەمینە هەر ڕۆژەو چەند نەتەوەیەکیان ئازاد ئەبن و هەر ماوەیەکی کەم تێپەڕ ئەکاو ئەبیستین ئەو نەتەوەیەو ئەو نەتەوەیە بوون بەخاوەنی مالّی خۆیان و بە زەبری بازووی خۆیان خاکی خۆیان سەندووەو نەخشەی دوارۆژی ژیانی خۆیان بە دەستی خۆیان کێشا. ئیمپریالیزم و زۆرداری و کۆنە پەرستیش هەر ڕۆژە لە شوێنێک جەزرەبەیەکیان ئەگەیەنرێتێ و تالاّوێکیان بە دەما ئەکرێ و پەلێکیان ئەقرتێنرێ!. ئەو ڕۆژەش نزیکە کە یەکسەر ناویان لە لاپەڕەی ژیانیشا بکوژێنرێتەوە.

ئەمانە ئەگەر بە موعجزەی سەدەی بیستەم دانێین بۆمان دەر ئەکەوێ کە نەتەوەی کورد لەم چەرخەدا هیچ موعجزەیەکی نییە هاوبەشێتی نەبێ لە کۆماری عیراقدا کە بە پێی دەستوور کۆماری کوردو عەرەبە. موعجزەی سەدەی بیستەمی کورد ئەوەیە کە کوردستانی عیراق بکا بە مەشخەلّ بۆ هەموو کوردستان. وەجگە لەمە، وە لە جێی گەلێک ئاواتی بەنرخ تەنیا ئاواتێکی بەنرخی کەمان هاتۆتە دی کە ئەویش بوونی «کۆمەلّەی خوێندکارانی کورد»ە لە ئوروپا. لە جیاتی ئەوەی وەک گەلانی ئاسیاو ئەفەریقای برامان گەلێک ئاواتمان بێتە دی وە لە جیاتی سەربەخۆی و رزگاری هەموو کوردستان، ئەبینین لە جیاتی ئەمانە هەمووی کۆمەلّەیەکمان هەیە، کە لە دەرەوەی کوردستان ناوێکمان بێنێ و هەولێکمان بۆ بدا، وە قوتابیانی هەموو پارچەکانی کوردستان نوێنەریانی تیا هەبێ، کەچی لەگەلّ ئەوە هەندێک هەن کە چاویان پیا هەلّنایەت و نایانەوێ ببێ!!.

کۆمەلّەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا کە کۆمەلّەیەکی دیموکراتی باوەڕی ئاشتیخوازی کورد پەروەرە، وە شان بەشانی کۆمەلّە قوتابییەکانی کە تێی ئەکۆشێ بەبێ ئەوەی هیچ یارمەتیەکی بدرێ جگە لە یارمەتی گەلی کورد خۆی کەشایەنی باس بێت ئەبینین هەن کە نەمانیان ئەوێ!.

ئەم قوتابییە کورد پەروەرانە چالاّکانە بێ ئۆقرە تێ ئەکۆشن بۆ کوردو

کوردستان هەوڵ ئەدەن بۆ کوردی چەوساوەی برسی و رەش و رووت و گیرۆدەی نەزانی و نەخوێندەواری. ئەم قوتابییە کارامانە دەنگی کورد بە هەموو ئەوروپادا بڵاو ئەکەنەوەو زۆر دڵسۆزانە شەو و رۆژ خەریکی ئەوەن سوودێک بگەیەنن بە نەتەوەکەیان. بەڵام لە بابەتی ئەوەی وەک گەلی کۆنفو و ماو ماو وگەلانی ئەفەریقا یارمەتی بدرێن بۆ ئازادی هەموو کوردستان سەیر ئەوەیە، یان بڵێین «موعجزەی» هەندێک کەس ئەوەیە کە دژی ئەم کۆمەڵەیە بوەستن و لە هەموو کارو فرمانێکیا، لە هەموو هەوڵ و خەباتێکیا بەرەنگاری ئەبنەوە!. وە موعجزەکەش لەوەدایە کە ئەوانەی بەرەنگاری ئەبنەوە خۆشیان بە ئازادی خوا ئەزانن!!.

کۆنگرەی شەشەمی قوتابیانی جیهان کە لە بەغدا ئەمساڵ گیرا رای لەوە نەبوو کە کۆمەڵەی خوێندکاران نوێنەری قوتابیانی کورد بێ...بۆ؟

چونکە یەکێتی قوتابیانی عیراق بەمە قایل نەبوو، وە حەزی پێ نەئەکرد!. ئایا ئەمەش موعجزەی سەدەی بیستەمە؟. مانگی دەستکردو کەشتی ئاسمانە؟!.

بەراستی جێی داخە کە لە ناو کوردا هەن دژی کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردن، بەڵام لەمەش سەیرتر ئەوەیە کە رۆژێک دێت ئەوانەی بە هەڵە چوون پەشیمان بنەوە، وە ئەوانەش کە بە ئەنقەست دژی ئەم کۆمەڵەیە ئەوەستن هەر لە بەر ئەوەی هی کوردە رووزەردییان بۆ بمێنێتەوە!).

ئەم دەقە ئێمە کە هێنامانەوە مەبەست روخسارەکەی نییە، بەڵکوو ناوەرۆکەکەی زیاتر ئامانجی ئەم کتێبەیە.

هەتا دەوروبەری ئەم مێژووە کورد کە دەقی پەخشانی پیشان ئەدا وەکوو بڵێیت بابەتەکەی هەر لە ناو چوارچێوەی وڵاتەکەدا بوو، ئێستە گەیشتە ئەو پلەیە کە جگە لە وڵاتەکەی خۆی شوێنانی تریش ببینێ. مەبەست هەر بینینەکە نییە، بەڵکوو مەبەست ئەوەیە کە لە کاروباری کوردەوە قسەبکا. دیارە ئەمە پلەیەکە بۆ کورد کە تا ئەم رۆژانە خوێندەوارییەکە لە ناو خۆیا، وەیا لە ناو ئەو حکومەتانەدا بووە کە ئەوی تێدا بووە، ئێستە وردە وردە قوتابییەکانی روویان کردە ئاورووپاو وڵاتانی رۆژهەڵات، لەو شوێنانە کەوتنە دوان و کۆڵینەوە لە بارەی بەسەرهاتی کوردەوە، بەجارەها کۆنگرەیان ئەگرت و لە هەموو روویەکەوە قسەیان ئەکرد. ئەم قوتابیانەش وەنەبێ بەشێکی تایبەتی یەک وڵات بووبن، بەڵکوو هەر یەکەو هەر چەند قوتابییەکیان هی بەشە وڵاتێکی کوردەواری بوون،

هەر یەکە ناتەواوی بەشە وڵاتی خۆی ئەخستە بەر دەستی ئەوانیتر بۆ ئەوە لە دەردی یەک ئاگاداری پەیدا بکەن و بە هەمووییانەوە ئەو کۆششە بکەن بۆ پووکاندنەوەی ئەو ناتەواوییە.

ئەمە لەم رووەوە پێشکەوتنێک بوو کە بە سەر لاپەڕەی ژیانی کورددا هاتبوو، دەقەکە ئەو مێژووە ئەگێڕێتەوە؛ ئەوە ئەگێڕێتەوە کە ئەگەر کوردەکە تا ئەو سەردەمانە لە ناو یەک «جغز»دا یاری ئەکرد ئێستە گۆڕانی گێتی ئیشێکی وای کرد کە ئەوانیش روو بە رووی ئەو گۆڕانە ببنەوەو لە هێلانەی خۆیان باڵە فڕە بێن و بکەونە ناو گەردوونێکی ترەوە. ئاشکرایە کە وشە گوزارشت لە گوزارە ئەداتەوە، گوزارەش پەیدا بوونەکەی لە ئاوو هەوای ئەو ناوچەیەیە کە خاوەن وشەکەی تێدایە. تا ئەم مێژووانە پەخشانی کوردی کە قسەی ئەکرد هەر لە ناوەوەی وڵاتەکە بوو، ئێستە کەوتە دەرەوە، بیرو هۆشەکە بە جۆرێ بڵاو بووەوە، کە تاکی نەتەوەکە قسە لە کەم و کووڕی و ناتەواوی ناوەوەی نەتەوەکە بکا. ئەمە گۆڕانێکی گەورە بوو کە بە سەر بیرو باوەڕا هات.

لە بن دەست ئەمەشەوە هەر ئەم دەقە ئەوەشمان بۆ ئەگێڕێتەوە کە هی وا هەبووە لە دژی ئەم خوێندکارانە بووە و بە هەوایەکی تر قسەی کردووە. ئەم بەرەنگاریەش وەنەبێ تایبەتی بووبێ، وە یابێ بەو دەستەیەوە، بەڵکو شێوەی هەموو گۆڕانێکە، کە ئەبێ دەستەیەک؛ ئەو دەستەیە کە پەروەردەی ئاوو هەوای پێش گۆڕانەکەن، ببێت، وە روو بە روویان بوەستێ، بەڵام شەپۆل کە هات نایگێڕێتەوە.

وەکوو وترا ئەم دەقە بۆ روخسارەکەی نییە، بەڵکوو قسە لە ناوەرۆکەکەیدایە؛ بۆ ئەوەیە کە چ جۆرە گۆڕانێک وردە وردە رووی کردە کوردەکەو ئاسۆی بیرو باوەڕی لە هەموو روویەکەوە فراوان بووەوە.

***

هەر لە نێوانی ئەم ساڵانەدا جگە لە سەر لاپەڕەی گۆڤارو رۆژنامە هەندێ جاریش پەخشانی کوردی خۆی لە سەر لاپەڕەی کتێب و نامیلکە-ش ئەبینی. وێنەیەک لەوانە دەقی پەخشانی نامیلکەکەی «جەمال نەبەز»ە، کە بەناوی «خوێندەواری بە زمانی کوردی» لە ساڵی «١٩٥٧»دا بە چاپ بڵاوی کردەوە. لە سەرەتای نامیلکەکەدا ئەڵێ:

(چەند وتەیەک

هاووڵاتی خۆشەویست! هەروا لە بیرمە جارێکیان گۆڤارێکم پەڕە پەڕە ئەکرد،

کوتوپڕ لە سووچێکەوە چاوم بەم هەواڵە کەوت:

«ئایە ئەزانیت ڕۆژێ «١٠٠,٠٠٠» چاپکراو بە زمانی ئینگلیزی دێتە بازاڕەوە؟».

بەڵێ.. سەد هەزار چاپکراو! سەد هەزار چاپکراوی هەمە چەشنە بە گۆڤارو نووسراو و ڕۆژنامەو نامیلکەوە ئەخرێتە بەردەم خوێندەوارانی ئینگلیزی لە تاقە ڕۆژێکا؛ واتە سێ ملیۆن لە مانگێکاو سیو شەش ملیۆن لە ساڵێکا!.

بەراستی من کە چاوم بەم ژمارە گەورەیە کەوت گەلێ واقم وڕما، ناهەقیشم نییە، چونکە ئەوەتەی ئێمە هەین هیچ کاتێک بە خۆمانەوە نەدیوە مانگی کتێبێکمان بە زمانی کوردی بۆ دەرچووبێ، بگرە جاری وا بووە لە ناو ساڵێکا، یان دوو ساڵا تەنیا کتێبێک دەرچووە، ئەویش بە هەزاران ئەرک و دەردی سەری، کەچی ژمارەیەکی کەمی لێ بڵاو بووتەوەو ئەویتری لە کون و قوژبنی دوکانی کتێب فرۆشەکانا بووەتە خۆراکی مشک و مۆریان!.

بێ گومان ئەمە بەڵگەیەکی بەهێزە بۆ پاشکەوتنی نەتەوەکەمان و بەجێ مانی لەکاروانی گەلانی زیندوو، چونکە بڵاو نەبوونەوەی چاپکراو لە ناو گەلێکا، مانای نەبوونی زانستی و خوێندەوارییە، وە بە پێچەوانەی ئەوەوە زۆربی بڵاو بوونەوەی لە سنوورێکی فراوانا تێگەیشتن و پێگەیشتنی ئەو گەلەمان ئەخاتە بەرچاو.

ئیمرۆ هەموو تێگەیشتوویەکی دڵسۆزی کورد ئەزانێ نرخی خوێندەواری چییە وە بۆی دەرکەوتووە کە خوێندەواری سەرەڕای ئەوەی پێوانەیەکە بۆ پێشکەوتنی گەلان، لە هەمانکاتا بۆ گەلی پاشکەوتووی وەک ئێمە کلیلی دەرگای خەرِ داخراوی ڕزگارییە. گەلی کوردیش بۆ ئەوەی کۆت و زنجیری بەندایەتی لە پێی خۆی داماڵێ و لە ناو شەوەزەنگی دیلی و کوێرەوەریا ڕێی ڕزگاری بدۆزێتەوە بەرەو دنیای ڕووناکی و بەختیاری، پێویستە چەکی زانین و هونەر بەرامبەر دوژمنانی زانیاری و پێشکەوتن ڕاستکاتەوە، مەشخەڵی خوێندەواری بە زمانی شیرینی کوردی بەرزکاتەوە، تاتیشکە بەتینەکەی کوێرایی یەکجاری بەچاوی پڕو پووشاوی شەمشەمە کوێرە و کوندەبەبووی شومی تاریکیا بهێنێ. بەڵام نابێ ئەوەشمان لە بیر بچێ کە هەر خوێندەوارییەک بە زمانی نەتەوایەتی نەبێ وەک سفری لای چەپ بێ نرخە، چونکە خوێندن بە زمانی بێگانە گیانی نیشتمانپەروەری و هەستی بەرزی نەتەوایەتیمان تیا ئەمرێنێ و لە جێگای ئەوە دەماری بێگانە پەرستی و

ناکۆکی و رارایيمان تيا پەيدا ئەکات، بۆیە ئەبێ تا لەو زەمانا بێ خوێندەواری بەزمانی خۆمان بلاّو بکەینەوەو بیخەینە برەو. جا هەرچەندە جێی شانازییە کە لەم رۆژانەدا سەرەتای جوولاّنەوەیەکی پیرۆز دەستی پێ کردووە، بەلاّم زۆر بە پێویستم زانی ئەو بەرهەڵستانە کە بوونەتە بەردی رێگر لە بەردەم بلاّوبوونەوەو پێشکەوتنی زمانی کوردیا بیانخەمە روو تا بتوانین یەک یەک لە رێ یان لادەین. بێجگە لەوەش هەندێ لەو کردەوانەی کە ئەبنە هۆی رازاندنەوەو گەشەپێدانی کتێبخانە چۆلو هۆڵەکامان دەست نیشانیان کەم تا دەستوبردیان لێ کەین و بە زوویەکی زوو ئەم ئاواتە بەرزەمان بهێنینە دی. ئیتر هیوام زۆرە کە گەنجی خوێندەواری بەهۆش کوورەی مەردایەتی بێتە جۆش و لەبیر خۆی نەباتەوە کە لە سەدەی کارەباو ئەتۆما ئەژی؛ لەو سەدەیەدا کە هەرچێ دەم ئەکاتەوە داوای رزگاری ئەکات، تەنانەت ئەو نەتەوانەی کەوا ژمارەیان لە سەد هەزارێک تێپەڕ نابێ هەموو خاوەنی خۆیانن. بەسە، چەرکەس و مەغوول و بەربەر و هیندییەکانی خوارووی ئەفەریقاش بە زمانی زگماکی خۆیان ئەخوێنن و ئەنووسن، لە کاتێکا نەتەوەیەکی پانزە ملیۆنی کورد نەک هەر تەنها میراتی دەهەزار ساڵەی باو و باپیری لێی زەوت کراوەو خراوەتە سەر بەشی مالاّن و بەس، بەڵکوو لەو هەقە کەمەش کە بە کوردی خوێندنە بێ بەش کراوە!. بە رادەیەک لە هەندێ جێگا کوردی نووسین بە تاوانێکی وا ئەدرێتە قەڵەم سەری ئەو کەسەی تیا بە برین ئەچێ!..

برای کوردم!

چەند هەزار ساڵێکە رێبی یەکێتیمان هەڵە کردووە، دیلی و نۆکەری و بوختان پێ کردن دانە پاڵ جنووکە و کردن بە تورکی شاخاوی و بە کەر دانە قەڵەم نەبێ هیچی ترمان دەست نەکەوت. دەمێکە لەسای سەری دوو بەرەکی و ناکۆکیەوە کەوتوینەتە سەرو پۆتەلاّکی یەکتری و دوژمنمان بیر چووەتەوە. بام جارێکیش لایەک لە خۆمان بکەینەوەو دەست بدەینە دەستی یەک. باوەڕیشمان ببێ کە هەتا یەکێتی و برایەتی و تێ کۆشان وەستابێ، هێز نییە لە بەردەممانا خۆی بگرێ.

ئیتر لە پێناوی خزمەتکردنی کورد و زمانی کوردیا بە دڵێکی نەترس و گیانێکی لە خۆ بووردووەوە بەرەو پێش.

٢٩ی مانگی ئاب ١٩٥٧ فەڕەنگی.

جەمال نەبەز)

لەو ساڵانەدا بیرو باوەڕی کورد لە بارەی خوێندەوارییەوە جۆرە گۆڕانێکی تری بە سەردا هاتووە؛ جاران هەر ئەوەندە بوو داوای خوێندەواری ئەکرا، ئێستە ئەو داواکردنە بە چەشنێکی تر دێتە ناوەوە، داوای ئەوە ئەکا کە تا ڕۆژنامە و گۆڤارو کتێب پەرە نەستێنێ ئەو خوێندەوارییە بنج داناکوتێ. وە نەبوون وە یا کەم بوونی ئەمانەش چەند هۆیەکیان هەیە؛ لەوانە نەبوونی چاپخانەیە، نەبوونی دەزگای بڵاوکردنەوە- دارالنشر-، یەکخستنی شێوەکانی زمانی کوردی، وە بۆ ئەم ئامانجەش پرۆژەیەک بە ناوی پرۆژەی نووسەرانی کوردەوە دابنرێ بۆ ئەوە ئەم پرۆژەیە پەیوەندی لە نێوانی ئەدیب و نووسەرو هۆنەرانی کورددا پەیدا بکات. نووسراوە دەستنووسەکان کۆ بکرێنەوە، کۆڕێکی زانیاری کورد هەبێت، کتێبخانەیەکی گشتی بۆ کورد دروست بکرێ، خوێندنی قوتابخانەکان بە کوردی بێ، وەرگێران زۆر ببێت بۆ سەر زمانی کوردی، هەروەها لە کوردی-شەوە بۆ سەر زمانەکانی تر. ئەمانەو گەلێ شتی تریش.

ئەو دەقەی نوسەر-کە نموونەیەکە لە تەواوی دەقەکەی-ئەوە پیشان ئەدا کە خاوەنەکەی لە ناو دەریایەکی ئەندیشەی نەتەوایەتیدا ژیاوە، ناگوزووری ئەو ڕۆژەی کورد ئاسۆی بیرو هۆشی خاوەن دەقی فراوان کردۆتەوەو ئەو بیرو هۆشە کە بۆی پەیدا بووە بەو پەخشانە گوزارشتی لێ داوەتەوە. پەخشانەکە ئەبێ بە مێژوویێک بۆ ئەو ناتەواوییانە کە لەو ڕۆژەدا هەبوون، کەوتۆتە سەر ئەو ڕێگایە کە کورد ئەگەر بیەوێ لەگەڵ ڕەوڕەوەی گەردوونا بچێ بەرێوە ئەبێ پێش هەموو شتێک ئەو ناتەواویانە نەهێڵێت، ئەو نەتەوانە کە پێشکەوتوون سەرەتا بەم ڕێبازانەدا ڕۆیشتوون؛ ئەمانە بوون کە بوون بە کلۆمی کردنەوەی ئەو دەرگایانە کە لە سەریان داخراوە.

گوزارشتی هەر کەسێک بۆ یەک شت، یا بۆ چەند شت جیایە لە گوزارشتی یەکێکی تر هەر بۆ ئەو شتە، یا بۆ ئەو شتانە. ئەم گوزارشتەی لەم دەقەدا هەیە بە تەواوی ڕوونی ئەکاتەوە کە خاوەنەکەی بە بێ ترس ڕوخساری دەقێکی خستۆتە بەردەستی ئێمە کە بەبێ پەردە بزانین چۆنیەتی ئەو ڕۆژەی کورد چۆن بووەو بەچ جۆر لە ناو ئەو پەنگاوەی دەر ئەچێ؟. ئەم بیرو هۆشەش کاتێک پەیدا بووە کە خاوەنەکەی وەکوو ڕۆشنبیرێک لە دووڵاوە، بەدوو چاوەوە سەیری کردووە؛ یەکێ خوێندەوەی سەر گوزەشت و بە سەرهاتی بێگانە، یەکێ وردبوونەوەی لە کاروباری کورد کە خەڵکی تر چۆن پێشکەوتوون و کەچی ئەم هەر لە شوێنی خۆیایە!. دەقەکە ئەم ڕێی بەدیبیەمان بۆ ئەکا بە عیبارەتێکی سادەو لە هەمانکاتیشا بە ڕێی پیشاندانێکی هەر سادە.

کەوا بوو روخسارو ناوەرۆکی ئەم پەخشانە هەردووکیان لە ناو یەک بۆتەدا دەرچوون. جگە لەمە ئەبینین لە شێوەی گوزارشتدا جۆرە گوزارشتێک لەو رۆژەدا باو بووە کە دوور نییە ئەو روخسارە ئیمرۆ بە جۆرێکی تر پەیدا ببێ.

***

لە نێوانی سالآنی «١٩٥٨-١٩٧٠»دا گەلێ جۆرە بابەتی نووسین کەوتە ناو سامانی پەخشانی کوردییەوە. یەکێک لەوانە کتێبی «پێش مەرگە»کەی دوکتور رەحیمی قازییە، کە لە سالّی ١٩٦١دا دەستی چاپی گەیشتێ. ئەمەی خوارەوە نموونەیەکە لەو پەخشانە:

....

شێرکۆ و پیرۆت بە شەو لە «کانی سەوزە»وە دەرکەوتن بێ ئەوەی بزانن بۆ کوێ دەچن و چ ئامانجێکیان لە بەر چاو گرتووە. پیرۆت لە پاش ئەوەی کە، بە سەرکەوتنەوە لە عۆدەی کوشتنی رەئیسی ستادی سەقزو مینەئاغا هاتبوو ئیتر بیرو فیکری لە مەڕ دنیا بە تەواوی گۆڕا بوو، وە هەمیشە شەڕو رێ گرتن و پیاو کوشتن و تفەنگی بە خەیالّدا دەهات و فیکری بۆ هیچ شتێکی دیکە نەدەچوو، تەواوی هەولّ و تەقەللای دەروونی پیرۆت بۆ ئەوە بوو کە بەسەربەستی بژی و ژێر دەستی هیچ کەسێک نەبێ، بەلآم نەیدەزانی رێگای ژیانێکی بەو جۆرە چلۆنە، وە بە تەنیا شکی بۆ تفەنگەکەی دەچوو!.

هەرچێ کە شێرکۆ بوو بە چەشنێکی دیکە لە دنیای دەڕوانی و ئەو وەک پیرۆت لە بیری شەڕو رێگری و پیاو کوشتندا نەبوو. شێرکۆ دەیەویست بەسەربەستی و ئازادی بژی، بەلآم نەک لە کێوو شاخان بە خۆی و بە تفەنگە قولّەکەیەوە.

هەردووکیان بە رێگادا دەڕۆن و هەریەکەی بە جۆرێک بیر دەکاتەوەو وەک چلۆن دەلّێن: «دلّ ئاگای لە دلّە» ئەوانیش لە دلّی یەکتری شارەزا بوون. لە نەکاو شێرکۆ دەستی بە قسە کردو گوتی:

پیرۆت وەرە با ئەو شەو خۆمان بگەیەنینە «بەردەرەش»و بچینە مالّی «میرزا قویتاس». میرزا قویتاس پیاوێکی دنیا دیتووەو لەگەلّ بابم دەستە برا بوو، وە زۆر تێگەیشتووە و پرسی پێ دەکەین و بزانین چمان پێ دەلّێ. پیرۆت رازی بوو، وە هەردوو بۆ لای بەردەرەش وەرێ کەوتن و نیزیکی پارشێو گەیشتنە جێ وە لە حەوشەی میرزا قویتاس وە ژوور کەوتن. میرزا قویتاس کە چاوی بەو دوو لاوە کەوت بە تفەنگەوە هێندێک ترسا، بەلآم سلآوی بە حورمەتی

شێرکۆ دەست بەجێ هێنایەوە سەرخۆ و زۆر بە گەرمی بەخێرهاتنی کردن و لە لای ژووررووی دانان.

میرزا قویتاس لە کاتی منداڵیدا لە حوجرەی فەقێیان وەک سوختە هێندێکی لە لای مەلا خوێندبوو، وە کە گەیشتبووە «مریشکەرەشە»، مەلا ئەو رۆژەی کە گەیشتبووە سوورەی «عەبەسە وە تەوەللا، ئەن جائەهول ئەعما، وە ما یودریکە لە عەللەهو یەززەککا» بە میرزا قویتاس گوتبوو: «قویتاس! عەبەسە، یانێ خوێندن بەسە. وەتەوەللا، یانێ بوویە مەلا . وەمایدریکە، یانی بوویە گوێرەکە. جا ئێستا بۆ مەلا مریشکە رەش گەرەکە!». زرِدایکی مریشکە رەشەی بە قویتاس نەدا بوو بۆ مام مەلای بەرێوە ئەویش دەستی لە خوێندن هەڵگرتبوو، بەڵام بەو نیسکە خوێندنەش دەیتوانی سیایی گۆشت و قەرزدارەکانی بە دوکاندار بنووسێ. جا لەبەر ئەوە هەر لە منداڵیەوە خەڵکی دێ نێوی میرزا قویتاسییان لە سەر دانابوو. میرزا قویتاس لە پاش گەورە بوون، بۆ بەرەوژوور بردنی سەوادی خۆی «شانامە»یێکی پێست چەرمی کۆنی فیردەوسی وەچەنگ خستبوو، وە بەشی زۆری هەڵبەستەکانی لەبەر کردبوو، وە شەوانە خەڵکی دێی لێ وەکۆ دەبوو وە پڕ بەزاری بۆی دەخوێندنەوە، ئەو خەڵکە نەخوێندەوارە کە چاویان لە دەم و لەوسی میرزا قویتاس دەکرد وە هیچ لە هەڵبەستەکانی فیردەوسی نەدەگەیشتن دەیانگوت: «پیاوێکی کە کتێبێکی بەو زەلامی و ئەستووربیە بخوێنێتەوە بێ شک مەلای دوازدە حیلمە.». میرزا قویتاس جار، جارێک سەری لە سیاسەتیش دەخورا، وە لە ساڵەکانی دوای حوکماتی پەهلەویدا ببوە «پیاوی دیوان» بۆ ئاغاکەی بەردەرەش. ئاغاکە بۆ خۆی نەخوێندەوار بوو، وەهەر جارەی کاری دەکەوتە ئیدارەیەکی دەوڵەتی لە شاری میرزا قویتاسی دەنارد.

میرزا قویتاس لە دەست ئیدارەکانی دەوڵەتی، بە تایبەتی لە دەست ژاندرم و پۆلیس و ئیدارەی سەربازگیری هێندەی عەزاب و کوێرەوەری و چەرمەسەرێ و نالەباری دیتبوو کە رقی دنیای لێ هەڵگرتبوون. ئەو بەچاوی خۆی دیتبووی کە کاربەدەستانی دەوڵەت بە چ جۆرێ سووکایەتی بە نەتەوەکەی، زمانەکەی و داب و رێ و شوێنی وڵاتەکەی دەکەن!. ئەگەر دەستی رۆیشتبایە هەر ئەوی دەمێ ئەوانەی کە سووکایەتییان بە نەتەوەکەی دەکرد لەت و پەت دەکرد، وەیا بە قەولی خۆی گوتەنی بە «جەهەننەمێ موشەڕەت» دەکردن. میرزا قویتاس نەتەوەکەی خۆی زۆر خۆش دەویست، وە هەر کاتێک «شانامە»ی دەخوێندەوە بە دەعیەو تەشەخوسەوە بە خەڵکەکەی دەگوت: «ئەو پاڵەوانانەی کە

فیردەوسی باسیان دەکا هەموویان کورد بون، بەڵام رووی زەمانە رەشبێ ئێستا دەوران گۆڕاوەو مشک و شەمشەمەکوێرە سوارن، شێرو پڵینگ پیادە، لە جێ بازان قەل دەقرێنێ، لە جێ قوورینگ، کوند دەخوێنێ!».

لە کاتی رەزاخاندا هەر چەندە پێچ و پشتێند قەدەغە کرابوو، وە هەر کەسێکی بیبەستبا ژاندارەکان لێیان دەکردەوەو ئاوریان تێ بەر دەدا و خاوەنەکەیان جەریمە دەکرد، بەڵام لەگەڵ ئەوەش میرزا قویتاس پێچ و پشتێندی دانەنابوو، وە بە تەنیا کاتێک کە ئاغا دەینارد بۆ شاری بە دووی کارێکدا، لە نزیک شاری پێچەکەی لە باغەڵی دەناو کڵاوێکی چڵکن و بۆری «پەهلەوی» لەسەر دەنا. کاتێک کە دام دەزگای رەزاخان تێک تەپی میرزا قویتاس بەر لە هەموو شتێک ئەو کڵاوەی وەبەر شەپان داو بە حوزووری خەڵکی دێیەکە ئاوری تێ بەردا!.

تێکچوونی حوکماتی پەهلەوی، چەکدار بوونی کوردان، سازبوونی «کۆمەڵە» لە «سابڵاغ»وە وردە وردە بڵاوبوونەوەی بیرو باوەڕی رزگاری خوازی لە کوردستان لە دڵی میرزا قویتاسدا رووناکیەکی گەورەی هێنابووە گۆڕێ و هومێدێکی زۆری بە دوا رۆژ هەبوو. میرزا قویتاس چووبوە سابڵاغ و لەوێ بەنهێنی ببوە ئەندامی «کۆمەڵەی ژ-ک»وە لە لایەن کۆمەڵەوە بە سەرۆکی لکی بەردەرەش و حەول و حەوش دیاری کرابوو. میرزا قویتاس کاتی قسەکردن بۆ ئەوەی کە خوێندەوار بوونی خۆی بنوێنێت و بە گوێ دێرەکان حاڵی بکات کە پیاوی دیوانە زۆر بە رێ و جێ و تێکەڵ و پێکەڵی وشەی فارسی و عەرەبی و کوردی دەدوا!. کاتێک کە شێرکۆ و پیرۆتی بەخێرهاتن کرد و داینان، لێی پرسین:

ئۆغر بێ، فەرموون بزانین لە کوێرا تەشریف فەرما بوون و بەو ئەسلەحەو قەددو تەوارەوە تەشریفتان بۆ کوێ ئەچێ؟. شێرکۆ، کە میرزا قویتاسی دەناسی وەچەند جارێک هاتو چۆی کرد بوو باوەڕێکی زۆری بەوی هەبوو وە تەواوی بەسەرهاتەکەی بۆ گێڕایەوە، هەروەک بۆ باوکی خۆی بگێڕێتەوە، لە پاشان کە تەواو بوو کوتی: فلانی! حاڵ و هەواڵ بەو جۆرەیە وە ئێستا هاتوینە ماڵی تۆ پرست پێ بکەین و بزانین چیت پێ مەسلەحەتە وا بکەین. میرزا قویتاس تاوێک چووە ناو فیکرو خەیاڵەوە، ئانیشکی لەسەر رانی داناو بە دەستی بەرچاوی گرت و لە پاشان دەستێکی بەدەم و چاویدا هێناو کوتی:

دەوەاللە ئەمنیش هەر لە ئینسانێکی وەک ئێوە دەگەڕام، وە خوڵا ئێوەی گەیاند. بابم! ئێوە هیچ ئیسمی کۆمەڵەتان بیستووە؟. پیرۆت هەڵیداو کوتی:

بەڵی بیستومە دەڵێن دوژمنی ئاغاوەت و رەئیس و مەئیسە. حەجەمەکان و خەڵک دەیان کوت رووتکران و کوشتنی رەئیسەکەی سەقزیش کاری کۆمەڵەیە. میرزا قویتاس زەردەخەنەییکی هاتێ و کوتی: ئەووەڵەن کۆمەڵە دوژمنی هەموو عەجەمێک نییە، بە تەنیا دوژمنی ئەو رەئیسانەیە کە زوڵم و زۆری لە میللەت دەکەن. کۆمەڵە رێگری و ئینسانی بە خەتاو بێ گوناه کوشتن بە کارێکی زۆر خراپ و قەباحەت حساب دەکات. وە وا مەعلوومە هێشتا بە چاکی لە مەعنای کۆمەڵە حاڵی نەبوون. جا گوێتان لێ بێ بۆتان بەیانکەم:
....).

ئەگەر راستت ئەوێ لە ساڵانی «١٩٥٨» بەدواوە لە هەموو وڵاتی کوردەواریدا جۆرە گوزارشتێکی تر لە ناو زمانی کوردیدا پەیدا بوو کە ئەمانە لە سەردەمەکانی پێشوودا کەمتر بەرچاو ئەکەوتن. لەم مێژووە بە دواوە چوار پینج ساڵ بەروو دوایی بابەتەکە ناگۆڕێت. پەیدا بوونی ئەم گوزارشتانەش لەبەر ئەوە کە بیرو باوەڕ گۆڕا، چەشنە ئاوازەیەکی تر هاتە ناوەوە، سروشت وریابوونەوەیەکی پەیدا کرد، بەجۆرێ کە نەختێ تاک زیاتر بایەخ پەیداکا، شۆرشی نەتەوایەتی زیاتر برەو پەیدا بکا، کارەسات و سەرگوزەشت بچێتە ناو پەردەی چیرۆکی درێژەوە. تا ئەو ساڵانە ئەگەر یەکێ شتێکی لە دڵا بوایە پرکێشی نەئەکرد دەری ببڕێ، دەرنەبڕینەکەش لەبەر ئەوە بوو کە ئاسۆی فیکریی بەجۆرێ هێنرابووە یەک بەلایەوە وابوو یەکێکی تری دەست ناکەوێ دەردەدڵی خۆی لەلابکا! ئەو پەردە رەشە لەنگەری خستبووە سەر هەموو ناوچەکەدا، گوزەرانی لە هەموو کەس تاڵ کرد بوو، بکوژو ببڕ بوو بوو بە جەندرمەیەک کە چێوێکی میری بەدەستەوە ببوایە، خوا نەکا یەکێ بتوانێ قسەیەکی لەرووادا بکا.

ناوەرۆکی ئەم پەخشانە ئەوانەمان هەموو بۆ باس ئەکا. دیارە ئەم گۆڕانەش بەم جۆرە جووڵانی گەردوونە دروستی ئەکا، ئێمە بمانەوێ و نەمانەوێ ئەمانە هەر ئەبێ دروست بن، چونکە رۆژان رۆژی بە دوادا دێت، مرۆڤەکە خۆی «گا»نییە لە پێستێکا بمێنێتەوە، بیرو باوەڕەکەش هەر وایە ئەبێ ئەو گۆڕانەی بە سەرا بێت. روخساری دەقەکەش روخسارێکی سادەیە، بە شێوەیەکی زیاتر موکریانی دەستی کردوە بەگێڕانەوەی بەسەرهات و سەرگوزەشتە، کوردییەکەی کوردیەکی پەتی وایە کە لە زمانی نەخوێندەوارێکی کوردی واوە دەرچووبێ کە بە درێژایی تەمەنی نە شارستان، وە نەخوێندەواری چاو پێ کەوتبێ؛ بۆیەش وا ئەڵێم چونکە زمانی خاوینی نەتەوەیەک - بە تایبەتی نەتەوەیەکی وەکوو کورد

کە زمانەکەی بە حوکمی بەسەرهاتی خاکەکەی دوو سێ زمانی تری پیا ئاڵاوە - ئەو خاوینیە کە لە نێوان دوو پیاوی پیر، یا دوو ژنی تەرپیر، یا دوو کچی سەر رانە بێژە، یا دوو کوڕی سەر ئەو رانەبێژە پەیدا ئەبێت.

خاوەنی ئەم دەقە خوێندەوارو رۆشنبیرێکی بەرز بووە، بەڵام لە دروستکردنی ئەم چیرۆکە درێژەیدا ئەڵێ بە تەواوی چوەتە ناو دەمی شێرکۆو پیرۆت و میرزا قویتاس و بایزو باپیر- کە ئەمانە بێجگە لە میرزا قویتاس تۆزێ رەش و سپی لەیەک ئەکردەوە - ئەوانیتر تەقەڵیان لە خوێندن نەدابوو، بەزمانە سادەکەی ناوچەی بۆکان و سەراو و سەرچاوە رێزیان لە ریزی وشەی کوردی پەتی ناوە.

***

«مەم - محەممەد مەولوود» لە ژمارە «١١»ی ساڵی «١»ی گۆڤاری «هیوا»-١٩٥٨- لە ژێر ناوی «مناڵی کورد»دا بیرو باوەڕێکمان لە پەخشانێکا بۆ دەرئەبڕێ و ئەڵێ:-

(عیزەدین ئیبراهیم لە قوتابیانی پۆلی پێنجەمی «مظفریە» لە هەولێر. یەکێک لە بەڵگە گرنگەکانی پێشکەوتنی گەلان و هۆی سەرکەوتنیان لە ژیاندا، پێگەیاندنی منداڵەو پەروەردە کردنیەتی لە سەر رەوشتی باش و خووی پاک و بناغەیەکی بە تینی تەندروستی - فسیۆلۆجی-وە بەرزکردنەوەی هەست و گیانیەتی، وە گەیشتن بەم ئامانجە وڵاتە پێشکەوتووەکان جۆرەها دەزگایان دامەزراندووە کە منداڵەکانیان بە هۆیانەوە چاویان بکرێتەوەو لەش و گیان تێدا پەروەردە بکرێت، وە چۆن حکومات لەم رووەوە ئەرکی زۆریان گرتۆتە شان هەرواش کەسان ئەوەی لە باریاندا هەبێ ئەیکەن و دریغی ناکەن، وە هەست بەوە ئەکەن کە رۆڵەیەک ئیمرۆ لە سەر بنچێکی توندو بە هێزی تەربیە بڕوێت بێ شک پیاوی دوارۆژە پیاوێکە کە گەلەکەی پێی سەربەرز بێت و شانازی پێوە بکات، بێ گومان دایکان لەم مەیدانەدا بەشیان لە هەمووان پترە. بەڵام ئێمەی کورد ئایا لەم رووەوە بەرامبەر منداڵەکانمان چیمان کردووە؟ و ئەوەی لە سەرمان پێویستە بیکەین کردوومانە؟!.

من لێرەدا وێنەیەک لە مناڵی کورد ئەخەمە بەرچاو بۆ ئەوەی مەبەسی پرسیارەکەم نەختێ روون ببێتەوە: وەکوو دیارە هەموو ساڵێک لە رۆژی دایکانی عالەمیدا لە-یابان- پێشانگەیەکی وێنە رێک ئەخرێ بۆ منداڵانی جیهان کە تەمەنیان لە ناوێن ٦-١٤ ساڵیدایە بۆ ئەوەی هەست - عاطفە- یان بەرامبەر بە دایک و ئەو رۆژە پیرۆزە دەرخەن، هەروا بۆ تاقیکردنەوەی

پلەی زیرەکییان. وە وا ڕێک کەوت کە لە دوو ساڵی ڕابوردوو -٩٥٦- ٩٥٧- منداڵی کوردیش لەگەڵ منداڵی گەلانی تر لەو پێشانگەیە بەشدار ببێت، لە ئەنجامی تاقیکردنەوەکە لە ساڵی ١٩٥٦ «عبداللطیف حسن» ناو منداڵی کوردێکی هەولێری -میدالیە-ی دووەمی عالەمی-عیراق-ی وەرگرت، وە لە ساڵی ١٩٥٧یش منداڵە بەهرەدارە کوردەکەی هەولێری - عیززەدین ئیبراهیم- کە تەمەنی «١١» ساڵەو لە پۆلی پێنجەمی سەرەتاییە میدالیەی یەکەمی عالەمی-عیراق-ی لەگەڵ شەهادەیەکی بەرزی بە ناوی دەزگای دایکانی جیهان پێشکەش کرا. ئەم دوو منداڵە کوردە ئێستا لە هەولێر لە ژێر چاوەدێری «محمد محمد علی عارف» مامۆستای وێنە لە قوتابخانەی «مظفریە» پەروەردە ئەکرێن و چاوەڕوانی دوا ڕۆژێکی گەش و پڕ سوودیان بۆ ئەکرێ. بێ شک ئەمە ئەوە ئەگەیەنێ کە منداڵی کوردی-ش هەرگیز لە منداڵی گەلانی تر ئەگەر بەهرەدارتر نەبێت بێ بەهرەتر نییە. لەگەڵ ئەو هەموو کۆسپ و تەگەرانەش کە ئەکەونە ڕێگای دەربڕینی هەست و دەرخستنی بەهرەی بە هۆی پاشکەوتنی گەلەکەی و چەپۆکی گرانی ڕۆژگار کەهەمیشە بەسەر سەریەوەیەتی بەلای منەوە ئەو تەگەرەو کۆسپانە نابێ ڕێگای ئەوەشمان بگرێ کە ئێمە-کەسانی گەلی کورد - هەستمان بەرامبەر منداڵەکانمان بەچاکی دەرخەین. ئێمە ئەتوانین لە سنووری یاساو توانامانەوە لەم مەیدانەدا دەوری خۆمان بەرێکی بهێنینە دی. کوا چ یەکێکمان تا ئێستا بۆ منداڵەکانمان شتێکی وامان کردووە کە شایانی ناز بێت؟. کەی ئێمە دەزگایەک یا پرۆژەیەکی نەتەوایەتیمان پێک هێناوە کە بە هۆیانەوە بگەینە ئەو ئامانجانەی سەرەوە؟!. تەنانەت هێشتا لە هەموو ئەم کوردەوارییەدا چەند کەس ئاگاداری چۆنیەتی ئەم دوو منداڵە کوردەن؟!. ئەگەر ئەم دوو منداڵە منداڵی گەلێکی تر بوایە ئەزانن چۆن ئەخرانە سەرسەرو چاوو ڕێزیان ئەگیراو چەشنەها دیارییان پێشکەش ئەکرا؟ چەند زەماوەندیان بۆ ئەگیرا کە هەموو کەسێک گەورەو بچووک بە شانازییەوە تێدا هەڵئەپەڕین؟.

بێ شک وایان بۆ ئەکرا کە هەست بەوە بکەن ئەوانیش شتێکن و بوونیان پێویستێکی نەتەوایەتییەو هەروا هەوڵدانیان و هەنگاو هاویشتنیان بۆ دەرخستنی بلیمەتی و بەهرەیان. خۆ ڕۆژنامەو گۆڤاریش خۆراکێکی چەورو بێ بڕانەوەیان لێی چنگ ئەکەوت!.

بەداخەوە...بەتاڵی...ئێمەی...ئێمە بەجۆرێک لەناو شەوە زنگی نەزانین بێ باکانە... بەکوێرایی کەندو کۆسپی ژیان ئەبڕین و ڕێگا بەرەو مردن ئەپێچینەوە

بێ ئەوەی بتوانین رەش و سپی لە یەک جیاواز بکەینەوە...کە سەیرمان نەیەتەوە ئەگەر لە ناو ئەو تاریکاییە - عیزەزەدین ئیبراهیم-ی مندالە بلیمەتەکەمان و هەوالەکەی و هەزاران مندالی کوردی بەهرەداری تریش بزربن...و لە دەریای نەزانین و بێ باکیەماندا نقوم بێن... شەقلاوا: مەم)

کۆرپە جگەرگۆشەی هەموو نەتەوەیەکە، نەتەوەکان بەو مندالانە پێ گەیشتن کە سەرەتا ساواو پاشان بوون بە گەورە پیاوان؛ گەورە پیاوان لە هەموو روویەکەوە، کورد کەمتر هەستی بەمە کردبوو. لە ناوەندی سالانی ئەم رۆژانەدا وەکوو ئەبینین کوردەکەش هاتە سەر ئەو بڕوایە کە مندالّ هەر ئەوەنییە ناوی بەری بە مندالّ و هیچی تر، بەلکوو ئەو مندالە جێ هیوای پاشە رۆژە. تەنانەت هەر لە ناو کوردیشا ئەو پیاوە ناودارانە کە هەلکەوتوون و لە هەموو مەیدانێکا سوارچاک بوون، سەرەتا مندالّ بوون و پاشان بوون بەو بلیمەتانە. بیرکردنەوە لە مندالّ و لە پێ گەیاندنی مندالّ ئەمە گۆڕانێک بوو کە بە سەر ناوچەی فیکریی کورد دا هات. «مەم» ئەم هەستەی خێرا قواستەوەو خستیە بەرگی پەخشانێکەوە. مەبەستی ئێمە زیاتر لەم دەقە ناوەرۆکەکەیەتی.

پەخشانی کوردی لەگەلێ بابەتەوە قسەی کردووە، لە بارەی مندالّ و بەم بابەتەوە کەمتر دواوە. کەوتنە ناوەوەی ئەم بابەتە پلەپلەی چەرخ دایئەهێنێ، رۆژەکان کە دێن بەم لاوە هەر رۆژێکیان شتێکی تێدایە کە رۆژی پێشوویا نەبووە. ئەم باسکردنەش ئایا بە هۆی نزیک بوونەوەوە بووبێ ـ واتە نەتەوەیەک بە نەتەوەیەکی تر ـ وەیا بە هۆی خورپەیەکەوە بووبێ کە ئەکەوێتە دلّی هەندێ کەسەوە. هەرکام لەمانە بێ، رۆژ شتی خۆی دێنێتە پێشەوە.

لەم پەخشانەدا - کە نۆبەرەیە بۆ ئەم بابەتە - ئێمە ئەوەمان بۆ دەرئەکەوێ: ئەگەر لە ماوەی ژیانی رابوردوومانا ئەوەندە گۆشەگیرو تەریک نەبووینایە، زۆر لەمێژبوو هەستمان بەم جۆرە شتانە ئەکرد، لە پەیدا بوونی هەستەکەمان گەلێ گەلێ زیاتر پیاوانی گەورەمان پێ ئەگەیاندو گەلێ بلیمەتمان تێدا پەیدا ئەبوو. لام وایە ئەمەش زیاتر ئەگەرێتەوە سەر بێ کەسی. نەتەوەکانی تر چونکە خاوەن و سەردارو سامانیان هەبوو هەر رۆژە بنکەیەکیان دائەمەزراندو هەر رۆژە پرۆژەیەکیان دروست ئەکرد بۆ ئەوە بەرە بەرە لە بەری ئەو بنکەو پرۆژانە هەموو جۆرە مێوەیەکی بە تام لێ بخۆن!. بە تەنگەوە بوون بۆ پێ گەیاندنی سایاوان ئێمە نابێ هەروا بەشتێکی کەمی دابنێین، بەلکو ئەتوانم بلێم لە هەموو پرۆژەیەک گرنگترە، چونکە ساوای ئیمڕۆ لاوی سبەینێیە، لاوەکەی سبەینێ بنیاتگوزاری

ولاتێکه، جا ئەو بنیاتگوزارە لە رووی پیشەوە بێ، یا زانینەوە، یاسیاسەتەوە، یا ئایینەوە. بەڵێ! بلیمەتی دەستی هەیە لە دروستکردنی ساوادا، بەڵام ئەو ساوایە ئەگەر لە ژێر چاوەدێریەکی تەواوا بێت، بلیمەتیەکەی ئەبێ بە دوو بلیمەتی.

لەگەڵ ئەمانەشا ئەبێ ئەوەش بزانین کە گۆرانی رۆژ خۆی شت دێنێتە ناوەوە؛ ئەو شەقامە کە ئەڵێن فلان کەس قیرتاوی کرد، ئەو فلانە ببوایە یا نەبوایە، گۆران شەقامەکەی هەر قیرتاو ئەکرد!. ئەگەر «مەم» لە ساڵەکانی پەنجادا پەخشانی لەبارەی منداڵی کوردەوە بڵاو نەکردبایەوە، گۆرانی رۆژ ئیمرۆ ئەو پەخشانەی هەر ئەهێنایە ناوەوە، بەڵام ئەو لەو رۆژەدا دەست پێشکەری کردو دەستە گوڵ بۆ ئەوە، پەخشانەکەی ئەو لەو رووەوە ریزە مێژوویەکی لە پەخشانی کوردیدا دەست نیشان کرد؛ ئەوەی دەست نیشان کرد کە بڵێن: گۆران بە سەر بیرو باوەڕدا هات و لەو رۆژەدا ئەم پەردەیەش هەڵدرایەوە.

***

«جمال عبدالقادر بابان» لەکتێبی «پەڵە هەورێکی چڵکن»دا پەخشانێکی خۆیمان ئەخاتە بەر دەست و ئەڵێ:

(....................................

خاوەر سەری هەڵبڕی روەو گوێژە سەیری کرد گشت لایەکی شاخەکە تاریک بووەو تەم و مژ دایگرتووە، تۆزێکی کەی پێ چوو هەستی کرد کەوا رەنگی چڵکە هەورەکەش گۆڕا تا ئەهات قەتمەرتر ئەبوو؛ دەمێک مەیلەو بۆر، ئینجا رەش ئینجا مەیلەو سەوز هەڵگەڕا. لە بەرەوە پارچەیەکی بچووک بوو هەر بە سەر گۆیژەوە، بەڵام زۆری پێ نەچوو وردە وردە پەرەی سەند تا هەندێکیشی لە ئاسمانی سەر سولەیمانی داگیرکرد. دوای ئەوە چڵکە هەور کەوتە نەڕە نەڕو هەڕەشە! لە پڕێکا هەرچێ رق و کینەیەکی لەدڵا بوو بە تاوە تەرزەیەکی توندو تیژ زوربەی بە سەر گوێژەدا دەربڕی، تەرزەیەک کە هێشتا خاوەر بە درێژایی ژیانی دەنکی وا گەورەو زل زلی نەدیبوو، بۆیە سام گرتی، هێجگار کە خەوەکەی شەوێ بیر کەوتەوە و ئەو دەنکە تەرزانەی ئەدی کە دەنکی بە قەد گوێزێک و گەورەتریش ئەبوو، بەڵام لەلایەکی کەشەوە دڵخۆشی خۆی بەوە ئەدایەوە کە ئێستا نە زستانەو نەبەهارە کە ترس پەیا بکا، یا خوا نەکردە شتێ لە ناکاو روو بدا، جا با زستانیش بێ ئایا ئەو بۆچی بترسێ، یا خود دڵی لە چی بلەرزێ؟. ئەوە منالەکانیەتی هەموو گرد و کۆن لە بەردەستی خۆیانا، مێردەکەشی خوا پێ رەوا ببینێ ئەوەتە بێ کارەو دەستە پارچە نییە هەروا بە

ئاسانی تێوە بگلێ، شارەکەو دانیشتوانیشی هەموو لەگەڵ باران و بەفرا کۆنە ئاشناو بە یەک فێرن، خواش ملکی خۆبەتی هەرچێ لێ ئەکا کەس حەددی خاوەنداری نییە، جگە لەوەی بەم زوانەش نە بەفرو تەرزە، نەباران کارێکی وایان نەکردووە لە ولاتا کە شایانی ترس و دڵە خورپە بێت.

دەسا ئەم نەخشەو نوقلانەی چاکەیە هیچی بە راست دەرنەچوو، چونکە تەرزەی نالەبار کە لە ناو هەموو سەربازەکانی تری دوژمنا ئەو کراس سووری بەرلەشکر بوو بەر لە گەیشتنی سوپای شەڕو وێرانکەر ئەو پێشکەری خۆی کرد وە بە ئارەزووی خۆی بە نارنجۆکە خڕ خڕەکانی بۆمبا بارانی شاخی کۆنە ساڵ و شاری کرد و بێ دەنگی کردا!. لە پێشا بۆ تۆقاننی دانیشتوانی شارەکە کردی بە تەقو هۆڕو شەقەو نالەیە، کە ئەیدا بە سەر باناو بە زەویا، بە کاسەو کەویلەو تەنەکەو شووشەی پەنجەرەدا بۆمبار دومانی راستەقینەی ئەهێنایەوە یاد!.

تەرزەی دەسەو یەخە شاری نازداری خستە قیژو هۆڕو هاوارو فریادەوە، ئەوە هەموو دەنگی ئاگادارو هوشیار کردنەوە بوو بۆ لەشکری دواوەی سروشت کە جەنگێکی زۆر گەورەتری بە دەستەوە بوو!. بۆمباردومان و شەقو هۆڕییەک لە سەریەک و بێ تەم رەوانەوەی تەرزە منالەوردکە بگرە گەورەشی تۆقانبوو بۆیە منالەکانی «حەمە سوور»یش هەموو لە ترسا لە ژوورەوە دەستیان کرد بوو بە بانگەوازو زاق و زریکە!. تا تەرزە شەقەی باشتر لە تەنەکە بێنایەو تەقەی زیاتر لە شووشەی پەنجەرە بەرز کردایەوە، بەو گوێرەش دەنگی گریان و هەرای منالە وردکە زیاتر بەرز ئەبووەوە. لەبەر ئەوە خاوەری دایکیان گورج رای کردە ژوورەوەو بە «سەڵەوات» دان و «بسم الله»و ناوی خوا چوو بە دەمیانەوە، منالْ، کە دایکیان دی بەجارێ بە گریان و قیژەو هاوار دەورەیان گرت وەک جووجەڵە کە دەورو پشتی مریشک ئەگرن، هەر یەکێک چمکێ لە کراسەکەی ئەگرت و توند رای ئەکێشا بە سەر خۆیا، تا خاوەر ناچار ما دانیشت بە دیاریانەوە، ئەوسا هەر کەسە هەوڵی ئەوەی ئەدا وێنەی باڵندە بەسەر ئەوانیترا بفڕێ و خۆی بگەیەنێتە کۆشی!. کۆشی گەرم و گوڕی دایک؛ ئەو کۆشەی پڕە لە خۆشەویستی و بەزەیی و دڵسۆزی، ئەو کۆشەی لە قەڵغان و زرێ سەختترە بۆ بەرگی و چاودێری هێزی ئەژنۆو خوێنی جگەرو رووناکی چاو بۆ منالی نازداری ئێسک سووک و خۆشەویست لای دایک و باوک، ئێسک سووک و جوان وەک پەری ئاسمان، بێ ئاگا لە هێرشی بەهێزی سروشت!. بۆیە خاوەر بە جارێ پەلاماری هەرسێکیانی داو هەستایەوە سەرپێ، بەلام یەکێکیانی زیاتر